

דו"ח פעילות לשנת 2004

"כל בני האדם נולדו בני חורין ושווים בערכם ובזכויותיהם."

הכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם (1948), סעיף א

מחקר וכתובה: מאיה גיונסטון

עריכה: דליה קרשטיין

עיצוב והפקה: סטודיו דוד הראל

ISSN 1565-4443

המוקד להגנת הפרט

מיסודה של ד"ר לוטה זלצברגר - ע"ר

רחוב אבו עוביידה 4 ירושלים 97200 | טל. 02-6271698 | פקס. 02-6276317

Hamoked Center for the Defence of the Individual - Founded by Dr Lotte Salzberger - RA

4 Abu Obeida St. Jerusalem 97200 | Tel. +972-2-6271698 | Fax. +972-2-6276317

هموكيد - مركز الدفاع عن الفرد - مؤسسة لوطية زلتسبرغر - مكتب الشكاوي - ج.م.
تارح ابو عبيده 4 القدس 97200 | هاتف: 02-6271698+972 | فاكس: 02-6276317+972

www.hamoked.org.il | mail@hamoked.org.il

יו"ר ההנהלה: ד"ר יוסי שורץ

חברי ההנהלה: מר ארטורו אייפר (גזבר), מר דן ביתן, עו"ד תגריד גיהשאן, הגב' רחל וגשל, עו"ד דני זיידמן, מר עלא חטיב, ד"ר רפי מרון, הגב' חדוה רדובניץ, ד"ר אלחנן ריינר.

ועדת ביקורת: מר עומר נאשף, פרופ' פרנק סטיוארט

יועץ משפטי: עו"ד אופיר כץ

רואה חשבון: רו"ח אחמד מנאע

מנכ"לית: דליה קרשטיין

צוות המוקד: לינה אבו מוך-זועבי, מהא אבו סלאח, יעקוב איברהים, אמיר אנגל, נינט אסדי, נירוונה אסדי, קורט ארנסון, איתן בוכול, שירין בטשון, אפרת בלומנטל, סיגי בן ארי, יותם בך-הלל, אריאנה ברוד, אורלי ברמק, מאיה גיונסטון, סועאד ג'מאל, גיל גרמור, קימי גרין, נועה דיאטלוביצקי, ליאורה דניאלי, אמיל הלון, יוסי וולפסון, סתיו וייץ, שדא זייד, מנאל חזאן, מרים חטאב, רנא חליל, איסמעאיל חמוד, אסתר חמני, מיכל חסון, מאיה יניב, נטע כהן, עירית לוריא, מיכל לייבל, עדי לנדאו, ניהאיה מגידוב, חוה מטרס-עירון, גיורגינה סרייה, עלי עבאסי, רים עודה, גיומאנה עזב, מוהנד ענאתי, רנא עסלי, דניאלה פיינגולד, טל פילמוס, גילת פישר, תמר פלג-שריק, רוני פלי, עלוה קולן, אנואר קשקוש, דולב רהט, הילה רכניצר, איתי שור, ג'נאן תומא, ענאן תומא.

מתנדבי המוקד: יהונתן יואל, יעל נאמן, חנה סגל, רון שצברג.

תוכן העניינים

7	מבוא
9	פניות לערכאות
10	פניות חדשות
12	חופש התנועה
12	יציאה מהשטחים לחוץ לארץ
14	כניסה לרצועת עזה
22	מעבר מן הגדה לרצועה ולהיפך
25	מחסומים
28	חומת ההפרדה
31	זכויות כלואים
31	ביקורי משפחות אצל הכלואים
35	מעצרים מינהליים
40	מתקן הכליאה הסודי
44	תנאי כליאה
47	איתור עצירים
49	אלימות כוחות הביטחון ומתנחלים
49	החוק לשלילת פיצויים מפלסטינים
51	היערכות לקראת ההתיישנות
55	סיכול תביעותיהם של פלסטינים
57	אלימות מתנחלים
61	חושבות בירושלים
62	חוק האזרחות והכניסה לישראל
66	רישום ילדים

70 **חושבות בגדה**

71 איחוד משפחות

74 רישום ילדים

76 **גידוש**

76 הגירוש לעזה - הסוף?

78 החזרת מגורשים

81 **כבוד המלח**

85 **הריסת בתים**

88 **נספחים**

88 נתונים

90 תורמים

"כל אדם זכאי לזכויות ולחירויות שנקבעו בהכרזה זו ללא הפליה כלשהי... בגלל מוצא לאומי או חברתי... לא יופלה אדם על-פי מעמדה... של המדינה או הארץ שאליה הוא שייך, בין שהארץ היא עצמאית... ובין שריבונותה מוגבלת כל הגבלה אחרת."

הכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם, סעיף ב

לקבל היתרים לבקר את יקיריהם בכלא והצבא הישראלי טרם מצא הסדר שיאפשר את החזרתן של הגופות למשפחותיהן.

ב-2004 האריכה ממשלת ישראל את תוקפו של חוק האזרחות ובסופה נרשמו שנתיים וחצי שבמהלכן אין תושבי המדינה יכולים להתאחד בה עם בני זוגם, תושבי השטחים, או לחיות בה עם ילדיהם שעברו את גיל 12. הקפאת הליכי איחוד המשפחות של תושבי השטחים הנשואים לנתינים זרים נכנסה בסוף 2004 לשנתה החמישית.

בזירה המשפטית, הן הישראלית והן הבינלאומית, נרשמו ב-2004 שתי פסיקות חשובות בנוגע לחומת ההפרדה. ביוני 2004 חייב בית המשפט הגבוה לצדק את המדינה לתכנן מחדש חלק מתוואי החומה באזור שמצפון מערב לירושלים, כיוון שהתוואי המתוכנן פוגע בפלסטינים תושבי האיזור יתר על המידה. כחודש לאחר מכן פרסם בית הדין הבינלאומי לצדק בהאג חוות דעת מייעצת בנוגע לחומה,

מעט השתנה ב-2004. גם במהלך שנה זו נאלצו תושבי השטחים לחצות מחסומים כדי להגיע ממקום למקום, לחיות בצל החומה שהוקמה סביב כפריהם ובצלן של פלישות צה"ל לעריהם ולמחנות הפליטים ולהתמודד עם הבירוקרטיה הסבוכה והמתעמרת של הרשויות הישראליות. רבים שביקשו לצאת לחו"ל במהלך השנה נתקלו באיסור מצד ישראל. אלה שביקשו לצאת מעזה לחו"ל נתקלו לעיתים בשערים נעולים.

מאבקים משפטיים של המוקד הניבו שלוש הבטחות עקרוניות בשנת 2004 - פתיחת מעבר ארז לאזרחים ותושבים ישראלים בחגים מוסלמיים ונוצריים לצורך ביקורי משפחות; מציאת הסדר שיאפשר למנועי כניסה לישראל לבקר אצל בניהם הכלואים בישראל; והשבת גופות פלסטינים, המוחזקות בידי ישראל, למשפחותיהם. בנובמבר, יומיים לפני עיד אל פיטר, נפטר יושב ראש הרשות הפלסטינית, יאסר ערפאת. ישראל הטילה סגר על השטחים וביטלה את ביקורי החג ברצועה. מנועי הכניסה לישראל נאלצו להמתין עד מאי 2005 על מנת

ההתנתקות וכי הכיבוש אינו עומד בפני סיום.
דו"ח "כלא עזה" יצא לאור במרץ 2005.

בשנת 2004 מלאו עשר שנים למותה של
מייסדת המוקד, ד"ר לוטה זלצברגר ז"ל.
המוקד ערך ערב לזכרה תחת הכותרת "כלים
עכשוויים לקידום זכויות אדם - זכויות אדם
בעידן הטרור". בערב השתתפו משפטנים
בכירים וחברי כנסת, שדנו בדרכים שונות
להתמודדות עם סוגיות אקטואליות הנוגעות
להגנה על זכויות האדם.

שקבעה כי בניית החומה בשטחים הפלסטיניים
והפרות זכויות האדם הנובעות ממנה מנוגדים
לחוק הבינלאומי וכי על ישראל לפרקה ולפצות
את הפלסטינים שנפגעו מהקמתה.

ב-2004 אישרה ממשלת ישראל את תכנית
ההתנתקות מרצועת עזה והודיעה כי אחרי
ביצועה לא ניתן יהיה עוד לטעון כי ישראל
אחראית לפלסטינים ברצועה. המוקד נערך
יחד עם ארגון בצלם לכתיבת דו"ח, המבהיר
כיצד תמשיך ישראל לשלוט ברצועה גם לאחר

פניות לערכאות

במהלך שנת 2004 הגיש המוקד 253 עתירות לבג"ץ ולבתי המשפט המינהליים בשמם של 394 מתושבי השטחים הכבושים, עלייה של כ-80% לעומת מספר העתירות שהוגשו בשנת 2003. בנוסף, הגיש המוקד 92 תביעות נזיקין בנושאי אלימות ונזק לרכוש ושתיים נוספות בנושא זכויות כלואים.

פניות לערכאות מטעם המוקד בשנים 2003 ו-2004

נושא	זכויות כלואים	אלימות ונזק לרכוש	חופש התנועה	תושבות ירושלים	תושבות גדה	גירוש	הריסת בתים	כבוד המת	סה"כ
שנת 2004	25	*93	192	16	1	4	12	4	347
שנת 2003	40	12	45	22	4	1	24	3	151

* 92 תביעות נזיקין ועתירה אחת.

של הרשויות - מרבית העתירות הוגשו לאחר שהצבא לא השיב לפניות המוקד. לא זו בלבד שהעתירות הללו הכריחו את הצבא לתת מענה לפניות, אלא שהתברר שבכמחצית מן המקרים, האיסור כלל לא היה נחוץ ויציאת העותרים לחו"ל הותרה בעקבות הגשת עתירה. מספרים אלה מצביעים על כך שבמקרים רבים אוסר הצבא על היציאה לחו"ל ללא בדיקה פרטנית כנדרש וכי בדיקה כזו מתבצעת רק בעקבות פנייה לערכאות.

בין הפניות לערכאות שהגיש המוקד במהלך 2004, שתיים ראויות לציון מיוחד:

בדצמבר 2004 הגיש המוקד עתירה, ראשונה מבין שתיים, שעסקה בסירובם של הצבא והשב"כ לחקור חשדות לתנאי כליאה בלתי אנושיים ושיטות חקירה בלתי קבילות, הכוללות גם עינויים, במתקן הכליאה הסודי שמחזיקה ישראל. העתירה הוגשה לאחר שבג"ץ סירב לדון בתנאי הכליאה ובשיטות החקירה במתקן הסודי במסגרת עתירה שהגיש המוקד בשנת 2003 נגד עצם קיומו של המתקן. בג"ץ הפנה את המוקד למיצוי הליכים

הגידול המשמעותי ביותר בפניות לערכאות חל בתחום האלימות, זאת בשל העברת מוקד הפעילות בתחום זה לזירה המשפטית. קיצור תקופת ההתיישנות על הגשת תביעות (משבע שנים לשנתיים) והחלתו הרטרואקטיבית חייבו את המוקד להיערכות מיוחדת אשר במסגרתה הוגשו במהלך השנה 92 תביעות נזיקין בתחום האלימות, כמעט פי שמונה ממספר התביעות שהוגשו שנה קודם לכן. חלק מן התביעות שהוגשו במסגרת ההיערכות המיוחדת עסקו במקרים שהתרחשו במהלך הפלישה הצבאית לערי הגדה המערבית באביב 2002, "מבצע חומת מגן", בהן גם תביעה הנוגעת לתנאי הכליאה המחפירים ששררו בכלא עופר בתחילת המבצע.

גידול משמעותי נוסף חל במספר העתירות שהוגשו בתחום חופש התנועה, למעלה מפי ארבע ממספר העתירות שהוגשו בנושא שנה קודם לכן. רובן המכריע של העתירות בתחום זה עסקו באיסור שהטילו הרשויות על יציאת פלסטינים לחו"ל. הגידול המשמעותי במספר העתירות בנושא זה מצביע על חוסר תפקודן

מעמד כלשהו בעולם, שחי כל חייו בישראל ובני משפחתו הם תושבי מזרח ירושלים. בעקבות הערעור שהגיש המוקד החליטו שופטי בג"ץ, בצעד חריג, לחייב את המדינה להעניק לס"ז מעמד זמני לשנה, הכולל אשרת עבודה בישראל, ולסייע בשיקומו במהלך שנה זו.

בנושא תנאי הכליאה ושיטות החקירה אל מול הרשויות המתאימות. בפברואר 2004 הגיש המוקד ערעור על החלטת בית המשפט לעניינים מינהליים, שהחליט להשאיר על כנה את החלטת שר הפנים שלא להעניק תושבות קבע לס"ז. ס"ז הוא אדם חסר

פניות חדשות

מספר הפניות החדשות שנתקבלו במוקד בחודשים ינואר-דצמבר 2004 על פי נושא

נושא	זכויות כלואים	אלימות ונזק לרכוש	חופש התנועה	תושבות	הריסת בתים	כבוד המת	אחר	סה"כ
שנת 2004	5,613	287	2,548	112	23	11	7	8,601
שנת 2003	5,278	1,314	2,179	210	24	21	8	9,034

שעמדו בפני התיישנות במהלך 2004. העומס הכבד שיצר התיקון הרביעי לחוק הניקין אילץ את אנשי המוקד להגביל את מספר הפניות החדשות בתחום זה, כדי לטפל כראוי ולקדם פניות שנתקבלו קודם לכן.

בעת כתיבת שורות אלה, יוני 2005, דנה ועדת חוק חוקה ומשפט של הכנסת בהצעה לתיקון נוסף לחוק הניקין, שמטרתו לחסום לחלוטין תביעות פיצויים של פלסטינים שנפגעו על ידי כוחות הביטחון הישראליים. המוקד פועל למניעת חקיקתו של התיקון הנוסף ומתעתד, בין אם יתקבל החוק ובין אם לאו, להוסיף ולטפל בפניות של פלסטינים אשר נפגעו מאלימות כוחות הביטחון של ישראל.

חוק האזרחות והכניסה לישראל, שהתקבל בכנסת בשנת 2003 והוארך בשנת 2004, הביא להקפאה מוחלטת של הליכי איחוד המשפחות בירושלים. הליכי איחוד המשפחות בגדה

ברוב הנושאים בהם מטפל המוקד לא חל שינוי מהותי במספר הפניות שהתקבלו בשנת 2004 לעומת 2003. הירידה במספר הפניות בנושאים מסוימים נובעת ישירות ממדיניותה של ממשלת ישראל.

עיקר השינוי הורגש בתחום האלימות. הירידה במספר הפניות בתחום זה אינה מצביעה על שיפור במצב בשטח, אלא על שינוי לרעה בזירה המשפטית, הנובע מן התיקון הרביעי לחוק הניקין. השינויים שחולל התיקון כוללים גם את קיצור תקופת התיישנות לצורך הגשת תביעות נזיקין משבע שנים לשנתיים, בכל הקשור למקרי אלימות ונזק לרכוש בשטחים. הקיצור הוחל גם רטרואקטיבית, כך שב-2004 התיישנו כל מקרי האלימות שהתרחשו במשך שבע וחצי השנים שבין יולי 1997 לסוף 2002. חלק הארי של פעילות המוקד בתחום האלימות בשנת 2004 הוקדש להכנת עשרות תביעות פיצויים בגין אלימות ונזק לרכוש בתיקים

מוקפאים מאז פרוץ האינתיפאדה השנייה. בתחומים אלה ממשיך המוקד לטפל, בניסיון להקל על נפגעי ההקפאה, באפיקים המעטים שעוד נותרו פתוחים בפניו.

העלייה במספר הפניות בנוגע לחופש התנועה נובעת מן ההצלחה היחסית שנחל המוקד בטיפולו בנושא יציאתם לחוץ לארץ של תושבי השטחים.

חופש התנועה

**"כל אדם זכאי לחופש תנועה ומגורים בחוץ כל מדינה
כל אדם זכאי לעזוב כל ארץ, לרבות ארצו, ולחזור לארצו."**

הכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם, סעיף יג

יציאה מהשטחים לחוץ לארץ

במהלך 2004 התקבלו במוקד 369 פניות מתושבי שטחים שהצבא מנע את יציאתם לחו"ל. ב-84% מן הפניות שטיפול המוקד בהן הסתיים עד סוף השנה, הסירו הרשויות את המניעה והתירו לפונה לצאת. ב-42% מתוך המקרים הללו נדרשה פנייה לבג"ץ על מנת להבטיח את יציאתו של הפונה לחו"ל. ברוב המקרים בהם הוגשה עתירה, חזר בו הצבא מסירובו ללא צורך בהכרעת השופטים. נתונים אלה מצביעים בבירור על כך שמדיניות הצבא בנושא היתרי היציאה לחו"ל היא שרירותית וכי הוא אינו עורך בדיקות פרטניות למבקשים לצאת, למרות חובתו לעשות כן.

בעיה נוספת בה נתקל המוקד במהלך הטיפול בנושא היא זמן המענה מטעם הצבא. ב-1993, בעקבות עתירה לבג"ץ שהגיש המוקד, התחייב הצבא לענות לבקשות להיתרי יציאה לחו"ל בתוך חודשיים, ותוך זמן קצר יותר אם מדובר במקרה דחוף¹. בסוף 2003 ערך המוקד בדיקה

מאז כבשה את השטחים, מתנה ישראל את יציאת תושביהם לחו"ל באישור מפקדי הצבא ברצועת עזה ובגדה המערבית. לאורך השנים ניצלה ישראל שליטה זו לצרכי ענישה או על מנת להפעיל לחץ על המבקשים לצאת מן השטחים לשתף עמה פעולה. במקרים מסוימים מתנה הצבא את יציאתם לחו"ל של תושבי השטחים בכך שיתחייבו שלא לפגוע בביטחונה של ישראל בעת שהותם בחו"ל או שלא לחזור לבתיהם משך תקופות ממושכות. לעיתים מציב הצבא את שני התנאים יחד.

לרבים מאלה שישראל מונעת את יציאתם לחו"ל, נודע הדבר רק כאשר הם מגיעים למעברי הגבול ונאלצים לשוב כלעומת שבאו. במקרים רבים מדובר במי שמבקשים לצאת מסיבות שאינן סובלות דיחוי, כגון טיפולים רפואיים, לימודים בחו"ל, קיום מצוות החאגי או כיוון שקיבלו אשרות כניסה ועבודה במדינות אחרות, שמימושן מוגבל בזמן.

שהעלתה כי הצבא אינו עומד בהתחייבותו בכמחצית מן המקרים. על מנת להילחם בתופעה, החליט המוקד לפנות לבג"ץ בכל מקרה בו חורג הצבא מזמן המענה לו התחייב, ובמהלך 2004 הגיש 110 עתירות בשם של פונים אשר לא קיבלו מענה בטווח הזמן הנדרש, או שיציאתם לחו"ל נדרשה בדחיפות.² המוקד ממשיך לעקוב אחרי זמן המענה של הצבא ולפעול לשיפורו.

 היציאה ממעבר רפיח, השער היחיד של תושבי הרצועה אל העולם, כרוכה בקשיים רבים. המבקשים לצאת נאלצו להמתין בתור שעות, ולעתים אף ימים ושבועות, עד שניתן להם האישור לעבור מצדו הפלסטיני של המעבר לצדו הישראלי, ומשם למצרים.

באוקטובר 2004 החל המוקד לקבל עשרות פניות מתושבי הרצועה שהצבא אסר על יציאתם לחו"ל. רבים מהפונים היו בין הגילאים 16 ל-35 וחלקם מסרו למוקד כי עד אז כלל לא ניסו לצאת את הרצועה, כיוון שהצבא אסר על יציאת תושבים בגילאים הללו. הצבא הודיע כי הגבלת הגיל בוטלה עוד באוגוסט 2004. בפועל, לטענת המופקדים על יציאה לחו"ל מן הצד הפלסטיני, המשיכה ישראל למנוע את יציאתם של גברים בני 16 עד 35 גם לאחר ההודעה על ביטול ההגבלה. צעירים בקבוצת גיל זו נחקרו במשך זמן רב במעבר הגבול. הדבר עיכב את התור כולו ולעתים אף מנע את יציאתם של אחרים.³

פקידים ברשות הפלסטינית מסרו למוקד כי באוקטובר הנהיגה ישראל נוהל "תיאום" חדש, לכאורה, על מנת להשליט סדר במעבר הגבול. למרות הכחשותיה כי קיימת הגבלת גיל כלשהי, הודיעה ישראל כי על תושבי הרצועה בין הגילאים 16 ל-35, המבקשים לצאת לחו"ל, למסור את שמותיהם לוועדה

האזרחית הפלסטינית. הוועדה העבירה את רשימת השמות למת"ק הישראלי במחסום ארז וזה סימן מי מנוע ומי לא, החזיר את הרשימות המסומנות לצד הפלסטיני והעביר עותק גם למעבר רפיח עצמו. הוועדה פירסמה את שמותיהם של אלה שאינם מנועים ברדיו ואלה יכלו אז לפנות למעבר רפיח. לכאורה, מדובר היה בהליך האמור ליידע מראש את הפונים אם הם מנועי יציאה ולחסוך נסיעות מיותרות למעבר רפיח. המציאות היתה שונה. בהגיעם למעבר רפיח היה עליהם למסור שוב את שמותיהם בצד הפלסטיני. שוב הועברו הרשימות לצדו הישראלי של המעבר, ושוב הוחזרו ממנו כאשר השמות מסומנים. חלק מאלה שקיבלו אישור מוקדם ממת"ק ארז, מצאו עצמם עתה ברשימת מסורבי היציאה. מכאן שההליך לא הבטיח כי האישור הוא סופי, ואף לא הבטיח שנעשתה בדיקה מדוקדקת בעניין הסירוב. במקרים רבים הצליח המוקד, באמצעות עתירות לבג"ץ, להפוך סירובים כאלה על פיהם. אולם החל מאמצע דצמבר 2004, גם אישורים שהתקבלו בעקבות עתירות לבג"ץ לא הועילו. ב-12 לאותו חודש פוצצו פלסטינים מוצב של הצבא במעבר רפיח. ישראל סגרה את המעבר ומצאה פיתרון חלופי רק לתושבים שביקשו לקיים את מצוות החאגי או לכאלה שמצבם הרפואי חייב את יציאתם המיידית. אלפי סטודנטים, אנשים המתגוררים דרך קבע בחו"ל, בעלי אשרות עבודה במדינות אחרות ושאר תושבי הרצועה נותרו כלואים בתוכה.

סמוך לתקופה בה פוצץ מעבר רפיח, הגיש המוקד מספר עתירות בעניינם של תושבי

¹ בני"ץ 3927/93, תרכי צאלח נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה

המערבית.

² בנוסף לעתירות הללו הוגשו עוד 37 עתירות בעקבות סירוב הצבא להתייר יציאה לחו"ל.

³ עמירה הס, "הפלשתינאים מונועים מגברים בני 16 עד 35 להגיע למעבר רפיח, בגלל 'הצקות השב"כ'", **הארץ**, 4.10.04.

עבור חולים הנזקקים לטיפול רפואי דחוף שלא ניתן לקבלו ברצועה.⁸ בסוף ינואר 2005 פתחה ישראל את מעבר רפיח לפלסטינים שביקשו לשוב ממצרים לרצועה. לאחר מכן התירה את היציאה דרך מעבר רפיח גם לאלה שזקוקו לטיפול רפואי ולאלה שעניינם נדון בבג"ץ. מאוחר יותר הרחיבה את הקריטריונים ליציאה ממעבר רפיח, אך הוסיפה בפועל לאסור על יציאתם של תושבי הרצועה בגילאים 16 עד 35. הרשות הפלסטינית, שסירבה לשוב להסדר התיאום שהונהג טרם שהמעבר פוצץ, העבירה לישראלים את שמותיהם של בני קבוצת גיל זו רק במקרים דחופים. ישראל, מצדה, טיפלה רק בפניותיהם של חולים הזקוקים לטיפול דחוף, תושבי מדינות זרות וסטודנטים.

רק באמצע פברואר 2005, כחודשיים לאחר שנסגר, חזר המעבר לתפקד כבעבר. כיום לא נדרשים תושבי הרצועה שבין הגילאים 16 ל-35 לתאם את מעברם מראש וגורמים בצבא אישרו כי בני קבוצת גיל זו אינם מנועים עוד מניעה גורפת מלצאת את הרצועה.

הרצועה שהצבא מנע את יציאתם לחו"ל. במסגרת עתירות אלה, הוסיף בא כוח המוקד את הדרישה כי הצבא ימצא פיתרון חלופי ממשי ליציאת תושבי הרצועה למצרים בזמן שיפוצו של מעבר רפיח.⁴ בתשובתה טענה המדינה כי הציעה לאפשר את יציאתם של פלסטינים דרך מעבר ניצנה שבנגב וכי הרשות הפלסטינית סירבה לפתרון זה.⁵ על פי דיווחים שונים, סירובה של הרשות נבע מן העובדה כי מספר קטן מאד של אנשים יוכל לעבור בניצנה וכי הפעלתו תגרור את סגירתו הסופית של מעבר רפיח.⁶

בית המשפט קבע כי על המדינה מוטלת חובה לנקוט בכל האמצעים שברשותה לפתרון הבעיה והעניק לה שהות של שבוע להגיש את תשובתה.⁷ בחלוף אותו שבוע ביקשה המדינה כי יינתנו לה שבועיים נוספים להגשת תגובה. לאור הדחיפות במציאת פתרון, ביקש בא כוח המוקד לקיים דיון בעתירות, אולם בית המשפט דחה את הבקשה. בחלוף שבועיים נוספים, שעה שמעבר רפיח היה סגור כבר למעלה מחודש, הודיעה המדינה כי נמצא פתרון

כניסה לרצועת עזה

ישראל באמצעות צמצום גובר והולך של האפשרויות להיכנס לרצועה. הנוהג על פיו התירה ישראל כניסה לרצועה בעת החגים המוסלמיים עיד אל אדחה ועיד אל פיטר, הופסק כמעט לחלוטין. ישראל פגעה גם בנוהל "משפחות חצויות", שבמסגרתו ניתנו לתושבי ישראל הנשואים לתושבי רצועת עזה היתרי שהייה ארוכי טווח ברצועה ובנוסף לכך, הגבילה בצורה משמעותית את הקריטריונים לקבלת היתרים לביקורים אחרים. מניסיון המוקד עולה, כי היתרים כאלה ניתנים כיום

עם יישומם של הסכמי אוסלו ב-1994, אסרה ישראל על תושביה ואזרחיה שלה להיכנס לאותם שטחי הרצועה שהועברו לשליטת הרשות הפלסטינית, אלא באמצעות היתרים אישיים. בכך גדעה קשרים משפחתיים, חברתיים וכלכליים שנוצרו בין אזרחיה ותושביה לתושבי הרצועה במהלך שנות הכיבוש.

במהלך האינתיפאדה הוסיפה ישראל והחריפה את הנתק בין תושבי רצועת עזה לאזרחי

רק לאלה המעוניינים להיכנס לרצועה לבקר קרובי משפחה מדרגה ראשונה, ואך ורק אם המדובר בכניסה לצורך השתתפות בחתונה, לוויה או ביקור של קרוב שנמצא במצב רפואי קריטי. המבקשים לבקר ברצועה נדרשים לספק מסמכים שונים להוכחת הסיבה לביקורם. השגתם של מסמכים אלה כרוכה לעיתים במאמץ רב ובעלות גבוהה וההיתרים המתקבלים תקפים לזמן קצר מאוד, בדרך כלל רק לכמה ימים.

משפחות חצויות⁹

נוהל "משפחות חצויות", שהמוקד הצליח להביא להסדרתו ב-1995, מאפשר לאזרחיות ותושבות ישראל, הנשואות לתושבי רצועה עזה, לשהות עם משפחותיהן ברצועה מכוח היתרים אותם יש לחדש בפרקי זמן קצובים.¹⁰ נשים הנמצאות בישראל נדרשות לשלוח ל"משרד ישראלים" במפקדת התיאום והקישור במחסום ארז בקשה לקבלת היתר, הנתמכת במסמכים שונים המעידים על נישואיהן לתושב הרצועה. אם אישר הצבא את כניסתן, עליהן להתייצב במחסום ארז כדי לקבל את ההיתר לידן ולהיכנס לרצועה. על פי הנוהל, נשים השהות ברצועה יכולות להאריך את תוקפם של היתרים קיימים מבלי לצאת מן הרצועה. עליהן להגיע למחסום ארז ולמסור את ההיתרים שבידיהן לאנשי הצד הפלסטיני של המחסום. אלה מעבירים את ההיתר לישראלים, אשר אמורים להאריך את תוקפו, להחזירו למת"ק הפלסטיני ושם הוא נמסר חזרה לנשים. התהליך עלול לארוך שעות ארוכות, במהלכן נאלצות הנשים להמתין במחסום. למעט מקרים חריגים במיוחד, הצבא אינו מאפשר הארכת היתרים בדואר או בפקס.

ילדי משפחות חצויות הרשומים בתעודת הזהות של אמם, קרי, תושבי ישראל או אזרחיה, רשאים להתלוות לאמם בביקוריה ברצועה עזה עד הגיעם לגיל 18. אם רשומים אותם ילדים

כתושבי רצועה עזה, כלומר בתעודת הזהות של האב, מתיר הצבא לאמותיהם לקחתם עמן אל מחוץ לרצועה רק עד גיל חמש. משעברו גיל זה, נדרשות נשים היוצאות לביקור בישראל להשאיר את ילדיהן מאחור.

עם תחילת האינתיפאדה הנוכחית, חדל הנוהל לפעול באורח תקין. לעיתים מבצע הצבא שינויים בפרוצדורה הכרוכה בקבלת ההיתרים ובהארכתם, ללא מתן פרסום לשינויים. החל מ-2001 קיצר את תוקף ההיתרים משלושה חודשים לחודש. בנוסף לכך, נוהג הצבא להקפיא או לבטל את הנוהל, לרוב במסגרת החמרות בסגר על הרצועה שהוא נוקט מסיבות שונות, כגון ענישה לאחר התקפות של פלסטינים על אזרחים או חיילים, לאחר הוצאות להורג ללא משפט שהוא מבצע, בזמנים בהם מתקיימים מבצעים צבאיים ברצועה וכן במהלך חגים יהודיים. כאשר מקפיא הצבא את הנוהל מסיבה זו או אחרת, נשים וילדיהן שיצאו את הרצועה קודם לכן אינם יכולים לשוב אליה. בחלק מן המקרים גם אין מחדשים היתרים לנשים השהות ברצועה. הברירה העומדת בפניהן אז, היא לצאת מן הרצועה ולהסתכן בכך שלא יוכלו

⁴ בג"ץ 11714/04, אבו יוסף נ' מפקד כוחות צה"ל ברצועה עזה; בג"ץ 11751/04, בשיתי נ' מפקד כוחות צה"ל ברצועה עזה; בג"ץ 11762/04, אבו עישה נ' מפקד כוחות צה"ל ברצועה עזה.

⁵ תשובת המדינה בבג"ץ 11714/04, אבו יוסף נ' מפקד כוחות צה"ל ברצועה עזה, 29.12.2004.

⁶ ר' למשל: OCHA, Situation Report Rafah Terminal, 19 ביטאר, 2005.

⁷ החלטה בבג"ץ 11714/04, אבו יוסף נ' מפקד כוחות צה"ל ברצועה עזה, 30.12.04.

⁸ תגובת המדינה בבג"ץ 416/05, עמותת רופאים לזכויות אדם ואח'י נ' מפקד כוחות צה"ל ואח'י, 16.1.2005. (הדיון בעתירה זו אוחד עם הדיונים שנקבעו לעיתרות המוקד).

⁹ לפירוט נוסף בנושא משפחות חצויות ר' המוקד להגנת הפרט ובצלם, כלא עזה, 2005, עמ' 27-35.

¹⁰ הנוהל תקף גם לגבי גברים תושבי ישראל ואזרחיה הנשואים לנשים תושבות הרצועה, אולם הרוב המכריע של אוכלוסייה זו הן נשים.

עזה לתוך ישראל מותרת" לביצוע פעולות טרור, אך הודיע גם כי מעתה כל בקשת כניסה לעזה במסגרת "משפחות חצויות" תיבדק באופן פרטני וכי הנוהל עצמו ייבחן מחדש.¹⁵ מפניות שהגיעו למוקד לאחר מכן עולה, כי בפועל ביטל הצבא את הנוהל לחלוטין. נשים שביקשו להיכנס לרצועה או להמשיך לשהות בה לא נדרשו להתחייב שלא לצאת ממנה ונשים שחתמו על טופס ההתחייבות לפני הגשת העתירה, הורשו לחזור לישראל גם לפני תום שלושת החודשים.

בעוד העתירה נדונה בבית המשפט, נודע למוקד כי נשים המגיעות למחסום ארז, לאחר שלא חידשו את היתריהן משך זמן מה, נשלחות לחקירה במשטרה בחשד להפרת צו האלוף, האוסר על כניסת אזרחים ישראלים לרצועת עזה. בבירור שערך המוקד עם מת"ק ארז נמסר בעל פה, כי מדובר בהליך פורמאלי בלבד וכי אין לנשים סיבה לחשש. זמן לא רב לאחר מכן פנו למוקד מספר נשים שבקשתיהן להיתר כניסה לא נענו. במהלך הטיפול בעניין התברר כי, בניגוד לדברי חיילי המת"ק, מסרב הצבא לאשר את בקשותיהן משום שלא חידשו את היתריהן מבעוד מועד, נשאר ברצועה ללא היתר תקף ובכך הפרו צו אלוף. המוקד הגיש עתירות לבג"ץ בשמן של שלוש נשים שסירבו של הצבא להנפיק להן היתר גרם לפירוד כפוי וממושך ממשפחותיהן.¹⁶

בעתירות עמד המוקד על הקשיים הכרוכים בחידוש ההיתרים, המובילים למצב בו הנשים מפרות את צו האלוף בעל כורחן. המוקד טען כי בסירובו להנפיק להן היתרים, מתעלם הצבא מקשיים אלה, אשר נובעים בחלקם הגדול מפעולותיו ומדיניותו של הצבא עצמו, המתנה את הארכת ההיתרים בהגעה פיזית למחסום ארז, למשל, דבר שאינו מובן מאלי. המצב הביטחוני הרעוע ברצועה והפעולות הצבאיות המתרחשות בה בתדירות, גורמים לכך שהציאה מן הבית כשלעצמה, בנסיבות מסוימות, מהווה סכנה. דרכים נחסמות

שוב אליה עד אשר יחליט הצבא על הקלות בסגר, או להישאר בחיק משפחותיהן ולהסתכן בענישה על ידי הצבא, הרואה בהן במצב זה עברייניות שהפרו צו אלוף.

מפניות שהגיעו למוקד עולה, כי במהלך שנת 2004 הקפיא הצבא את הנוהל משך פרקי זמן שונים לפחות שש פעמים.¹¹ בחודש מאי 2004, אחת הפעמים בהן חודש הנוהל, החל הצבא לדרוש מנשים המבקשות להיכנס לרצועה, או המבקשות להאריך את היתריהן, לחתום על טופס לפני הן מתחייבות שלא להיכנס לישראל משך שלושה חודשים. הצבא לא פרסם את ההוראה ודבר קיומה נודע למוקד בשיחה טלפונית עם "משרד ישראלים". בתקשורת טענו גורמים בצבא כי הדרישה נועדה למנוע תנועה המונית במחסום ארז ולצמצם את מספר הבדיקות הנערכות בו בשל התרעות ביטחוניות.¹² המוקד פנה לפרקליטות המדינה וליועץ המשפטי לרצועת עזה והתריע כי הדרישה אינה חוקית משום שהיא שוללת, למעשה, את זכותם של אזרחי המדינה ותושביה להיכנס לתחומיה, זכות המעוגנת הן במשפט הישראלי והן במשפט הבינלאומי.¹³

לאחר שפניות אלה לא נענו, הגישו המוקד וארגון עדאלה עתירה משותפת לבג"ץ בשם ארבע משפחות שנפגעו מן הנוהל, בה נדרש ביטולו.¹⁴ בעתירה טענו המוקד ועדאלה כי הנוהל מציב בפני אזרחי המדינה ותושביה, הנשואים לתושבי רצועת עזה, את הבחירה האכזרית בין פירוד ממשפחתם לבין טרנספר מארצם. עוד נטען כי הנוהל שרירותי, מפלה ומהווה הפרה חמורה של הזכויות לחיי משפחה, לכבוד ולשוויון, בנוסף לזכות השמורה לאזרחי המדינה ונתינייה להיכנס אליה.

בתגובתו לעתירה אמנם חזר הצבא על הטענה כי מעברים תכופים בין שטחי הרשות הפלסטינית למדינת ישראל מהווים סיכון ביטחוני והוסיף, כי גורמי טרור מנסים להשתמש ב"גורמים שיציאתם משטח רצועת

לעיתים קרובות והצבא נוהג לבתר את הרצועה לשניים או שלושה חלקים ובכך מונע כל מעבר בין מחסום ארז, הנמצא בצפון הרצועה, לבין חלקיה הדרומיים. בתנאים אלה נבצר מנשים רבות בחלק גדול מן הזמן להגיע למחסום כדי לחדש את היתריהן.

גם נשים הצולחות את הדרך ומגיעות בשלום למחסום ארז, לא תמיד מצליחות לחדש את היתריהן. אם נערכו שינויים בפרוצדורה, אליהם לא נערכו הנשים, היתריהן אינם מחודשים, קל וחומר כאשר הן מגיעות למחסום שעה שהנהול מוקפא.

ללא היתר תקף, מחייבות הוראות הצבא את הנשים לעזוב את הרצועה. בימים בהם הנהול מוקפא, עלול גורלן להיות כשל נשים שיצאו מן הרצועה לפני ההקפאה ואינן יכולות לשוב אליה. כיוון שהצבא אינו טורח לפרסם דבר אודות הקפאת הנהול או שינויים שהוא עורך בו, אין לנשים כל דרך לדעת מראש אם יחודשו היתריהן לכשיגיעו למחסום. הסיכונים הפיזיים הכרוכים בהגעה למחסום ארז והחשש שאם לא יצליחו לחדש את היתריהן, תיכפה עליהן פרידה ממושכת מבני משפחתן, מרתיעים נשים רבות אף מלנסות לחדש את היתריהן.

מ"ע, תושבת ירושלים, נשואה לתושב רצועת עזה ומתגוררת עמו ועם ארבעת ילדיהם ברפיח שבדרום הרצועה. על מנת להגיע מביתה למחסום ארז, עליה לעבור שלושה מחסומים. מ"ע לא הצליחה לחדש את היתריה באופן סדיר מאז תחילת האינתיפאדה. מספר פעמים אמנם הצליחה להגיע למחסום ארז, אך הדרך חזרה לביתה ארכה עד מאוד. לעיתים נאלצה לישון אצל מכרים, לעיתים במלון. באחת הפעמים כשהגיעה למחסום וגילתה שהוא סגור, נאלצה לבלות את הלילה במונית, שמא תחמיץ את ההזדמנות להאריך את היתרה אם ייפתח המחסום למחרת. פעמים אחרות

היו אלה סיבות רפואיות שמנעו ממנה להתייצב במחסום ארז, ומשום שהצבא אינו מאפשר הארכת היתרים בפקס או בדואר, לא חידשה את היתרה.

במרץ 2004, כשפג תוקפו של היתרה שהיה בידה, יצאה מ"ע מביתה ברפיח למחסום ארז על מנת לחדשו. היא עוכבה מספר שעות במחסום כפר דרום. לאחר שלבסוף התירו החיילים את מעברה, הגיעה לאזור צומת נצרים, שם עוכבה שוב ולא הותר לה להמשיך בדרכה. למחרת, יצאה שוב לדרך. היא צלחה את המחסומים שעמדו בדרכה, אך כשהגיעה למחסום ארז נאמר לה כי עקב הסגר אין מחדשים היתרים. מ"ע נדרשה לשוב כעבור 15 יום. כששבה, כעבור כשבועיים, גילתה שהפרוצדורה שונתה ולא ניתנים היתרים ללא תיאום דרך הרשות הפלסטינית. משרד ישראלים במת"ק סירב לקבל את בקשתה.

על אף העובדה שמ"ע חידשה את היתריה כשעלה בידה לעשות כן, משיבקה לקבל היתר חדש בתום ביקור בירושלים באוגוסט 2004, סירב הצבא לבקשתה בתואנה שהפרה צו אלוף. פרידתם הכפויה של מ"ע וארבעת ילדיה, שהתלוו אליה, מאבי המשפחה, שארכה כשלושה חודשים, באה לסיומה רק לאחר שהמוקד עתר בשמה לבג"ץ.

(תיק 15617)

- 11 ההתייחסות היא לתקופות בהן עולה מפניית המגיעות למוקד כי בפועל אין מטפלים בבקשות של משפחות חצויות במשרדי המת"ק בארז. לעיתים מאשר הצבא באופן רשמי כי הנהול מושעה ולעיתים מכחיש כי אי הטיפול בפניות נובע ממדיניות רשמית.
- 12 עמירה הס, "התנאי לביקור קרובים ברצועה: להישאר שם 3 חודשים לפחות", **הארץ**, 5.5.04.
- 13 **האמנה הבינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות 1966**, סעיף (4)12; חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, סעיף 6(ב); וחוק הכניסה לישראל, תשי"ב-1952.
- 14 בג"ץ 5076/04, **חוסייני נ' אלוף פיקוד דרום**.
- 15 תגובת המדינה בבג"ץ 5076/04, **חוסייני נ' אלוף פיקוד דרום**.
- 16 בג"ץ 8947/04, **שראב נ' מפקד כוחות הצבא ברצועת עזה**; בג"ץ 9107/04, **אבריקה נ' מפקד כוחות הצבא ברצועת עזה**; בג"ץ 9204/04, **עאשור נ' מפקד כוחות הצבא ברצועת עזה**.

שחושבים שאני לא מצליחה לחזור לעזה כי אני לא משתדלת מספיק ומזניחה את החובות שלי כלפי הילדים שלי... אני לא מבינה איך אפשר למנוע מאמא לטפל בילדיה." רק באוקטובר, בעקבות עתירת המוקד ולאחר קרוב לארבעה חודשי פיבוד ממשפחתה, התיר הצבא לאיש לשוב לביתה בעזה. (תיק 33961)

בעקבות העתירות, אישר הצבא את כניסתן של שלוש הנשים לרצועה, אך הסוגיה העקרונית לא באה על פתרונה. בשיחות שנערכו עם המוקד ובמכתב ששיגר אליו זמן קצר לאחר שהתיר את כניסת העותרות, הבהיר הצבא כי הוא מתעתד להמשיך ולהשתמש במה שהוא מכנה "צעדים מינהליים" כלפי נשים שלא חידשו את היתריהן. השימוש בצעדים מינהליים אלה, כפי שנטען בעתירות, הינו חריגה מסמכויות הצבא. הצבא רשאי אמנם לנקוט בצעדים מינהליים לצורך הגנה על הביטחון, אך גם על צעדים אלה חלות מגבלות - עליהם להיות צופי פני עתיד, כלומר, למנוע סכנה ביטחונית. אולם הצבא מעולם לא טען כי כניסתן של הנשים לרצועה מהווה סכנה כלשהי. להיפך, הצבא הדגיש כי הסיבה היחידה לאי חידוש היתריהם היא הפרת צו אלוף בעבר. בכך, למעשה, נוקט הצבא בצעדים מינהליים על מנת להעניש את הנשים ללא כל הליך משפטי. מדובר גם בצעדים עונשיים אכזריים ביותר, שכן מהותם היא הפרדתן לתקופות ממושכות של משפחות מטופלות בילדים. המוקד הסכים למחיקת עתירותיו כיוון שענייניהן הפרטניים של העותרות נפתרו, אולם הודיע לבג"ץ כי ישוב ויעתור אם הצבא יוסיף להעניש נשים שלא חידשו את היתריהן.

ביקורי משפחות בחגים

מאז סגירת רצועת עזה בפני תושבי ישראל ב-1994 ועד תחילת האינתיפאדה הנוכחית, בשלהי 2000, התירה מדינת ישראל לאזרחיה ותושביה הפלסטינים להיכנס לרצועה במהלך

עוד נטען בעתירות כי סירובו של הצבא להנפיק לנשים הללו היתרי כניסה לרצועת עזה פוגע בגישה קשה בזכותן ובזכותם של בעליהן וילדיהן לחיי משפחה, זכות המעוגנת במשפט הישראלי והבינלאומי כאחד.¹⁷ הסירוב כופה פיבוד ארוך ואכזרי בין בני משפחה, משבש את סדרי חייהם ומאיים על עצם קיומו של התא המשפחתי.

עתירה נוספת הוגשה בשמה של איש, אף היא תושבת ירושלים הנשואה לתושב הרצועה. איש מתגוררת עם בעלה וארבעת ילדיהם בעיר עזה. מתחילת האינתיפאדה נמנעה איש מלהיכנס לישראל, בשל הקושי להגיע למחסום ארז והפחד כי תיאלץ לצאת מן הרצועה ולהשאיר את ילדיה בעזה פרק זמן ממושך שסופו לא ידוע. רק משמעה כי אשה במצבה הצליחה לצאת מן הרצועה ולשוב אליה, החליטה בסוף יוני לבקר את אמה בירושלים, לאחר ארבע שנים בהן לא התראו. בתום שבועיים בירושלים, פנתה למת"ק על מנת לקבל היתר כניסה לרצועה. משלא נענתה, פנתה למוקד. משרד ישראלים מסר למוקד בטלפון כי הבקשה מסורבת בשל הפרת צו אלוף. פניות נוספות של המוקד להתיר לאיש לשוב למשפחתה ברצועה נותרו ללא מענה וכך, למרות כוונתה לשוב לרצועה עוד בקיץ, נאלצו ילדיה הלומדים בבתי הספר להתחיל את שנת הלימודים בהיעדר אמם. בתה הצעירה, תלמידת כתיב ז', נאלצה ליטול על עצמה את האחריות לניהול משק הבית. בנה בן ה-12 של איש סובל ממחלת האפילפסיה, בעטיה אינו לומד. הוא לוקה בהתקפים יומיים, וזקוק לתרופות ולהשגחה מתמדת, פן יפגע בעצמו או באחיו הקטנים. שיחות הטלפון היומיות בין האם לילדיה הסתיימו בבכי. בתצהירה לבית המשפט אמרה איש: "הפיבוד הנורא הזה הוא אחת הסיבות שחששתי להגיע למחסום ארז לחדש את ההיתר שלי בעבר... כואב לי שיש אנשים

החגים המוסלמיים עיד אל פיטר ועיד אל אדחה, על מנת לבקר אצל קרוביהם.¹⁸ ימי החג היו הזדמנות נדירה למפגשים בין בני משפחה שמדיניותה של ישראל מנעה מהם להתראות במהלך השנה. במהלך האינתיפאדה הפסיק הצבא להתיר ביקורי חג כמעט לחלוטין. בכל התקופה שמאז פרוץ האינתיפאדה ועד סוף 2003, התיר הצבא לישראלים לבקר אצל קרוביהם בחגים רק פעמיים. מספר מועט של מבקרים הורשה להיכנס לרצועה בעיד אל-פיטר 2000. מספר רב יותר של אנשים הורשה להיכנס בעיד אל פיטר 2003. בשני המקרים הסכים הצבא לאפשר את הביקורים בעקבות מעורבות המוקד.

לקראת עיד אל אדחה שחל בפברואר 2004, פנה המוקד לצבא, ככלל חג מוסלמי מאז תחילת האינתיפאדה, בדרישה להתיר ביקורי חג. המוקד דרש מן הצבא לפרסם את הקריטריונים והנהלים לכניסה לרצועה מבעוד מועד. חיילי המת"ק ארו מסרו בעל פה כי הביקורים אכן יתאפשרו וכי שר הביטחון עצמו אישר אותם. ראוי לציין כי זו הפעם הראשונה מאז פרוץ האינתיפאדה בה אישר הצבא ביקורים בעיד אל אדחה. חיילי המת"ק מסרו עוד כי הקריטריונים המתגבשים יכללו קרובים מדרגה ראשונה של תושבי הרצועה ושל ילדיהם עד גיל 16 בלבד. בעקבות הדעה זו פנה המוקד ליועץ המשפטי של עזה בשמה של קבוצת אנשים שאינם עונים על הקריטריונים הצרים הללו, ולפיכך לא יכלו להתלוות לבני משפחתם בביקורם בעזה.

יומיים לפני החג, ב-29.1.04, בעוד המוקד ממתין למענה לפנייתו, אירע פיגוע בירושלים. ביום הראשון של החג הגיעו מאות למחסום ארו בתקווה להיכנס לרצועה לבקר אצל קרוביהם בחג, אך חיילי המת"ק מסרו כי הצבא ביטל את הביקורים. על פי פרסומים בעיתונות, את הפיגוע ביצע פלסטיני תושב נפת בית לחם. מערכת הביטחון מעולם

לא טענה כי היה לו קשר כלשהו לרצועת עזה או לישראלים המבקשים להיכנס אליה לרגל החג. יש לציין כי גם לו היה קשר כזה, לא ניתן היה להצדיק ענישה קולקטיבית של ציבור רחב שכל מבוקשו הוא לבלות את החג בקרב בני משפחתו. במקרה זה מדובר בתופעה חמורה אף יותר מענישה קולקטיבית, ציין המוקד בפנייתו לפרקליטות המדינה בעניין, שכן עולה חשש שהאיסור נובע ממניעים נקמניים ותו לא. כל ניסיונות המוקד להביא לביטול האיסור עלו בתוהו ולפיכך, ביומו השני של החג, עתר המוקד לבג"ץ בבקשה להתיר לישראלים לבקר אצל קרוביהם ברצועת עזה בכל ימות השנה, ולכל הפחות בימי החג.¹⁹

בעקבות העתירה הודיעה פרקליטות המדינה למוקד, ביומו השלישי של החג, כי הכניסה לעזה תותר במהלך החג. בהודעה שנמסרה על כך לבית המשפט, צוין כי ביטול הביקורים נבע מחשש ל"הסלמה והידרדרות במצב הביטחוני" בעקבות הפיגוע,²⁰ אך לא הוסבר מה הקשר בין ביקורי החג לאותה הסלמה. הצבא אמנם הודיע על ביטול האיסור, אך בפועל לא איפשר מחסום ארו למבקרים להיכנס לרצועה. לאחר אינספור שיחות טלפון מטעם המוקד, הצליחו לבסוף מבקרים בודדים להיכנס לרצועה בשעות המועטות שנותרו עד סגירת המחסום. לאחר מאמצים רבים במהלך יומו הרביעי של החג, עלה בידו של המוקד להבטיח כי גם ביום החג האחרון יותר לאנשים להיכנס לרצועה. מעבר לשעות המצומצמות בהן ניתן היה לעבור, הצבא לא עמד בהצהרתו כי יינתנו

¹⁷ ההכרזה האוניברסאלית בדבר זכויות האדם, 1948, סעיפים 12 ו-16(3); האמנה הבינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות, 1966, סעיפים 17 ו-23(1); האמנה בדבר זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות, 1966, סעיף 1(11); אמנת האג, סעיף 46; אמנת ג'נבה הרביעית, סעיף 27.

¹⁸ אין בידי המוקד מידע לגבי נוהל דומה גם בחגים הנוצריים.
¹⁹ בג"ץ 1034/04, קוטינה נ' מפקד כוחות צה"ל ברצועת עזה.
²⁰ תגובה מקדמית מטעם פרקליטות המדינה לעתירה לצו על תנאי, בג"ץ 1034/04, קוטינה נ' מפקד כוחות צה"ל ברצועת עזה, 3.2.04.

ונרמסתי. מהנפילה נגרמו לי כאבי גב קשים, ובעזה (מאוחר יותר) נבדקתי על-ידי רופא, שציווה עליי לנוח במיטה במשך יומיים. אבל בינתיים המשכתי לנסות להיכנס לעזה. היה צריך להגיע לאשנבים למסור את הניירות. לא היו שום אמצעים לסדר את התור. אנשים דחפו ונדחפו. אני הייתי לבדי, עם שלושת הילדים שלי (בני שנתיים, שמונה ותשע). התאמצתי לאחוז בהם שלא ייבלעו בהמון.

בתי היתה צריכה ללכת לשירותים אבל השירותים (שהם מחוץ למתחם המחסום) היו מוזהמים, ובכנות: אי-אפשר היה להשתמש בהם. בנוסף, המשמעות של הליכה לשירותים היא לצאת מהמתחם ולאבד את התור. לא היה איפה לשבת (חוץ מאשר על הקרקע) וכל הזמן היינו צריכים לעמוד - אני עם הבת התינוקת בידיי, והתיקים, ומנסה גם לאחוז בילדים הגדולים יותר ולוודא שלא ייעלמו... **(תצהיר שהוגש במסגרת בג"ץ 1034/04, קוטינה נ' מפקד כוחות צה"ל ברצועת עזה).**

בסופו של דבר נכנסו לרצועה ביומיים האחרונים של עיד אל אדחה כ-2,500 מבקרים, כמחצית ממספר המבקרים שנכנסו לרצועה בעיד אל פיטר, החג שקדם לו.

מאוחר יותר ב-2004, בתגובה לשתי עתירות המוקד העוסקות בהתרת כניסה לעזה, חזר הצבא על עמדתו הקבועה כי כניסת ישראלים לרצועה אסורה מטעמים ביטחוניים, היינו, החשש לפגיעה במבקרים והחשש שביקוריהם ינוצלו למטרות טרור. עם זאת, הצהיר הצבא כי הוא מתיר כניסת אזרחים ישראלים לביקור קרוביהם מדרגה ראשונה ברצועת עזה, "אף בתקופת העימות המזוין", לצרכים הומניטריים (לוויות, חתונות, מחלות קשות וכיוב'), בתוקף הסדר משפחות חצויות ובמהלך החגים, זאת בהיעדר מניעה ביטחונית פרטנית לגביהם. המבקרים רשאים להיכנס בלווית ילדיהם

היתרי ביקור לשלושה ימים ורבים מהפונים קיבלו היתרים ליום אחד בלבד, זאת כאשר את מרבית היום בילו בהמתנה במחסום ארו. רק הורים, אחים וילדים של תושבי הרצועה הורשו להיכנס. הצבא לא התיר למבקרים להביא עמם את בני זוגם או את ילדיהם שמעל גיל 16. בנוסף על כל אלה, התנאים במחסום היו בלתי נסבלים.

מתוך תצהירו של ז"ד, תושב ירושלים, שהגיע עם משפחתו למחסום ביום ד' 4.2.2004 בשעה 7:00 בבוקר לערך: "רק בשעה 13:30 לערך הצלחנו להיכנס לעזה, אחותי ואני. ארבעת אחיי האחרים הגיעו לביתה של אחותנו בעזה רק אחרי חצות, אחרי שעוכבו עוד שעות על גבי שעות במחסום. רוב הזמן הזה של ההמתנה, היינו במקום שלא היו בו מים ולא שירותים. אנשים עשו את צרכיהם בשטח. הכעכים שהבאנו איתנו נגמרו מהר מאוד. היינו רעבים. הקור הציק מאוד. ביקשתי מים מחייל לילדים - ואמר שאין. גם לא היו ספסלים לשבת עליהם. היו הרבה מאוד אנשים. אבל מה אכפת לחיילים במחסום? לא הרגשתי שנעשה משהו כדי שהליך הכניסה יהיה מזוין ואנושי..." **(תצהיר שהוגש במסגרת בג"ץ 1034/04, קוטינה נ' מפקד כוחות צה"ל ברצועת עזה).**

מתוך תצהירה של נ"ע, תושבת ירושלים שהגיעה למחסום ארו על מנת לבקר את הוריה, אחיה ואחיותיה המתגוררים ברצועת עזה: "ביום ד' בעלי הסיע אותנו למחסום ארו (אבל היה אסור לו להיכנס אתנו). הגענו למחסום בסביבות השעה 8:00. הגעתו לעזה רק בשעה 13:30 לערך. המצב במחסום היה מזעזע. המון אנשים הצטופפו סביב השער. פתחו את השערים והכניסו קבוצה קטנה. אחר-כך השערים נסגרו למספר שעות. שוב נפתחו השערים וכולם נדחפו וניסו להיכנס במהירות, כדי שלא יישארו בחוץ. בתוך הדוחק נפלתו

שטרם מלאו להם 18. בנוגע לביקורי החג, פירט הצבא כי אזרחים ותושבים ישראלים רשאים לבקר אצל קרוביהם מדרגה ראשונה בחג אחד בכל שנה (למוסלמים ניתן לבחור בין עיד אל אדחה לעיד אל פיטר ואילו לנוצרים ניתנה האפשרות לבקר רק בחג המולד), וזאת בלבד שלא ביקרו ברצועה במהלך אותה שנה.²¹ על פי הסדר זה, מי שביקר ברצועה מטעמים הומניטריים במהלך השנה, לא יוכל להיכנס אליה בחגים.

המוקד לא הסתפק בקריטריונים צרים אלה ובאוגוסט 2004 פנה אל פרקליטות המדינה בבקשה למתן הבהרות ולהרחבת הקריטריונים. בין היתר דרש המוקד להפריד בין ביקורי החג לביקורים מטעמים הומניטריים ולא להתנותם בהיעדרות מן הרצועה במהלך השנה, לאפשר ביקורים גם בחגים אחרים כגון פסחא וראש השנה האזרחי ובמועדים נוספים כגון חופשת הקיץ, להתיר לבני זוגם של המבקרים להתלוות אליהם, להתיר גם למבקרים שאינם קרובים מדרגה ראשונה להיכנס לרצועה, להיערך לביקורים כראוי ולפרסם את הקריטריונים והנהלים למעבר במחסום מבעוד מועד, על מנת למנוע הישנות התופעות שהתרחשו במחסום במהלך עיד אל אדחה ב-2004.

עוד בטרם התקבלה תשובה לפנייה זו, התברר כי אין ממש בהצהרת הצבא כי יתיר ביקורי חג, כאשר, שוב בתואנות ביטחוניות, נותרו שערי הרצועה סגורים במהלך עיד אל פיטר שחל בנובמבר 2004. הפעם, היה זה מותו של יושב ראש הרשות הפלסטינית, יאסר ערפאת, שאיים על ביטחון האזור. המוקד פנה לבית המשפט העליון בדרישה לחייב את הצבא

לעמוד בהצהרתו כי יתיר ביקורי חג, אך ללא הועיל. בתגובתו לפנייה זו הבהיר הצבא כי גם כשהצהיר כי ביקורי החג מותרים, טען כי ההיתר כפוף להנחיות ביטחוניות המשתנות מעת לעת.²² הבהרה זו מרוקנת למעשה מתוכן את הצהרת הצבא כי ביקורי החג מותרים כחריג לאיסור הקבוע. בהתחשב בעובדה כי הצבא הודיע כי יתיר ביקורים בחג אחד בלבד, וזאת אם לא נערך ביקור ברצועת עזה במהלך השנה שקדמה לו, ביטול הביקור בעיד אל פיטר משמעו שקרובים של תושבי הרצועה שלא נכנסו אליה בחג אחר באותה שנה, או שאת משפחתם לא פקד אירוע יוצא דופן הנופל תחת הקריטריונים ההומניטריים שהציב הצבא, לא יזכו לראות את קרוביהם, בהם הוריהם ואחיהם, ולו פעם אחת בכל אותה שנה.

תשובת הצבא לבקשת המוקד להבהרות ותיקונים בקריטריונים הגיעה מספר ימים לאחר תום החג. הצבא הוסיף את חג הפסחא לנוצרים, הצהיר כי יתיר ביקורים בשני חגים ולא רק באחד, ביטל את התניית ביקורי החג בהיעדרות מן הרצועה במהלך השנה והודיע כי יתיר כניסה גם לבני זוגם של המבקרים. לאור הודעה זו ועל אף ששאר דרישות המוקד נותרו ללא מענה, הסכים המוקד למשוך את העתירות העוסקות בנושא על מנת להעמיד את הכללים החדשים במבחן.

²¹ תגובה משלימה מס' 2 מטעם פרקליטות המדינה, בני"ץ 10043/03, אבאגיאן נ' מפקד כוחות צה"ל ברצועת עזה, 26.8.04.

²² תגובה מטעם פרקליטות המדינה לבקשת העותרים לסעד דחוף, בני"ץ 10043/03, אבאגיאן נ' מפקד כוחות צה"ל ברצועת עזה, 15.11.04.

מעבר מן הגדה לרצועה ולהיפך²³

חופשית בין הגדה לרצועה דרך ישראל באופן שאינו תלוי בהיתר כניסה לתחום ישראל. המעבר נפתח רק ב-1999 ופעל במתכונת מצומצמת בלבד ובאופן שלא הסיר את התלות בהיתרים מטעם ישראל. כעבור כשנה, עם פרוץ האינתיפאדה השנייה, סגרה ישראל את המעבר.

מאז סגירת המעבר חזרו תושבי השטחים להיות תלויים לחלוטין בהיתרים מטעם ישראל כדי לעבור מאזור אחד למשנהו. ככלל, הצבא אינו מאפשר למי שרשום כתושב אחד האזורים לעבור לאזור האחר. מתשובות הצבא לפניות המוקד בעניין זה עולה, כי הוא רואה בבקשות הללו משום בקשות כניסה לישראל לכל דבר ודוחה אותן אם קבע כי הפונה מנוע כניסה לישראל, או אם קבע כי הסיבה בעטיה הוא מבקש לעבור אינה מהווה עילה מספקת להתיר את כניסתו לישראל. הצבא מעולם לא פירט מהן, לשיטתו, עילות מספקות. לעיתים, כאשר פניית המוקד להסדרת מעבר בין הרצועה לגדה נענית בחיוב, ההיתר שמעניק הצבא הוא בבחינת היתר שהייה מוגבל בזמן באזור אליו מבקש הפונה להיכנס. שתי התופעות הללו עומדות בסתירה מוחלטת לזכויות הנובעות מן העובדה כי שני האזורים מהווים יחידת טריטוריאלית אחת. תושביהם אינם זקוקים לעילה כדי לעבור ביניהם או להיתר על מנת לשהות בכל אחד מהם.

במהלך 2004 טיפל המוקד במספר פניות שהגיעו מתושבות הרצועה, המאורסות לתושבי הגדה המערבית ומעוניינות לעבור לגדה על מנת לקיים את טקס כלולותיהן ולהקים בית משותף עם בעליהן.

אחת הנשים הללו היא מי"ע, שבקיץ 2003 חתמה על חוזה נישואין עם תושב הגדה המערבית. לאחר החתימה על החוזה פנתה מי"ע למת"ק באזור מגוריה בבקשה להיתר

בהסכמי אוסלו נקבע כי רצועת עזה והגדה המערבית מהוות יחידה טריטוריאלית אחת. ישראל מעולם לא חזרה מן ההכרה ברצועה ובגדה כיחידה טריטוריאלית אחת וברבות השנים אף העניקה לה גושפנקא רשמית. ב-2002 החליטה המדינה להעביר בכפייה את האחים כיפאח ואינתיצאר גיורי מביתם שבגדה לרצועה ולאסור עליהם לצאת מהרצועה במשך שנתיים. כאשר נדרשה להגן על החלטה זו טענה המדינה, בהסתמך על קביעת הסכמי אוסלו, כי צעד זה אינו מהווה גירוש לארץ אחרת אלא "תיחום מגורים" בשטחה של ישות מדינית אחת. בית המשפט הגבוה לצדק נתן לקביעה זו תוקף משפטי כאשר אימץ את עמדת המדינה.

מעמדן כיחידה טריטוריאלית אחת של הרצועה והגדה מקנה לתושביהן את הזכות לחופש תנועה מלא בין שני האזורים, לרבות הזכות לקבוע את מקום מגוריהם בכל מקום בגדה או ברצועה בו יחפצו.²⁴

בדרך למימוש הזכויות הללו עומד מכשול גיאוגרפי. לתושבי השטחים המבקשים לנוע בין שני האזורים יש שתי אפשרויות - הם יכולים לצאת לחו"ל דרך מעברי הגבול בגשר אלנבי שבגדה או ברפיח שברצועה, לעבור דרך מצרים וירדן ולהגיע למחוז חפצם. נסיעה כזו כרוכה בעלויות גבוהות, עלולה לארוך זמן רב וכפופה להגבלות השונות שמטילה ישראל על יציאתם של תושבי השטחים לחו"ל.²⁵ האפשרות האחרת היא לעבור דרך ישראל. ישראל מצדה אוסרת על כניסת פלסטינים לתחומה אלא בהיתר מיוחד, מזה קרוב ל-14 שנים.

ב-1995 מצאו ישראל והרשות הפלסטינית פתרון לנתק שבין הגדה לרצועה בדמותו של "המעבר הבטוח", שאמור היה להבטיח תנועה

אינו מהווה, מבחינת הצבא, עילה מספקת להתיר מעבר בין הרצועה לגדה ולהיפך. אם לא די בכך, גם תושבים אשר הצליחו לעבור מאזור אחד למשנהו אינם יכולים לעדכן את כתובתם במרשם האוכלוסין. עם הקמת הרשות הפלסטינית, העבירה ישראל לידה סמכויות שונות הנוגעות למרשם האוכלוסין. בכל הנוגע לשינוי מען, על תושבי השטחים להודיע על השינוי לרשות הפלסטינית. היא זו שמעדכנת את מרשם האוכלוסין ומודיעה על השינוי לישראל. רישומים מסוג זה, בניגוד לרישום תושבות, אינם טעונים אישור מוקדם של ישראל. למרות זאת, מסרב הצבא להכיר בשינויי מען בין הרצועה לגדה שעורכת הרשות הפלסטינית, וטוען כי שינוי כזה מחייב את אישורו. עם תחילת האינתיפאדה השנייה, חדל הצבא לאשר שינויי מען כאלה.²⁷ כיוון שכך, חדלה גם הרשות הפלסטינית לשנות את מענם של תושביה מן הרצועה לגדה ולהיפך.

ישראל רואה בכל מי ששוהה בלא היתר ברצועה או בגדה, ומופיע ברישומיה כתושב האזור האחר, שוהה בלתי חוקי לכל דבר. מפניות המגיעות למוקד עולה כי יחס זה כרוך בהשלכות חמורות בכל הנוגע למגיעיהם של התושבים עם הצבא - הממשל הצבאי באזור מגוריהם מסרב לטפל בפניותיהם השונות משום שהם רשומים כתושבי האזור האחר. במהלך 2004 עתר המוקד לבג"ץ בשמן של שלוש נשים שהצבא סירב לטפל בבקשותיהן

מעבר לגדה. תחילה סירב הצבא להעניק לה היתר מעבר בטענה כי היא מנועה מלהיכנס לישראל מטעמים ביטחוניים, אך בעקבות עתירה לבג"ץ שהגיש המוקד ביוני 2004, חזר בו מן הסירוב והתיר לה ולאמה לצאת לגדה המערבית לחתונה. לאם ולכלה ניתן אישור שהייה בגדה ל-14 ימים. האם שבה לרצועה לאחר החתונה. מ"ע נשארה עם בעלה בביתם המשותף.

בינואר 2005 נפטר אביה של מ"ע והיא פנתה למוקד בבקשה שיסייע לה לעבור לרצועה ולשהות לצד משפחתה בימי האבל. בתגובה לפניית המוקד מסר הצבא כי מ"ע שוהה בגדה המערבית "שלא כדין" כביכול, וזאת משום שמענה הרשום הוא ברצועת עזה ותוקף ההיתר שקיבלה לשהייה בגדה פג. הצבא הודיע כי עליה לשוב לרצועת עזה והצהיר שלכשתיכנס לרצועה, לא יתיר לה לשוב לגדה. (תיק 29870)

בנוסף להגבלות המוטלות על מעברם של תושבי השטחים מאזור אחד למשנהו ועל שהותם בו, אין הצבא מאפשר לתושבים להעתיק את מקום מגוריהם מן הגדה לרצועה ולהיפך. זאת, בניגוד לחוק הבינלאומי, לחוק הישראלי החל בשטחים ולהסכמי אוסלו.

על פי החוק הצבאי הישראלי החל בשטחים, שינוי המען במרשם האוכלוסין אינו טעון אישור מוקדם של הרשויות. החוק קובע כי לאחר המעבר הפיזי, חייב אדם להודיע לרשויות על מענו החדש והן מחויבות לעדכן את מרשם האוכלוסין בהתאם.²⁶ תושבי השטחים אינם יכולים לנהוג כך ככל שהדבר נוגע למעבר בין הרצועה והגדה, שכן ישראל אינה מתירה להם מלכתחילה לנוע מאזור אחד למשנהו, אלא בהיתרים מיוחדים. כך הופכת ישראל למעשה את חוקיה שלה על פיהם ומתנה "מעבר דירה" במתן היתר מטעמה. מדיניות זו, שאינה סבירה כשלעצמה, מעמידה את תושבי השטחים במצב בלתי אפשרי שכן, ניסיון המוקד מלמד כי הרצון "לעבור דירה"

²³ לפירוט נוסף בנושא המעבר בין רצועת עזה והגדה המערבית ר' המוקד להגנת הפרט ובצלם, **כלא עזה**, 2005, עמ' 7-17.

²⁴ **האמנה הבינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות**, 1966, סעיף 12. על תחולת אמנה זו בשטחים הכבושים ראו: חוות הדעת של בית הדין הבינלאומי בהגב בעניין בניית חומת הפרדה, עמ' 40-43, פסי' 102-111.

²⁵ ראו פרק חופש התנועה, 'ציאה מהשטחים לחוץ לארץ בדו"ח זה, עמ' 12.

²⁶ צו בדבר תעודות זהות ומרשם אוכלוסין (יהודה ושומרון) (מס' 297), התשכ"ט-1969, סעיף 13.

²⁷ תגובה מקדמית מטעם המשיבים בבג"ץ 5504/03, **כחלות נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית**, 25.2.04.

לא נתקבלה כל תשובה, עתר המוקד לבג"ץ.
(תיק 22834)

ב-2004 הצליח המוקד להסדיר את שובו של כ"ח לגדה המערבית, לאחר שנתיים בהן היה "תקוע" ברצועת עזה. כ"ח הוא יליד רצועת עזה. ב-1991 הגיע לרמאללה ללימודים ועם הזמן השתקע בעיר. הוא נישא לתושבת העיר, מצא עבודה כמהנדס מחשבים ושכר בית. ב-1998 הודיע לרשות הפלסטינית על שינוי מענו ובספח תעודת הזהות שלו נרשם מענו החדש - רמאללה.

במרץ 2003 ניסה כ"ח לחצות את גשר אלנבי בדרכו לעמאן במסגרת עבודתו. בגשר עצרו אותו הישראלים והעבירו אותו לכלא אשקלון. לאחר מעצר של יום אחד, במהלכו נשאל על מעשיו בגדה, הגלו אותו כולאיו לרצועת עזה. בכלא אשקלון נאמר לו כי במרשם התושבים המצוי בידי ישראל הוא רשום כתושב הרצועה.

לאחר שניסה לשווא להסדיר את רישום כתובתו באמצעות משרד הפנים הפלסטיני ברמאללה ובעזה, פנה כ"ח למוקד. נציג הצבא מסר למוקד בעל פה כי אם כ"ח אינו תושב הגדה המערבית על פי מרשם האוכלוסין, אין עילה לאפשר את כניסתו לישראל. פרט לתגובה זו, לא נתקבל כל מענה לפניות המוקד בעניין. בחלוף למעלה מחצי שנה עתר המוקד לבג"ץ בשמו של כ"ח. באותה עת, היה כ"ח "תקוע" ברצועה למעלה משנה.

בעקבות העתירה הודיע הצבא כי יתיר לכ"ח לעבור לגדה המערבית ולשהות בה. הצבא הדגיש כי היתר זה ניתן לפנים משורת הדין וכי לא יתיר את שינוי מענו של כ"ח לגדה המערבית.

ללא הסדרת רישום הכתובת נותר כ"ח חשוף לסכנת הגליה נוספת לעזה, לסירובם של משרדי הצבא בגדה לטפל בפניותיו או לאפשר לו לצאת לחו"ל דרך גשר אלנבי. המוקד דרש

מסיבה זו. שתיים מהן ביקשו לבקר אצל בניהן הכלואים בישראל ואחת ביקשה לצאת לחו"ל.²⁸ מפניות אחרות עולה כי כאשר הצבא נתקל באנשים אשר השתקעו בגדה אך מענם הרשום נותר ברצועה, הוא נוהג לעוצרם ולשחררם ברצועה, הרחק ממקומות פרנסתם וממשפחותיהם ומסרב לאפשר להם לחזור לגדה. בנוסף לכל אלה, כאשר אדם המתגורר בגדה ורשום ברצועה מגיע אליה מרצונו, מסרב הצבא להתיר לו לשוב לגדה.

בעת כתיבת שורות אלה, ממתין המוקד לתשובת המדינה בעתירה שהגיש בעניינם של בני הזוג ש.י. צ"ש "תקועה" בעזה מזה ארבע שנים ובעלה, ע"ש, מזה שנתיים. בני הזוג נולדו, חיו והתחתנו בעזה. בשלהי שנות התשעים עברו לאזור רמאללה, בעקבות הצעת עבודה שקיבל ע"ש. הם הודיעו לרשות הפלסטינית על שינוי מענם וסעיפי המען בתעודות הזהות שלהם שונו בהתאם.

בשנת 2000 הרתה צ"ש שוב ונסעה, עם שלושת ילדיה, ללדת את ילדם הרביעי של בני הזוג בחיק משפחתה המורחבת ברצועת עזה. לרוע מזלה של צ"ש, נולדה בתה עם פרוץ האינתיפאדה השנייה. הצבא סגר אז את המעבר הבטוח ומשרצתה לשוב לביתה ולבעלה בגדה, נאלצה לפנות למת"ק הישראלי, אולם הצבא לא השיב לפניותיה. לאחר שנתיים שלא הצליחה לשוב לגדה, פנתה צ"ש למוקד. בשיחת טלפון מסרו חיילי מת"ק ארז כי מענה של צ"ש במרשם האוכלוסין הוא רצועת עזה. מעבר לכך, לא זכו מכתבי המוקד למענה.

בתחילת 2003, לאחר שלא ראה את אשתו וילדיו משך כשנתיים ולא זכה מעולם לפגוש את בתו הקטנה, הצטרף ע"ש למשפחתו ברצועה. מאז אין הצבא מאפשר גם לו לשוב לביתו. המוקד המשיך לפנות לצבא בדרישה להתיר את שובה של המשפחה לגדה. בדצמבר 2004, לאחר למעלה משנתיים בהן

להשיג עבורם הסדר זהה לזה שהושג לכ"ח.

(תיקים 23309, 32182, 34115)

טיפול המוקד מצליח אמנם לעיתים להביא להסדרת מעבר בין הרצועה לגדה, אולם מדיניותה של ישראל נותרה בעינה. המדינה מוסיפה להתעלם מזכויותיהם של תושבי השטחים ולאסור על מעברם בין הרצועה והגדה, בין אם לצורך שהות זמנית ובין אם לשהות של קבע. מדיניות גורפת זו גורמת להפרדה כמעט מוחלטת של אוכלוסיות הגדה והרצועה זו מזו ומהווה, למעשה, תיחום מגורים של כל תושבי השטחים.

מהצבא למצוא פתרון לבעייתו. לאחר משא ומתן עם פרקליטות המדינה הושג הסדר, על פיו יוכל כ"ח להגיש את פניותיו למת"ק באזור מגוריו בגדה ולצאת מהגדה לחו"ל דרך מעבר הגבול בגשר אלנבי.

זמן קצר לאחר שובו של כ"ח לגדה המערבית, פנו למוקד ע"ס וס"צ. גם הם, כמו כ"ח, תושבי הגדה הרשומים כתושבי רצועת עזה וגם הם, כמו כ"ח, נעצרו והוגלו לרצועה. הפעם הצליח המוקד להסדיר את שובם לגדה ללא צורך בהתערבות בג"ץ. בעת כתיבת שורות אלה עושה המוקד מאמצים

מחסומים

ב-17 לפברואר 2004, בשעה 15:00 לערך, הגיע ו"ש למחסום חווארה כדי לחצותו לכיוון שכם. ו"ש הבחין כי החיילים מתנים את המעבר במחסום בחתימה על דף חלק. החיילים דרשו גם ממנו לחתום ומססירב, מנעו את מעברו. לאחר כארבע שעות עיכוב, פנה ו"ש למוקד החירום. זמן קצר לאחר מכן הגיע למקום קצין, ככל הנראה מהמינהל האזרחי, אלא שבמקום להסדיר את מעברו של ו"ש, ניסה הקצין לשכנעו לחתום על הדף. ו"ש עמד בסירובו, וזאת למרות שאותו קצין איים עליו שאם לא יחתום - החיילים יכו אותו.

לאחר כשש שעות עיכוב התירו החיילים לו"ש לעבור במחסום מבלי לחתום. כאשר דרש המוקד כי התופעה תיחקר, מסר קצין במינהל האזרחי כי התופעה כבר הופסקה

בשנת 2004 לא חל שנוי מהותי בכל הנוגע להגבלת חופש התנועה של הפלסטינים תושבי השטחים הכבושים. כבשלוש השנים שקדמו לה, מאות מחסומים עדיין פזורים ברחבי הגדה המערבית, וכפריה עדיין מכותרים מכל עבריהם בחסימות עפר. בידי החיילים המאיישים את המחסומים נתון כוח כמעט בלתי מוגבל והחיכוך המתמיד בינם לבין האזרחים יוצר מציאות שבה עיכובים ממושכים, חוסר התחשבות בחולים, מכות, ענישה, החרמות רכוש, השפלות והתעללויות הן תופעות שבשגרה.

במהלך 2004 טיפל מוקד החירום ב-1,687 תלונות שעסקו במתרחש במחסומים בזמן אמת. ברוב המקרים הניב הטיפול תוצאות, אולם זאת לאחר זמן רב. במקרים מסוימים המשיך המוקד לטפל בפניות שהגיעו למוקד החירום גם לאחר שהתקריט הגיעה לסיימה, במטרה לקדם את חקירת המקרים ולהביא להעמדת האחראים להם לדין.

²⁸ ראו פרק זכויות כלואים, ביקורי משפחות אצל הכלואים בדו"ח זה, עמ' 31; בג"ץ 11355/04, חגה נ' מפקד כוחות הצבא ברצועת עזה.

כתיבת שורות אלה, טרם התקבלה תגובה.
(תיק ח8975)

בצהרי ה-7 לאוגוסט 2004, התקשרו מספר אנשים למוקד החירום ומסרו כי החיילים במחסום חווארה מעכבים קבוצה של כעשרים וחמישה גברים ונערים זה מספר שעות. בין המעוכבים היה גם ש"ק, נער ששב מטיפולים רפואיים ברמאללה כשהוא מלווה באמו. כאשר דרשו החיילים מש"ק להצטרף לשאר המעוכבים, ביקשה אמו להישאר לצדו. בתגובה היכו אותה החיילים. כאשר נחלץ בנה להגנתה, היכו החיילים גם אותו והכריחו את האם להמשיך בדרכה ולהשאירו מאחור. רק לאחר טיפול המוקד, שארך למעלה משעתיים, החלו החיילים להתיר את מעברם של המעוכבים.
(תיק ח5243)

ב-25 יולי 2004, בשעה 15:40, התקבלה תלונה במוקד החירום על ירי לעבר צעיר פלסטיני במחסום בית איבא. עדי ראייה שהיו במקום מסרו למוקד כי כאשר הגיע הפלסטיני, מ"כ, למחסום, התפתח בינו לבין אחד החיילים ויכוח במהלכו כינה מ"כ את החייל שקרן. בתגובה הטיח החייל את ראשו של מ"כ בבתון והיכה אותו. כשניסה מ"כ לברוח ממנו, ירה בו החייל בידו. במהלך טיפול המוקד בתלונה נמסר מהתא ההומניטארי של המינהל האזרחי כי מ"כ ניסה לפרוץ חסימה ולברוח מהחיילים, ולכן נורה. התקרית זכתה לכיסוי תקשורת נרחב והצבא הודיע על פתיחתה של חקירת מצ"ח.²⁹ **(תיק ח5169)**

כאמור, טיפול המוקד אינו נפסק בהכרח עם סיום התקרית. השנה הסתיימה תלונה שהתקבלה במוקד החירום, על אלימות חיילים והחרמת תעודת זהות במחסום קלנדיה, בהגשת תביעת נזיקין כנגד האחראים.

וכי הניירות עליהם חתמו פלסטינים נגרו. הקצין טען כי הדרישה לחתום על דף חלק הועלתה על ידי מפקד פלוגה באזור, שהחליט להפעיל "לוחמה פסיכולוגית" כנגד הפלסטינים - "שיחשבו שעושים עליהם בקרה", כדבריו. **(תיק ח3910)**

בבוקר ה-17 לפברואר 2004 התקבלה תלונה במוקד החירום, לפיה חיילים במחסום סאלם דורשים מנשים להסיר את הגילביות שלהן, לבוש אותו הן עוטות מטעמי דת. מוקד החירום פנה לתא ההומניטארי של המינהל האזרחי ודרש כי יפעל לביטול דרישה זו, שכן הדבר פוגע באמונתן הדתית של הנשים ובפרטיותן. חיילי התא ההומניטארי מסרו כי מדובר בבדיקות ביטחוניות שגרתיות וכי הדרישה סבירה. המוקד הבהיר כי אם אכן מדובר בבדיקות הכרחיות, עליהן להתבצע על ידי חיילות והרחק מן הנוכחים במחסום. המינהל האזרחי עמד על כך כי הדרישה סבירה ואולם, כעבור פחות משעה התירו החיילים לנשים לעבור במחסום מבלי להסיר את הגילביות. **(תיק ח3903)**

בצהרי ה-24 לדצמבר 2004 התקבלה במוקד החירום תלונה על עיכובם של ארבעה גברים פלסטינים במחסום סנור. כשעה לאחר תחילת הטיפול בתלונה נמסר מן הצבא כי המעוכבים שוחררו. עובדת המוקד התקשרה לש"י, אחד המעוכבים, לאשר את הודעת הצבא, והוא מסר לה כי אכן שוחררו. דקות ספורות לאחר מכן התקבלו פניות טלפוניות במוקד החירום מעדי ראייה שעמדו בסמוך למחסום וטענו כי הארבעה עדיין מעוכבים. כאשר הצליחה עובדת המוקד לשוחח שוב עם ש"י, הוא מסר לה כי בעת שיחתו הקודמת עם המוקד עמד לידו חייל, כיוון אליו את נשקו ואיים עליו לבל יאמר שעודו מעוכב. המוקד שיגר מכתב ליועץ המשפטי לגדה המערבית בו דרש כי נסיבות המקרה ייבדקו וכי ייעשו מאמצים למנוע את הישנותו. בעת

שאיישו מחסום באזור חברון מנעו מאשה שכרעה ללדת להגיע לבית החולים.

ב-25.8.98, בשעות הערב, חשה פ"ע, אז בחודש התשיעי להריונה, כי היא כורעת ללדת. היא יצאה מביתה שבבית אולא, יחד עם חמותה, בעלה וגיסה בדרך לבית החולים בחברון.

במחסום בית כחל ניגשו אל הרכב בו נסעו בני המשפחה שלושה חיילים והודיעו להם כי לא יוכלו להמשיך בנסיעתם, כיוון שעל העיר הוטל סגר. בני המשפחה הסבירו לחיילים כי מדובר במקרה חירום וכי פ"ע כורעת ללדת. החיילים האירו עליה בפנס, קבעו כי טענת בני המשפחה שהיא כורעת ללדת היא טענת סרק ואסרו על מעברם. משכך, נאלצו בני המשפחה לנסוע בדרך עוקפת. במהלך הנסיעה ילדה פ"ע את בתה במכונית. חמותה נאלצה לקרוע פיסות בד מבגדיה שלה ומבגדיה של פ"ע על מנת לעצור את הדימום. מצבה של התינוקת שנולדה עם מספר מומים מולדים הידרדר במהלך הנסיעה. המשפחה הצליחה להגיע לבית החולים אולם זמן קצר לאחר מכן נמסר לבני המשפחה כי התינוקת נפטרה.

חקירת מצ"ח שנפתחה לאחר שהמשפחה הגישה תלונה במשטרה, נסגרה בתואנה כי "החיילים הפעילו שיקול דעת במסגרת הסמכות שהייתה נתונה להם וקיבלו את החלטתם... לאחר שהתרשמו כי טענתם של המתלוננים אינה כנה."²⁹

בסוף 2003 הגיש המוקד תביעה אזרחית בשמה של פ"ע, בה נטען כי החיילים הפרו את זכותן של פ"ע ושל בתה המנוחה לקבל טיפול רפואי. ב-2004 שילמה המדינה לפ"ע פיצויים בסך 40,000 שקלים חדשים.

(תיק 13201, ת.א. 12262/03)

²⁹ עמוס הראל, "חייל ירה בסטודנט פלשתינאי שהתווכח עמו במחסום בגדה; מצ"ח פתחה בחקירה", **הארץ**, 26.7.04.
³⁰ מכתב מסא"ל משה ינון, פרקליט פיקוד מרכז, למוקד להגנת הפרט, 8.2.99.

ב-23 ליוני 2002, בשעה 14:00 לערך, הגיע מצ"ח למחסום קלנדיה לאחר שעבר ניתוח בידו השמאלית. מצ"ח, שחש ברע, צעד לקדמת התור וחייל שהיה במקום הורה לו לשוב למקומו. מצ"ח מסר לחייל את מסמכיו הרפואיים, אך החייל תקף אותו, היכה אותו בכל חלקי גופו ואיים עליו: "אני אשבור לך את היד השנייה". כאשר הגיע מפקד המחסום לבחון את הנעשה, אמר לו החייל כי מצ"ח הוא שתקף אותו. מצ"ח הציג גם בפני המפקד את מסמכיו הרפואיים והסביר כי אינו יכול לעמוד בשמש בשל מצבו. המפקד טען כי במכתב השחרור מבית החולים לא כתוב כי אסור לו לעמוד בשמש, לקח את תעודת הזהות של מצ"ח ואיים עליו כי ישאירו במחסום עד השעה 19:00. מצ"ח ביקש את תעודתו חזרה, אך המפקד סירב להשיבה. משכך, החליט מצ"ח לעבור את המחסום בלי התעודה. זמן קצר לאחר מכן שב מצ"ח למחסום עם אביו. האב ביקש מחייל במחסום להחזיר לבנו את תעודת הזהות, אך החייל סירב ודחף את האב. כאשר מחה מצ"ח על התנהגותו, היכה אותו החייל בקת נשקו בחזה. מצ"ח עזב את המחסום עם אביו ופנה לקבלת טיפול רפואי בבית חולים.

כעבור שבוע, לאחר תיאום שערך מוקד החירום, הושבה למצ"ח תעודתו. בעקבות פניית המוקד, פתח הצבא בחקירת מצ"ח, אולם זו נסגרה כחצי שנה לאחר האירוע בתואנה כי לא נמצאו תימוכין לטענות בדבר הכאתו של מצ"ח על ידי חיילים. ב-22 לנובמבר 2004 הגיש המוקד תביעה אזרחית בגין האירוע. **(תיק 17939, ת.א. 13054/04)**

אמנם ההגבלות על חופש התנועה של הפלסטינים תושבי השטחים החמירו באופן ניכר במהלך האינתיפאדה השנייה, אולם סגר, עוצר ומחסומים היו מצב שבשגרה עוד זמן רב לפני כן. השנה הגיעה לסיומה תביעה אזרחית שעסקה במקרה שאירע ב-1998, בו חיילים

חומת ההפרדה

והם נתונים למשטר ההיתרים והשערים המכביד, ישראלים הנמצאים באותו אזור ממשכיכים ליהנות מחופש תנועה מלא. הצווים המכריזים על סגירת מרחב התפר פוטרים אותם מן הצורך בהיתרי שהייה. ישראלים מוגדרים בצווים אלה כתושבי ישראל, אזרחיה ומי שרשאים להגר אליה מכוח חוק השבות. קרי, כל יהודי באשר הוא זכאי לשהות ולנוע במרחב התפר ללא הגבלה, בעוד תושבי המקוריים של האזור, החיים ועובדים בו זה שנים, זקוקים להיתרים מיוחדים.

תואי החומה והמשטר הנלווה לה מלמדים כי לא רק שיקולי ביטחון מנחים את ישראל בבנייתה וכי היא נועדה ליצור מציאות מדינית חדשה. החומה מוחקת למעשה את הקו הירוק ויוצרת גבולות חדשים. משטר ההיתרים שנלווה לה עלול לגרום לעזיבתם של תושבי הפלסטינים של "מרחב התפר". כבר היום משטר זה אינו מאפשר להם לנהל אורח חיים תקין. על מנת לחיות חיים סבירים (ככל שהדבר ניתן תחת כיבוש) יהיה עליהם לעזוב את האזור והדבר יכשיר את הקרקע לסיפוח.

ישראל מצדה מתעקשת כי התואי מתחייב מן הצורך הביטחוני להגן על אזרחי ישראל. אולם פסיקת בג"ץ מיוני 2004 מעמידה טענה זו בסימן שאלה. בעקבות עתירה שהגישו תושבי כפרים פלסטינים באזור שמצפון מזרח לירושלים, פסל בג"ץ כשלושים קילומטרים מתואי החומה שתוכנן באזורם. התואי המקורי עתיד היה לחשוף את תושבי הכפרים הללו לתופעות דומות לאלה שמהן כבר סובלים פלסטינים באזורים בהם בניית החומה הושלמה. השופטים קבעו כי לא ניתן להצדיק פגיעה כה חמורה בתושבי הפלסטינים של האזור שעה שניתן להקים את החומה על תואי חלופי, שהפגיעה הנגרמת ממנו

בניית חומת ההפרדה נמשכת ועמה גם הפגיעה הקשה בזכויותיהם הבסיסיות של הפלסטינים שמצאו עצמם חיים בעל כורחם בצילה, ובראשן הזכויות לקניין, לחופש תנועה, לפרנסה, לחינוך ולבריאות. למרות הצהרותיה של ישראל כי החומה נועדה למנוע את חדירתם של תוקפים מן השטחים לתחומיה,³¹ החומה אינה עוברת על הקו הירוק, אלא, ברובה, בתוך הגדה המערבית. לשם בנייתה הפקיעה ישראל אלפי דונמים של קרקעות בבעלות פלסטינית. תואי החומה, הפולש לעומק השטחים, גורם לסיפוח דה פקטו לישראל של התחליות רבות ועמן גם קרקעות וכפרים פלסטיניים. החומה מפרידה בין חקלאים לאדמותיהם, בין כפרים לערי המחוז המספקות להם שירותים חיוניים ובמקומות מסוימים גם בין תושבי אותו כפר עצמו.

ישראל הכריזה על השטח שנכלא בין החומה לקו הירוק, המכונה "מרחב התפר", שטח צבאי סגור ואסרה על פלסטינים לשהות בו אלא בהיתרים מיוחדים. כך, פלסטינים המתגוררים מעברה המזרחי של החומה ומחזיקים במשרות בכפרים שנותרו ב"מרחב התפר" או באדמות חקלאיות בו, זקוקים להיתרים על מנת להגיע למקורות פרנסתם. אלה שבתיהם נותרו ממערב לחומה זקוקים להיתרים מן הצבא על מנת להמשיך להתגורר בהם. תושבים פלסטינים משני עברי החומה נאלצים להמתין בשערים שהותקנו בה עד שיואלו חיילים ישראלים להגיע ולהתיר את מעברם לבתי ספר, אוניברסיטאות, בתי חולים, שווקים, מקומות עבודה, חברים וקרובים. רבים מן השערים נפתחים פעמיים או שלוש ביום בלבד וגם זאת לזמן קצר. לעיתים הצבא אינו פותח את השערים כלל.

ישראל מנהיגה ב"מרחב התפר" משטר אפרטהייד לכל דבר, המבחין בין אנשים על פי שיוכם האתני. בעוד השטח אסור לפלסטינים

פחותה.³² בכך דחה בג"ץ את טענות המדינה כי התוואי המקורי שנבחר לחומה, הפולש לעומק השטחים, הוא הדרך היחידה לספק מענה לצרכי הביטחון של ישראל. בעקבות הפסיקה החלה אמנם ישראל לבחון מחדש את תוואי החומה, ובמקומות מסוימים קירבה אותו לקו הירוק, אולם היא ממשיכה לבנות את מרבית החומה בתוך השטחים הכבושים - ולא פעם בעומק השטח.

סוגיית החוקיות של בניית חומה בתוך השטחים עדיין עומדת לפתחו של בג"ץ בעתירה העקרונית שהגיש המוקד בסוף 2003.³³ בית הדין הבינלאומי לצדק בהאג, לעומת זאת, אמר את דברו ביולי 2004. בחוות דעת מייצעת קבע בית הדין בהאג כי בניית החומה בשטחים הכבושים מהווה הפרה של הדין הבינלאומי ותבע מישראל לפרקה ולפצות את הפלסטינים שנפגעו ממנה.³⁴ חוות הדעת מאמצת, למעשה, רבות מהטענות שהעלה המוקד בעתירתו לבג"ץ.

 בתשובותיה לעתירות שהוגשו כנגד חומת ההפרדה חזרת המדינה ומדגישה כי היא עושה כל שביכולתה למזער את הפגיעה בפלסטינים. המדינה שבה ומצהירה כי היא עושה מאמצים שלא להעביר את החומה בשטחים חקלאיים מעובדים, שלא להפריד בין חקלאים לאדמותיהם ובמקומות בהם לא ניתן להימנע מהפרדה כזו, היא מתקינה שערים שיאפשרו את מעברם של החקלאים.³⁵ מאמצים אלה פסחו כנראה על הכפרים עזון ונבי אליאס. צפונית לכפרים הללו, השוכנים בסמוך לקלקיליה, נבנתה ההתנחלות צופין. החומה באזור מקיפה את ההתנחלות ויוצרת מובלעת, הכוללת, בין היתר, 1,200 דונם של אדמה חקלאית השייכים לתושבים משני הכפרים ומשמשת בעיקר לגידול עצי זית. דרכם של תושבי הכפרים אל אדמותיהם שונתרו מעבר לחומה חסומה. בחומה

המקיפה את המובלעת קיימים אמנם שני שערים, האחד ממערב לכפרים, סמוך למת"ק קלקיליה, והאחר מצפון, סמוך לכפר גיאיוס, אך הם מרוחקים מעזון ומנבי אליאס וממילא הגישה דרכם אל האדמות אינה מעשית. הדרך אל החלקות הררית, לא ניתן לעבור בה ברכב וההליכה ברגל קשה, במיוחד כאשר על החקלאים לשוב לבתיהם כשהם נושאים את יבולם.

לקראת עונת מסיק הזיתים בשנת 2004, פנה המוקד לראש הממשלה, ליועץ המשפטי לממשלה ולמינהל האזרחי בדרישה כי יספקו פתרון מיידי למצוקתם של תושבי הכפרים הללו. על מנת שהחקלאים לא יאבדו את יבול הזיתים, דרש המוקד כי יותקן שער בסמוך לכפרים, באזור ממנו נהגו להגיע לאדמותיהם טרם הקמת החומה. באזור זה מצויה דרך עפר המאפשרת גישה ברכב לאדמות החקלאיות. עברו חודשיים, עונת המסיק חלפה והפנייה לא נענתה. משאבד הסיכוי להציל את יבול הזיתים, פנה המוקד שוב לאותם גורמים, הפעם בדרישה לפתרון קבוע - פירוק החומה ופיצוי התושבים בגין הנזקים שנגרמו להם.

מובלעת צופין היא דוגמה מובהקת לכך ששיקולים זרים הם שהנחו את המדינה

³¹ אתר "מרחב התפר", משרד הביטחון, ממשלת ישראל, <http://seamzone.mod.gov.il/Pages/Heb/matarah/htm> כניסה אחרונה 1.2.05.

³² בג"ץ 2645/04, מועצת הכפר בית סוריק ואח' נ' ממשלת ישראל ואחרים.

³³ בג"ץ 9961/03, המוקד להגנת הפרט נ' ממשלת ישראל ואח'. לפרטים נוספים ר' גם: המוקד להגנת הפרט, דו"ח פעילות לשנת 2003, עמ' 13.

³⁴ Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion, International Court of Justice.

³⁵ ראו לדוגמה תשובת המדינה בבג"ץ 9961/03, המוקד להגנת הפרט נ' ממשלת ישראל ואח', ופס"ד בבג"ץ 2645/04, מועצת הכפר בית סוריק ואח' נ' ממשלת ישראל ואח'.

מובלעת שסופחה דה פקטו לישראל ובה אדמותיהם של חקלאי עזון, נבי אליאס וכפרים פלסטיניים נוספים.³⁶

כחודש לאחר שיגורו של המכתב בו דרש המוקד את פירוק החומה באזור עזון ונבי אליאס, הסכימה המדינה לדון בהתקנת שער חקלאי עבור תושבי הכפרים. השער מעולם לא הותקן. (תיק 34920)

בקביעת תוואי חומת ההפרדה. מיקומה הטופוגרפי הנחות של החומה והעובדה שהיא חופפת כמעט באופן מלא את גבולות שטח השיפוט המוניציפאלי של ההתנחלות צופין, מצביעים בבירור על כך כי לא שיקולים ביטחוניים, אלא שיקולים סיפוחיים הם שהכתיבו היכן תעבור. ואכן, בדצמבר 2004 פורסם בעיתונות אודות תכניות להקמת שכונות נוספות בהתנחלות צופין, באותה

זכויות כלואים

"לא יהיה אדם נתון לעינויים, ולא ליחס או לעונש אכזריים, בלתי אנושיים או משפילים."
"לא ייאסר אדם, לא ייעצר... באופן שרירותי."

הכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם, סעיפים ה, ט

ביקורי משפחות אצל הכלואים

היתר.³⁸ הבקשה מוגשת במשרדי הצלב האדום, המעביר אותה לצבא. הצלב האדום הוא אשר מודיע למשפחות אם התקבל היתר אם לאו והוא זה שמוציא את הביקורים לפועל. הסעות מרוכזות מטעמו יוצאות ממרכזי הערים בגדה המערבית ומרצועת עזה לבתי הכלא השונים בהם מוחזקים פלסטינים. בניגוד להוראות החוק הבינלאומי, מרבית בתי הכלא בהם מוחזקים פלסטינים מצויים בתוך שטחי ישראל.³⁹

"הזכות לביקורי משפחה במתקני הכליאה היא זכות יסוד, הן של העצורים והן של בני משפחותיהם. זוהי זכות בסיסית, הנובעת מתפיסתו של האדם כיצור חברתי, המתקיים במסגרת משפחה וקהילה. היא נובעת גם מהתפישה שעצם המעצר או המאסר אין בהם כדי לשלול את זכויות היסוד של הכלוא: חומות הכלא מגבילות את חופש התנועה של הכלוא, על כל הנובע מכך, אך אין בהן כדי להפקיע את זכויות היסוד האחרות שלו..."³⁷

³⁶ ניב הכלילי, "בין שתי התנחלויות", כל העיר, 24.12.04.
³⁷ מתוך עתירת המוקד, בג"ץ 7512/04, דאר זיאדה נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית.

³⁸ תושבי מזרח ירושלים אינם נדרשים להצטייד בהיתר על מנת לבקר את קרוביהם הכלואים.

³⁹ סעיף 49 לאמנת ג'נבה בדבר הגנת אזרחים בזמן מלחמה (1949), קובע כי אין להעביר בכפייה מוגנים מן השטח הכבוש אל שטחה של המעצמה הכובשת. כל מתקני הכליאה שבהם מאפשרים לעצורים ואסירים פלסטינים לקבל מבקרים נמצאים בתוך שטח ישראל, למעט אחד, מתקן הכליאה עופר שנמצא בגדה המערבית. בגדה המערבית נמצאים גם מתקני הכליאה הזמניים, אולם בהם הצבא אינו מאפשר כלל ביקורי משפחות.

מונעת כניסה לישראל

הרשויות הישראליות אינן מאפשרות לתושבי השטחים לבקר באופן עצמאי אצל יקיריהם הכלואים בישראל. כל ביקורי המשפחות מתבצעים באמצעות הצלב האדום, בכפוף לאישורו של הצבא ובתיאום עמו, עם שירות בתי הסוהר ועם משטרת ישראל. פלסטינים תושבי השטחים המעוניינים לבקר את קרוביהם הכלואים, נדרשים להגיש בקשה לצבא לקבלת

בעוברן בישראל מלוות הסעות הצלב האדום בניידות משטרה.

לא כל קרוב משפחה רשאי לבקר בכלא. הקריטריונים לזכאות לביקור שזוהה השתנו במהלך השנים. כיום מאפשר הצבא להורי כלואים, סביהם ובני זוגם לבקרם בכלא. ילדיהם ואחיהם רשאים לבקר על פי הגבלת גיל - מעל גיל 46 שנים ומתחת לגיל 16. אלה העומדים בקריטריונים הללו ושהצבא לא קבע כי הם מנועים ביטחוניות, מקבלים היתרים שתוקפם שלושה חודשים. במהלך תקופה זו הם רשאים לבקר בבתי הכלא בהם כלואים יקריהם כל אימת שהצלב האדום מסדיר ביקור כזה מאזור מגוריהם. עם תום התקופה, עליהם לפנות בבקשה להיתר חדש. מעת לעת, כאשר הצבא מחריף את הסגר על השטחים, הוא אינו מאפשר כלל לקיים ביקורי משפחות.

 באוקטובר 2000 חדל הצבא להנפיק היתרי ביקור בכלא. בעקבות התערבות המוקד חודשו הביקורים, באופן הדרגתי, החל ממרץ 2003.⁴⁰ עם חידוש הביקורים החלו להגיע למוקד עשרות פניות מקרובי משפחה של כלואים שבקשותיהם לבקר אצל יקריהם סורבו על ידי הצבא. בדצמבר 2003, בעקבות עתירה שהגיש המוקד בשם של 21 מסורבים, הודיע הצבא כי יקל במדיניותו.⁴¹ אולם בפועל לא חל שינוי של ממש. כל העותרים, למעט אחת, קיבלו היתרים. אחרים, שבמסגרת אותה מדיניות מקלה קיבלו אישור עקרוני לבקר בכלא, לא קיבלו היתרים בפועל. עשרות בקשות נוספות שהפנה המוקד ליועץ המשפטי לגדה המערבית נותרו ללא מענה כלל.

בתגובה לפניות המוקד, טען הצבא כי מתן ההיתרים והתשובות מתעכב בשל העובדה שטרם נמצא הסדר ביקורים עבור אלה שהיו מנועים בעבר וכי מתקיימת עבודת מטה על מנת לגבש הסדר כזה. במהלך חודש אוגוסט 2004, לאחר שבמשך למעלה משמונה חודשים, לא חלה כל התקדמות בהסדרת הביקורים,

הגיש המוקד אחת עשרה עתירות בשם של פונים אשר בקשותיהם לא זכו למענה. בספטמבר הודיעה פרקליטות המדינה כי נמצא הסדר ביניים. כל מי שהגיש השגה לגבי מניעת ביקורו בכלא עד למועד ההודעה, ושבדיקה פרטנית העלתה כי ניתן לאשר את ביקורו, יקבל היתר ל-21 יום. במהלך תקופה זו יוכל לבקר בכלא פעם אחת בלבד. אף על פי שהפרקליטות הודיעה כי ההסדר יחול על כל מי שפנה לפני ספטמבר 2004, בפועל כל מי שפנה (למעט אחת) אחרי יוני 2004, לא קיבל היתר, ורק חלק מתוך עשרות הפונים שבקשותיהם הופנו לצבא עוד לפני יוני 2004 קיבלו היתרים, מרביתם כאלה שעניינם הועלה בבג"ץ או בקדם בג"ץ. פניות אחרות נותרו, לרוב, ללא מענה.

בסוף אוקטובר הודיעה המדינה למוקד כי הושג הסדר קבע. מעתה, כל מי שהצבא סירב להתיר לו לבקר בכלא בשל היותו מנוע כניסה לישראל יוכל לפנות שוב, בקשתו תיבדק באופן פרטני ואם יימצא כי ניתן להתיר לו להיכנס לישראל לצורך ביקור בכלא, במסגרת הסעות הצלב האדום, הוא יקבל היתר ל-45 ימים, במהלכם יוכל לבקר פעם אחת. עם מימוש ההיתר יפוג תוקפו, המבקש יידרש לבקש היתר חדש ושוב תיערך בדיקה בעניינו. הצבא הודיע כי ההסדר החדש ייכנס לתוקף בסוף נובמבר 2004.

ההסדר שהוצע עורר מספר בעיות. ריבוי הגורמים המעורבים בטיפול בבקשות עלול לסרב את ההליך ולהאריך את משך הטיפול. התמשכות הטיפול עלולה לגרום לכך שתדירות הביקורים תהיה נמוכה ביותר. בנוסף לכך, הסדר הקבע לא נותן פתרון למבקשים לבקר יותר מקרוב משפחה כלוא אחד.

למרות זאת החליט המוקד להמתין ולהעמיד את ההסדר במבחן המעשה, אלא שמלבד מעטים שקיבלו היתרים לאחר המועד שנקבע ליישומו, נובמבר 2004 - וזאת רק בעקבות טיפול פרטני של המוקד - החל הצבא להפעיל את ההסדר רק באפריל 2005. המוקד ימשיך לעקוב אחר יישומו.

לי"נ לא הצליחה לבקר את בניה הכלואים בישראל משך קרוב לשנתיים, זאת למרות שהגישה בקשה מיד עם חידוש הביקורים במרץ 2003 ועל אף שהצבא מעולם לא טען כי היא מנועה ביטחונית. הסיבה היחידה בגינה סירב הצבא לאשר ללי"נ לבקר את בניה היתה שהיא אינה מתגוררת במקום בו היא רשומה.

ב-1967, מיד לאחר הכיבוש הישראלי, עברו לי"נ ובעלה מרצועת עזה לגדה המערבית. אף כי הודיעו לרשויות על שינוי כתובתם מספר פעמים, הרשויות מעולם לא עודכנו. כאשר הגישה לי"נ, במרץ 2003, בקשה לבקר את בניה, מסר לה הצלב האדום כי בקשתה נדחתה משום שמעונה הרשום הוא ברצועת עזה.

לי"נ פנתה אל המוקד לסיוע. שלושה חודשים לאחר שהמוקד פנה ליועץ המשפטי של הגדה המערבית הגיעה התשובה: "אין בידנו לטפל בפנייתה של המפורטת בנדון שהרי מדובר בתושבת דיר אלבלח".⁴² המוקד שיגר מכתב תגובה חריף, בו עמד על כך שטעות ברישום אינה יכולה לפטור את הצבא מאחריותו לממש את זכותה של לי"נ לבקר את בניה בכלא ודרש מענה לבקשתה. במשך שנה, למרות שנשלחו מספר תזכורות, לא התקבלה כל תגובה.

ביולי 2004 הגיש המוקד עתירה לבג"ץ בשמן של לי"נ ומי"ג, אשה נוספת שגרה בגדה אך מענה הרשום הוא ברצועה, בה דרש כי יותר להן לבקר את בניהן. בעתירה נכתב: "... המשלב מתנער מהעותרות רק כאשר זכויות היסוד שלהן מוטלות על כף המאזניים. כאשר נדרש מעצם של בניהן של העותרות, כאשר נדרשה שפיטתם, כאשר החליט המשלב להרוס את בתי העותרות - מכל אלו לא משך המשיב את ידו בהיות מושאי החלטתו תושבי רצועת עזה, כביכול. אולם כשמדובר במימוש זכויות יסוד חוקתיות, לפתע הרישום הלא-עדכני הופך להיות לחומת הפרדה בין המשיב לבין העותרות."⁴³

בספטמבר 2004 הודיעה פרקליטות המדינה כי תסכים לכלול את תושבי הגדה הרשומים ברצועה בהסדר המתגבש לגבי ביקורים בכלא. בינואר 2005, קרוב לשנתיים אחרי שהגישה את בקשתה לבקר את בניה לצלב האדום, קיבלה לי"נ היתר ל-45 ימים.

(תיק 25758)

מניעת ביקורי משפחה ע"י הרשויות הכלואות

תקנות בתי הסוהר קובעות כי אדם שהיה אסיר פלילי אינו זכאי לבקר אסיר בבית הסוהר, אלא באישורו של הנציב.⁴⁴ התקנה גורפת והיא חלה על כל אסיר לשעבר, ללא כל קשר לסוג העבירה שבגינה נכלא, משך התקופה בה היה אסיר או משך הזמן שעבר מאז שחרורו.

על אף הקביעה המפורשת בתקנות בתי הסוהר כי הנציב הוא בעל הסמכות להסיר את המניעה, פקודות הנציבות קובעות כי מפקד הגוש מוסמך לאשר ביקור של אסיר לשעבר ומונות את הקריטריונים על פיהם יש לשקול את הבקשה.⁴⁵

המוקד מטפל באופן שוטף בפניותיהם של אסירים לשעבר, המבקשים לבקר אצל קרוביהם הכלואים ונתקלים בסירוב מצד שלטונות הכלא. במקרים רבים מסתיים טיפול המוקד בהסרת המניעה, אולם התהליך ארוך והנהלים הננקטים על ידי שירות בתי הסוהר (שב"ס) בטיפולו בפניות כאלה אינם ברורים דיים.

40 בני"ץ 11198/02, דיריה ואח' נ' מפקד מתקן הכליאה הצבאי עופר ואח'.

41 בני"ץ 8851/03, נחלה ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית.

42 מכתב מסרן צורית פחימה, רמי"ד מנהל משפטי, בשם היועץ המשפטי לגדה המערבית למוקד להגנת הפרט, 13.7.2003.

43 בני"ץ 6855/04, נאג'י נגד מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית.

44 תקנות בתי הסוהר, תשל"ח-1978, סעיף 30.

45 פקודת נציבות 04.42.00 - "סדרי ביקור אצל אסירים", סעיף טז.

ובין שלילית, בין אם מדובר בבקשה ראשונה ובין אם באישור שאינו תקף עוד, מפאת הזמן שחלף או משום שהאסיר הועבר לגוש אחר. במרבית המקרים זמן ההמתנה לתשובה נע משלושה לחמישה חודשים. כל זאת, על אף שפקודת הנציבות ביחס לאסירים ביטחוניים קובעת כי התשובה לבקשות אישורי ביקור עבור אסירים לשעבר תינתן בתוך שבועיים.⁴⁶

תשובות שליליות אינן מנומקות. זאת על אף העובדה כי קיימים קריטריונים ברורים שאמורים להנחות את מפקד הגוש כאשר הוא שוקל בקשות של אסירים לשעבר לבקר בבית הכלא. פקודות הנציבות קובעות כי על המפקד לשקול אם המבקש לבקר הוא קרוב משפחה של האסיר ומהי דרגת הקירבה, אם האסיר זוכה לביקורי משפחה, אם המבקש עדיין מעורה בעבריינות ומתי שוחרר לאחרונה מבית הסוהר. בפקודות נאמר במפורש כי הגישה תהיה לאפשר את כניסת האסיר לשעבר אלא אם כן קיים מידע לגבי קשריו העברייניים עם האסיר ואם קיים חשש כי המפגש ינוצל לשלילה או מסכן את ביטחון המדינה.⁴⁷ העובדה כי התשובות אינן מנומקות מעלה חשש כי הסירובים להסיר את המניעה הם שרירותיים וכי הקריטריונים אינם נלקחים בחשבון.

ר"ע נעצר באוגוסט 2000 וכעבור חודשיים נשפט למאסר עולם וחמש שנים נוספות. בחודשיים הראשונים למעצרו ביקר אצלו אביו, ז"ע, שלוש פעמים. כאשר הגיע ז"ע לשערי כלא שטה לביקור רביעי, הודיעו לו שלטונות הכלא כי הוא מנוע.

קרוב לעשרים שנה קודם לכן ריצה ז"ע תקופת מאסר של ארבעה חודשים עקב ריבוי נשים. פניית המוקד לנציבות השב"ס בדרישה להסיר את המניעה כנגד ז"ע נענתה תוך זמן קצר ובמשך שנה וחצי ביקר אצל בנו באין מפריע.

כאשר הגיע ז"ע לביקור בנו ביוני 2004, סירבו

המוקד מפנה את הבקשות להסרת המניעה לנציבות השב"ס. התשובות מגיעות ממפקדי הגושים השונים (זאת בהתאם לפקודת הנציבות אך בניגוד לתקנות בתי הסוהר). אין כל הליך ערר במקרה שמפקד גוש מסרב לאשר ביקור של אדם מסוים. פניות המוקד ליועץ המשפטי של נציבות השב"ס בבקשה כי ישקול שנית סירובים שנתקבלו ממפקדי הגושים נתקלו, על פי רוב, בחומת שתיקה. במקרים מסוימים בהם לא התקבלה תשובה משך זמן רב, נדרשה הגשת קדם בג"ץ ורק לאחר התערבות פרקליטות המדינה הותרו הביקורים.

גם לגבי האישורים המתקבלים קיים חוסר בהירות. על האישורים מצוין בדרך כלל רק כי האדם "אינו מנוע" או כי קיבל "אישור" לבקר. מטיפול מתמשך של המוקד באסירים לשעבר שמבקרים את קרוביהם בכלא, עולה כי לעיתים תכופות, אדם שקיבל אישור וביקר אצל קרובו במשך חודשים וללא כל בעיות, מגיע לשערי הכלא ולפתע נאמר לו כי הוא מנוע או כי האישור שבידו "ישן" ויש לחדשו. רק במקרים בודדים צוין על גבי האישורים משך תוקפם. על השאר לא צוין כי הם מוגבלים בזמן ולמחזיקים בהם לא היתה כל דרך לדעת אם ומתי פג תוקפם.

בנוסף לכך, כיוון שהאישורים מתקבלים ממפקד גוש, הם תקפים רק לגבי אותו גוש. אם הועבר האסיר לכלא הנמצא בגוש אחר, האישור שקיבל קרובו שוב אינו תקף. כפי שלא מצוין על האישור שהוא מוגבל בזמן, גם לא מצוין עליו כי הוא תקף רק לגבי גוש מסוים. על עובדה זו ניתן היה ללמוד רק מתוך נסיונם האישי של אלה שהגיעו לבקר את יקיריהם לאחר שהועברו מכלא אחד למשנהו וגילו כי האישור שבידם אינו תקף.

בשני המקרים הללו, מחויב המבקר להגיש בקשה חדשה. בדרך כלל עובר זמן רב מהגשת הבקשה עד קבלת התשובה, בין אם חיובית

שלטונות הכלא להתיר את הביקור בתואנה כי הוא אסיר לשעבר. המוקד שב ופנה בשמו לנציבות השב"ס. תחילה נאמר כי המניעה אינה מוסרת מסיבות ביטחוניות.⁴⁸ המוקד פנה שוב ודרש כי הסיבה לסירוב תנומק, בהתחשב בעובדה כי סירוב בעניינו של ז"ע כבר הוסר בעבר. בתגובה, אישר השב"ס את הביקור וז"ע שב לבקר אצל בנו. לקראת סוף 2004 הועבר בנו של ז"ע מכלא נפחא שבגוש צפון לכלא רמלה שבגוש מרכז, ובפעם הראשונה שז"ע ביקש לבקר בכלאו החדש, שוב נתקל בסירוב. המוקד פנה בפעם השלישית לשב"ס בדרישה להסיר את המניעה. רק כעבור שלושה חודשים קיבל ז"ע אישור לבקר אצל בנו. (תיק 15326)

גי"מ, יליד 1986, היה בן שלושה חודשים כאשר אביו נשפט למאסר עולם. כאשר היה בן 14 נעצר גם הוא, בחשד לזריקת אבנים. הוא נשפט ונכלא לתקופה של ארבעה חודשים. עד מעצרו ובמשך תקופה מסוימת לאחר שחרורו, ביקר גי"מ אצל אביו באופן סדיר. משמלאו לו 16 קיבל, כנדרש על פי החוק, תעודת זהות, אולם אז אסרו עליו שלטונות הכלא להמשיך לבקר אצל אביו. בדצמבר 2002 פנה המוקד בשמו של גי"מ

לנציבות השב"ס, בדרישה להסיר את המניעה החלה עליו מתוקף היותו אסיר לשעבר. כעבור חודש השיבה קצינת האסירים בגוש דרום כי גי"מ לא יוכל לבקר אצל אביו מ"סיבות ביטחוניות/מודיעיניות".⁴⁹ המוקד פנה ליועץ המשפטי של השב"ס בערר על החלטת מפקד הגוש, אולם הפנייה, כמו גם תזכורות חוזרות ונשנות, נותרו ללא מענה.

לאחר שהיועץ המשפטי לא השיב לפניית המוקד במשך למעלה משנה וחצי, הגיש המוקד קדם בגי"מ באוקטובר 2004, בו דרש את התערבות פרקליטות המדינה. חודש לאחר מכן הגיעה תשובה חדשה מקצינת אסירים בגוש דרום - גי"מ יוכל לבקר אצל אביו.

בפעם הראשונה בה הגיע גי"מ לבקר אצל אביו, שהועבר בינתיים לכלא אשל, סירבו שלטונות הכלא להתיר את כניסתו מכיוון שהיה אסיר בעבר. גי"מ התעקש והודיע להם כי המניעה בעניינו הוסרה, ובדיקה נוספת במסוף המחשב העלתה כי ניתן להתיר לו להיכנס.

באישור שקיבל גי"מ לא צוין משך תוקפו, אולם נכון לינואר 2005, הצליח גי"מ לבקר אצל אביו כשלוש פעמים, זאת לאחר למעלה משנתיים של ניתוק. (תיק 24340)

מעצרים מינהליים

מעצר מינהלי הוא מעצר ללא משפט. מכוח חקיקת ביטחון החלה בשטחים הכבושים, מוסמך המפקד הצבאי להוציא צו מעצר מינהלי לתקופה של 6 חודשים ולהאריכו ללא הגבלת זמן.⁵⁰ צו מעצר מינהלי מתבסס על חומר מודיעיני חסוי המובא בתמציתו בפני המפקד הצבאי על ידי השב"כ. חומר זה אמור לשכנע בדבר מסוכנותו של אדם, המחייבת את מעצרו המינהלי. חומר זה אינו נחשף ככלל בפני

46 פקודת נציבות מספר 03.02.00 - "כללים ביחס לאסירים ביטחוניים", סעיף ט.

47 פקודת נציבות 04.42.00 - "סדרי ביקור אצל אסירים", סעיף טו.

48 מכתב מר/כ לאה זול, קצינת רישום בקרת מידע למוקד להגנת הפרט, 6.9.04.

49 מכתב מסג"ד גאולה אליעזר, קצינת אסירים גוש דרום למוקד להגנת הפרט, 30.1.03.

50 בגדה המערבית: צו בדבר מעצרים מינהליים (הוראת שעה), צו מס' 1226, 1988; ברצועת עזה: צו בדבר מעצרים מינהליים (הוראת שעה), צו מס' 941, 1988. הצווים זהים כמעט לחלוטין.

העציר ועורך דינו, המייצגו בביקורת השיפוטית בפני שופט צבאי. בנסיבות אלה, לא זו בלבד שעורך דינו של העציר מגשש באפלה, אלא אף יכולתו של השופט להגיע לחקר האמת הינה מוגבלת מאוד. העציר רשאי להגיש ערעור על החלטת שופט הערכאה הראשונה. הערעור מתברר בפני שופט ערכאת ערעורים צבאית.⁵¹ שופטי שתי הערכאות מאשרים את רוב רובם של צווי המעצר המינהלי. בפני העציר המינהלי פתוחה הדרך לבג"צ, אולם דרך זו לא תביא לשחרורו. כך אנו למדים מניסיונם של אלפי עצירים מינהליים שעניינם נדון בבית המשפט העליון.

מוסד המעצר המינהלי קיים אף בישראל, זאת מכוח חוק שחוקקה הכנסת. המוסמך להוציא צו מעצר מינהלי בישראל הוא שר הביטחון. בהליך הביקורת השיפוטית יושב נשיא בית המשפט המחוזי ועל החלטתו רשאי העציר להגיש ערעור לבית המשפט העליון. הערעור מתברר בפני דן יחיד. ההליכים דומים לאלה המתנהלים בפני שופטים צבאיים.

במהלך 2004 הופיעה פרקליטת המוקד המייצגת עצירים מינהליים ב-142 דיונים שנערכו בבתי המשפט הצבאיים. ברוב המקרים אישרו השופטים את צווי המעצר. גם במקרים בהם קבעו כי לא ניתן יהיה להאריך את צווי המעצר בתום התקופה שאושרה, הורה המפקד הצבאי על הארכת המעצר, עם סיומו, בטענה של "חומר חדש". רק ב-11 מקרים שוחררו עצירים בעקבות החלטת השופטים.

נכון לראשית 2005, ר"ק הוא ותיק העצירים המינהליים. הוא עצור כבר קרוב לארבע שנים, מיולי 2001. במהלך תקופה זו הורו השופטים הצבאיים על סיום מעצרו בשלוש הזדמנויות שונות, אולם בכל פעם הוארך מעצרו, בתואנה של חומר חדש נגדו.

שופט הערעורים שאישר את צו המעצר המינהלי החמישי שהוצא כנגד ר"ק, שאמור היה להסתיים בסוף אוקטובר 2003, הכריז כי מעצרו לא יוארך מעבר לאותו תאריך.⁵² אולם, כאשר אמור היה ר"ק להשתחרר בתום תקופת הצו, למעלה משנתיים אחרי שנעצר, הוציא הצבא צו חדש, שישי במספר, והאריך את מעצרו המינהלי בארבעה חודשים נוספים. שופט הערעורים הורה על קיצור הצו החדש בחודשיים וקבע כי יהיה צורך במידע חדש ומשמעותי כדי להצדיק הארכת מעצר נוספת.⁵³

ביום בו אמור היה המעצר להסתיים על פי החלטת השופט, הוציא הצבא צו תיחום מגורים לרצועת עזה כנגד ר"ק. תיחום המגורים מעולם לא בוצע, שכן הצבא הוציא תחתיו צו מעצר מינהלי שביעי. מאוחר יותר הודה הצבא כי החל בהליכים להעברתו הכפויה של ר"ק לעזה נוכח קביעת השופט בדבר נחיצותו של חומר חדש כדי להאריך את המעצר, וכי רק כאשר נוסף חומר כזה החליט להמיר את צו תיחום המגורים בצו מעצר מינהלי.⁵⁴

ב-3.7.04 הוצא כנגד ר"ק צו המעצר המינהלי השמיני. גם את הצו הזה קיצר השופט בחודשיים⁵⁵ וגם בסיומו הוצא כנגד ר"ק צו מעצר מינהלי נוסף, תשיעי במספר.

בדצמבר 2004, חודש לאחר הוצאת הצו התשיעי, עתר ר"ק באמצעות המוקד לבג"צ. בעתירה נדרש הצבא לבטל את צו המעצר המינהלי נגדו או, לחלופין, לפתוח בחקירה נמרצת ושיטתית של החשדות שהובילו למעצרו המינהלי ולהעמידו לדין או לשחררו.

בתצהירו לבג"צ תיאר ר"ק את תחושותיו: "פעמים רבות חזרתי וביקשתי משופטי שיורו על חקירת החשדות שבבסיס מעצרי. אני רוצה לעמוד לדין, כי בהליך פלילי הוגן אוכל להתגונן. לא כן בהליכי המעצר

המינהלי בהם אני מרגיש חסר אונים מול החומר שכולו חסוי.

"מבין כל שופטיי היה אחד שהעז לחלוק על החומר החסוי ופעמיים הורה על שחרורו. אך בהמשך טענה התביעה שיחומר חדשי מודיעיני חסוי הוא כל כך חמור עד כי למרות החלטות אלה, רשאי המפקד הצבאי להאריך את מעצרי... יש ואני רואה בעיני שופטיי, ואף שומע מפייהם או קורא בדבריהם, נימות של היסוס, של הנטייה לשים קץ למעצרי. אך אף על פי כן הם מחליטים אחרת. אך טבעי הוא בעיניי, ששופט הנחשף לראיות של צד אחד בלבד, בעוד אין אני יכול להשיב עליהן, יתקשה לקבל החלטה עצמאית ואובייקטיבית..."

לאחר שעיינו בחומר החסוי, אימצו שופטי בג"ץ את עמדת המדינה והותירו על כנו את צו המעצר המינהלי נגד ר"ק.⁵⁶ הצו אמור היה להסתיים ב-1.3.05. עם סיומו הוארך מעצרו המינהלי של ר"ק בשלושה חודשים נוספים. (תיק 36309)

מ"נ נעצר בנובמבר 2002, כאשר היה בן 15. חמישה ימים לאחר מכן הוצא נגדו צו מעצר מינהלי לששה חודשים. תחילה הוחזק במתקן הכליאה הזמני עציון. רבות מן הזכויות השמורות לו, על פי החקיקה הצבאית עצמה, לא מומשו. הוא לא קיבל טיפול רפואי נאות, זכותו לטיול יומי לא כובדה והוא לא קיבל ביקורי משפחה. לעומת כל אלה, הקפידו הרשויות על תקנה אחת הקובעת כי יש להחזיק קטינים בנפרד מבגירים. על מנת למלא אחר הוראה זו, החזיקו הרשויות את מ"נ בבידוד מוחלט במשך ארבעים וחמישה ימים. בידודו הופסק ביום בו מלאו לו 16, אז, על פי החוק הצבאי החל בשטחים, הפך לבוגר. מ"נ הועבר ממתקן הכליאה עציון לכלא עופר ולאחר מכן לכלא קציעות. ערעור כנגד מעצרו, שהגישה פרקליטת המוקד בשמו, נדחה.

בינואר 2003 הועבר מ"נ לחקירה במחנה עופר. הוא הכחיש את החשדות נגדו וכעבור זמן קצר נסגר תיק החקירה מחוסר ראיות. לקראת תום תקופת מעצרו נלקח שוב למחנה עופר לחקירה. משהבחין החוקר כי החומר שלפניו הוא אותו חומר עליו נחקר מ"נ עוד בינואר 2003, החליט שלא לחוקרו שנית. מ"נ הוחזר לכלא קציעות והוצא נגדו צו מעצר מינהלי שני, לששה חודשים נוספים. בביקורת השיפוטית טענה פרקליטת המוקד כי החומר עליו מבוסס הצו אינו עדכני וכי זהו אותו חומר שהביא למעצרו של מ"נ עוד בנובמבר 2002. אף על פי שהתביעה הצבאית לא הכחישה עובדה זו, אישר השופט הצבאי את המשך מעצרו. גם הערעור על צו מעצר זה נדחה.

בחלוף שנה הורה המפקד הצבאי להאריך את מעצרו של מ"נ בששה חודשים נוספים. פרקליטת המוקד טענה, בין היתר, כי על בית המשפט להתחשב בגילו הצעיר של מ"נ ובעובדה כי חלפה תקופה ארוכה מאז נעצר, ולפיכך להורות על שחרורו. למרות טענות אלה ולמרות העובדה ששוב הסתמך צו המעצר על אותו חומר מודיעיני שהביא למעצרו של מ"נ שנה קודם לכן, אישר השופט הצבאי את הארכת המעצר, אולם קיצר אותה בשלושה חודשים. השופט הדגיש כי מדובר בקיצור רק לשם בחינה מחודשת של המעצר במועד מוקדם יותר, אך הוסיף כי "אם לא יתווסף... חומר מודיעיני משמעותי נוסף ואם הרגיעה היחסית בשטח תימשך עד אז... קשה יהיה להצדיק החזקת העציר במעצר מינהלי לתקופה נוספת."⁵⁷

51 ש.ס.

52 עמ"מ 1111/03, קאדרי נ' התובע הצבאי.

53 עמ"מ 1777/03, קאדרי נ' התובע הצבאי.

54 תגובה מטעם המשיב מס' 1, בג"ץ 11006/04, קאדרי נ' מפקד כוחות צה"ל באיו"ש ואח', 9.12.04.

55 מ"מ 1750/04, ביקורת שיפוטית, 12.7.04.

56 בג"ץ 11006/04, קאדרי נ' מפקד כוחות צה"ל באיו"ש ואח'.

57 החלטה, עמ"מ 2313/03, מפקד כוחות צה"ל באיו"ש נ' אלנאג, 2.12.03.

שוחרר, השלים את לימודיו התיכוניים והחל ללמוד פסיכולוגיה באוניברסיטה.

על פי אמנת גינבה הרביעית, רשאי הכוח הכובש להשתמש במעצר מינהלי, אולם זאת רק כאשר יש בכך הכרח ביטחוני. בכל מקרה, יש לאפשר לעציר לערער על מעצרו.⁶¹ המשפט הישראלי מכיר בכך שהמעצר המינהלי הינו אמצעי קיצוני, ובשל פגיעתו הקשה בזכויות העציר קובע כי יש להשתמש בו רק בתנאים מיוחדים או חריגים.⁶²

ישראל מתעלמת מעקרונות אלה ומשתמשת במעצר המינהלי באופן שיטתי וגורף. במהלך 2004, בכל רגע נתון, הוחזקו במתקני הכליאה של הצבא ושירות בתי הסוהר בין 657 ל-863 עצירים מינהליים.⁶³ בנוסף לכך, במהלך שנת 2004 הוציא הצבא צווי מעצר מינהליים כנגד לפחות שלושה אנשים בשל פעילות פוליטית בלתי אלימה. שלושת העצורים הם פעילים מרכזיים בוועדת ההתנגדות העממית לחומת ההפרדה בכפר בודרוס. פרקליטת המוקד השתתפה בייצוג שניים מהם.

בינואר 2004 הוצאו צווי מעצר מינהליים כנגד ע"מ ונ"מ, שני אחים תושבי הכפר בודרוס הפעילים כנגד חומת ההפרדה. הם הובאו בפני אותו שופט צבאי. ע"מ שוחרר לאחר שהשופט השתכנע כי נעצר אך ורק בשל פעילותו כנגד הגדר. בהחלטתו קבע השופט כי "לא ייתכן כי המפקד הצבאי ישתמש בסמכותו להורות על מעצר מינהלי של אדם רק בגין פעילות מסוג זה." על אף הדמיון בנסיבות המעצר, החליט השופט לאשר את מעצרו של נ"מ. את ההחלטה נימק בכך שהחומר המודיעיני שקיים בעניינו מייחס לו "פעילות תומכת טרור" במסגרת ארגון התנזים.⁶⁴

פרקליטת המוקד, שייצגה את נ"מ בדיון שנערך בערעור, טענה כי נ"מ נעצר רק בשל פעילותו כנגד החומה וכי, כפי שהחליט

משהגיעה תקופה זו לסיומה ביקש הצבא להאריך את מעצרו של מ"י בשלושה חודשים נוספים. התביעה הצבאית הודתה שלא התקבל כל חומר חדש והשליכה את כל יתרה על הטיעון כי לא חלה רגיעה באזור מגוריו של מ"י. השופטים הצבאיים שדנו בהארכת המעצר, הן בביקורת השיפוטית והן בערעור, קיבלו את טענות התביעה הצבאית והשאירו את צו המעצר על כנו.⁵⁸ במשך שנה וחצי התעלמו השופטים הצבאיים מגילו הצעיר של מ"י, מהעובדה כי לא ניתן לו לסיים את לימודיו בתיכון, מהעובדה שתיק החקירה נגדו נסגר מחוסר ראיות, מנכונותו של אביו לערוב לכך שבנו לא יעסוק בכל פעילות ומהצהרותיו החוזרות ונשנות של מ"י עצמו כי אין לו כל כוונה לפגוע בישראלים וכי כל רצונו הוא לשוב ללימודיו ולאמו.

בחלוף שנה וחצי ביקש המפקד הצבאי להאריך את מעצרו של מ"י בפעם הרביעית, בשלושה חודשים נוספים. לשאלותיה של פרקליטת המוקד ענה נציג התביעה הצבאית כי גם הפעם אין כל חומר חדש כנגד מ"י וכי הוא אינו נחשד בהשתייכות לארגון כלשהו. כל שהיה לתביעה לומר בדיון הגלוי היה כי אם ישוחרר מ"י, הוא "יפול כפרי בשל" לידיהם של ארגונים המעוניינים לפגוע בישראל.⁵⁹

אף שכל הארכות המעצר של מ"י הסתמכו על אותו מידע מודיעיני שהוביל למעצרו בנובמבר 2002, החליט השופט שדן בהארכת מעצר זו כי "לאור היעדרו של מידע עדכני" יש לקצר את הארכת המעצר בחודש. השופט קבע כי בהיעדר חומר חדש לא ניתן יהיה להאריך את מעצרו של מ"י פעם נוספת והצבא יהיה חייב לשחררו עם סיום התקופה, ביולי 2004.⁶⁰

כשפג תוקפו של צו המעצר החמישי שהוצא כנגד מ"י, לא ביקש הצבא להאריכו. מ"י

השופט בעניינו של אחיו, אין זו עילה מספקת למעצר מינהלי. התביעה טענה כי ני"מ לא נעצר בשל פעילותו כנגד הגדר אלא בשל קשריו לארגון התנאים. כקודמו, עיין שופט בית המשפט הצבאי לערעורים בחומר המודיעיני. על התרשמותו מן החומר החסוי ומהתנהגות התביעה הצבאית והשב"כ כתב בהחלטתו: "מהעיון בחומר למדתי כי אמנם קיים מידע לגבי הקשר שבין המערער לתנאים. אולם מידע זה מתפרס על מספר שנים... המידעים העדכניים האחרונים... מתייחסים דווקא לפעילות המחאה כנגד הגדר. בשל כך, ביקשתי מן התביעה הצבאית תשובה לשאלה מדוע נעצר המערער רק כעת, למרות שמה שנים ידוע הקשר שלו אל התנאים...". שאלתו של השופט הופנתה לשב"כ ואז, במילותיו, "יצא המרצע מן השק ונמסר לי כי אכן עיתוי המעצר קשור להפרות סדר לגבי בניית הגדר...". עוד כתב השופט כי התביעה הצבאית הטעתה את שופט הערכאה הראשונה לחשוב כי קיימת סיבה אחרת למעצר. השופט קבע כי סיבת מעצרו של ני"מ אכן היתה פעילותו נגד החומה, ולפיכך הורה על שחרורו המיידי.⁶⁵

שמונה חודשים לאחר ששחרר ני"מ נעצר אי"ע, גם הוא תושב הכפר בודרוס וגם הוא פעיל מרכזי בכפרו כנגד החומה. את הביקורת השיפוטית בעניין מעצרו ערך אותו שופט שאישר את מעצרו של ני"מ אך שיחרר את אחיו. בתשובה לשאלותיה של פרקליטת המוקד, אישרה התביעה הצבאית כי לא מיוחסת לאי"ע כל פעילות אלימה וכי החומר המודיעיני מתייחס גם לפעילותו כנגד החומה. אי"ע לא הכחיש שהוא פעיל כנגד החומה ושטח בפני בית המשפט את אמונתו במאבק בלתי אלים. הצהרותיו נתמכו בתצהירו של ע"מ, שדיווח כי בין חברי ועדת

ההתנגדות לחומה בכפר בודרוס היה זה אי"ע שדגל תמיד בהתנהגות מאופקת במהלך ההפגנות וביקש מאחרים שלא להשתמש בכוח.⁶⁶

לאחר שעיין בחומר החסוי, קבע השופט כי העילה המרכזית להוצאת צו המעצר המינהלי נגד אי"ע היתה פעילותו כנגד החומה ובשל כך הורה לשחררו מיד.⁶⁷ התביעה הצבאית ערערה על החלטה וטענה, כמו במקרהו של ני"מ, כי אי"ע נעצר בשל פעילות אחרת ולא בשל פעילותו כנגד הגדר. בדיונים חזר אי"ע על כך שמאבקו בחומה אינו מאבק אלים. שופט בית המשפט הצבאי לערעורים קבע כי יש בחומר המודיעיני מידע שאינו קשור לפעילותו של אי"ע כנגד החומה, אך מתייחס למסוכנות צופה פני עתיד וכי מידע זה הוא שהביא למעצרו. השופט לא מסר כל פרט לגבי אותו מידע, אך קבע כי הוא אינו מצדיק מעצר של ארבעה חודשים וקיצרו בחודשיים.⁶⁸

58 מ"מ 275/04, **מפקד כוחות צה"ל באיו"ש נ' אלנגאר**; עמ"מ 349/04, **אלנגאר נ' מפקד כוחות צה"ל באזור יהודה ושומרון**.
 59 דיון במי"מ 1424/04, **מפקד כוחות צה"ל באיו"ש נ' אלנגאר**, 24.5.04.
 60 החלטה, שם, 24.5.04.
 61 **אמנת ג'ניבה הרביעית**, סעיף 78.
 62 לדוגמא, עמ"מ 4/94, **בן חורין נ' מדינת ישראל**, פ"ד (מח) 329, 334; דני"פ 7048/97, **פלונים נ' שר הביטחון**, פ"ד נד(1) 721, 741-740; עמ"מ 8607/04, **פחימה נ' מדינת ישראל** (טרם פורסם), פסי 8; עמ"מ 2/86, **פלוגי נ' שר הביטחון**, פ"ד מא(2) 513, 508.
 63 על פי נתוני בצלם, http://www.btselem.org/Hebrew/Administrative_Detention/Statistics.asp.
 64 כניסה אחרונה 23.3.05.
 65 החלטה, עמ"מ 188/04, **מוראר נ' התובע הצבאי**, 18.2.04.
 66 פרוטוקול הדיון, מ"מ אי"ש 2628/04, **מפקד כוחות צה"ל באיו"ש נ' עודד**, 1.11.04.
 67 החלטה, מ"מ אי"ש 2628/04, **מפקד כוחות צה"ל באיו"ש נ' עודד**, 1.11.04.
 68 החלטה, עמ"מ 2431/04, **התובע הצבאי נ' עודד**, 4.11.04.

מתקן הכליאה הסודי

של מתקן כליאה סודי. באשר לתנאי הכליאה ושיטות החקירה במתקן, הפנה בג"ץ את המוקד למיזוי הליכים מול הרשויות הרלוונטיות.⁷¹

במאי 2004 הגישה המדינה את כתב התשובה לעתירה ובו חזרה על פרטים וטענות שהשמיעה בעבר, לפיהם הסתרת מיקומו של "מתקן 1391" לא נועדה לאפשר פגיעה בזכויות הכלואים בו, אלא נעשית מטעמי ביטחון. מהם אותם טעמים, סירבה לפרט בפומבי; המתקן אינו מתקן כליאה כי אם מתקן חקירות; הוא מיועד ל"מקרים מיוחדים", בעיקר לאזרחים זרים; רוב העצירים אינם מוחזקים בו לאורך זמן ומועברים למתקני כליאה אחרים עם סיום חקירתם; פלסטינים תושבי השטחים הוחזקו במתקן עקב מחסור במקומות כליאה שנוצר במהלך הפלישה הצבאית לגדה המערבית באביב 2002, "מבצע חומת מגן"; עצירים הוחזקו במתקן עד אביב 2003.⁷²

המדינה טענה כי החובה שמטיל החוק על הרשויות למסור הודעה בדבר מעצרו ומקום הימצאו של אדם אינה מתייחסת בהכרח להודעה על מקום גיאוגרפי, אלא די בציון כינויו של המקום. בהתאם לפרשנות זו טענה המדינה כי די בעובדה שהיא מוסרת לקרוביהם של העצורים המוחזקים במתקן הסודי כי יקיריהם מוחזקים ב"מתקן 1391", ומספקת להם כתובת לפניות בכל הנוגע אליהם, כדי למלא את חובת היידוע המוטלת עליה על פי חוק. יש לציין כי המדינה החלה למסור כי עצור מוחזק ב"מתקן 1391" רק לאחר שהמתקן נחשף. המדינה הוסיפה וטענה כי תנאי הכליאה במתקן עומדים בסטנדרטים הקבועים בחוק וכי אף אחת מזכויותיהם של העצירים אינה נפגעת בשל סודיותו.⁷³

בעיקרי הטיעון שהגיש לקראת הדיון בעתירה, עמד המוקד על כך כי אופיו החשאי של

ישראל מחזיקה בתחומיה מתקן מעצר וחקירה סודי. דבר קיומו של המתקן הסודי נחשף בהדרגה במהלך 2002, במסגרת עתירות הביאס קורפוס שהגיש המוקד במטרה לחשוף את מקום החזקתם של שלושה פלסטינים שעקבותיהם נעלמו וכל הניסיונות לאתרם בצינורות המקובלים עלו בתוהו.⁶⁹ במתקן הסודי, שמיקומו מעולם לא נחשף רשמית, מוחזקים עצירים בתנאי כליאה קשים, מבלי שנאמר להם היכן הם ומבלי שנמסר לאיש דבר על מקום הימצאם. בראשית הדרך ניסתה המדינה להוסיף ולהסתיר את קיומו של המתקן הסודי, אך לבסוף הודתה כי המתקן אכן קיים ומסרה מעט פרטים אודותיו, ביניהם כי הוא מצוי בבסיס צבאי סודי וכי כינויו "1391".

בדצמבר 2003 הגיש המוקד עתירה כנגד קיומו של מתקן הכליאה הסודי. בעתירה טען המוקד כי הסתרת מיקומו של מתקן הכליאה מנוגדת הן לחוק הישראלי, כולל החקיקה הצבאית והן לחוק הבינלאומי, המחייבים את הרשויות למסור הודעה "על מעצרו ומקום הימצאו"⁷⁰ של אדם שנעצר. לעתירה צורפו תצהירים של עצירים שהוחזקו במתקן, מהם עולה תמונה קשה לגבי תנאי הכליאה במתקן ושיטות החקירה הנהוגות בו. העצורים הוחזקו בתנאים מחפירים של חסך חושי, לעיתים קרובות וממושכות בבידוד, נשללו מהם תנאים סניטאריים בסיסיים והם עברו עינויים חמורים שכללו גם התעללות והשפלה מינית. כאשר ביקשו לדעת היכן הם נמצאים, ענו להם סוהריהם כי הם על הירח, במדינה אחרת ותשובות דומות. לעתירת המוקד צורפה גם חוות דעת פסיכיאטרית לפיה הסתרתו של המתקן מהווה חלק משיטה שמטרתה לעורר דיסאוריינטציה אצל העצורים כצעד ראשון לשבירת רוחם.

בדיון הראשון שנערך בעתירה בנובמבר 2003, הודיע בג"ץ כי ידון רק בשאלה העקרונית של קיומו

המשפט למדינה מספר הצעות לפתרון, אותן אמורה המדינה לבחון ולהתייחס אליהן בתשובתה. בתקופת הביניים יהיה על המדינה להודיע לבית המשפט (במעמד צד אחד) על כל כלוא שתחזיק שם, ובית המשפט יתן החלטה מתאימה בכל מקרה. נכון ליוני 2005, כחצי שנה לאחר הדיון, המדינה טרם הגישה את תגובתה להצעות בית המשפט העליון.

אי פתיחה בחקירה

בתשובתה לעתירת המוקד כנגד קיומו של "מתקן 1391" טענה המדינה כי סודיותו אינה גורעת מזכויותיהם של הכלואים בו: תנאי הכליאה הולמים, שיטות החקירה חוקיות, אין כל פסול בהתנהגותם של אנשי הצוות הפועלים במתקן וכל הזכויות השמורות לכלואים ניתנות להם.

טענות אלה מעוררות סימני שאלה כבדים לאור התצהירים הרבים שנגבו על ידי עורכי הדין של המוקד מעצירים שהוחזקו במתקן, מהם עולה בבירור תמונה קשה של תנאי כליאה בלתי הולמים, חקירות משפילות ובלתי אנושיות ואף עינויים.

כאמור, סירב בג"ץ לדון בתנאי הכליאה ובשיטות החקירה במתקן במסגרת העתירה

המתקן, והעובדה שאין בו פיקוח חיצוני של ממש (אפילו הצלב האדום מנוע מלהיכנס בשעריו) חושפים את הכלואים לסכנת עינויים. המשפט הבינלאומי מכיר בעצם ההחזקה במעצר במקום סודי כיחס אכזרי ובלתי אנושי בדיוק בשל סכנות אלה. בכל הנוגע למתקן הסודי בישראל, הסכנה גדולה עוד יותר בשל סוג הכלואים המוחזקים בו בדרך כלל: נתינים זרים הנחקרים בחשדות ביטחוניים. אנשים אלו מצויים בסיכון מיוחד משום שהם נתפסים בידי החיילים כ"אחר" וכ"אויב", ומשום שבהיותם מנותקים ממולדתם הם בעמדת חולשה יתרה.⁷⁴

המוקד הצביע על כך כי הפרשנות שנותנת המדינה לחובת היידוע על מקום המעצר היא פרשנות מלאכותית. המסקנה המתבקשת מפרשנות זו היא כי ניתן למעשה להחזיק כל אדם במתקן סודי מבלי למסור לאיש היכן הוא נמצא. הכוח להסתיר את מקום החזקתו של אדם הוא זר לכל משטר דמוקרטי, ומהווה צעד מהותי במדרון החלקלק למשטרים אפלים.⁷⁵

הדיון בעתירה נערך בדצמבר 2004 ובמהלכו הביעו השופטים את מורת רוחם מן העובדה כי בישראל קיים מתקן כליאה סודי. נשיא בית המשפט העליון, אהרון ברק, העיר כי מצטיירת תמונה על פיה במדינה דמוקרטית ישנם בתי מעצר הנמצאים "אי שם" ואיש אינו יודע עליהם וכי הדבר יוצר תחושה קשה שישנם אנשים שמועלמים ולא ידוע היכן הם.

השופט טירקל מתח ביקורת על האופן בו מפרשת המדינה את החוק וטען כי פרשנות זו מייתרת את המילים "מקום מעצרו" המופיעות בחקיקה. הנשיא ברק הצטרף לביקורת זו וטען כי לאדם ישנה זכות לדעת היכן הוא נמצא וכי המספר "1391" לא אומר דבר מבחינה זו.⁷⁶

לבקשת המדינה התקיים חלקו השני של הדיון במעמד צד אחד. במהלך הדיון החסוי הציע בית

⁶⁹ לפירוט נוסף על המתקן הסודי ר' המוקד להגנת הפרט,

דו"ח פעילות לשנת 2002, עמ' 58-59; דו"ח פעילות לשנת 2003, עמ' 30-31.

⁷⁰ בחקיקה הישראלית: חוק סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה - מעצרים) תשנ"ו-1966, סעיף 33 (א); בחקיקה הצבאית: צו בדבר הוראות ביטחון (תיקון מ' 53) (אזור יהודה והשומרון) (מס' 12220), התשמ"ח-1988, סעיף 3 (א).

⁷¹ החלטה, בג"ץ 9733/03, המוקד להגנת הפרט נ' מדינת ישראל ואח', 1.12.03.

⁷² כתב תשובה מטעם פרקליטות המדינה, בג"ץ 9733/03, המוקד להגנת הפרט נ' מדינת ישראל ואח', 19.5.04.

⁷³ שם.

⁷⁴ עיקרי טיעון מטעם העותרת, בג"ץ 9733/03, המוקד להגנת הפרט נ' מדינת ישראל, 12.12.04.

⁷⁵ שם.

⁷⁶ דבריהם של השופטים תועדו על ידי עורך דין מטעם המוקד שנכח בדיון.

פעמים ביום כלי/מיכל למים עם הארוחות,
אך המים לא היו נקיים...".

מדברים שאמרו החוקרים לס"א עולה כי
תנאי הכליאה מהווים חלק משיטה שנועדה
לשבור את רוחו של העצור: "מתוך דבריי עם
החוקר הבנתי שתא זה נקרא "הקבר" וכי אם
אני אתחיל לשתף פעולה עם החוקר יעבירו
אותי לתא יותר נוח".

חוקריו של ס"א הפעילו אלימות פיזית
כנגדו ואף השתמשו בשיטות עינויים שנפסלו
על ידי בג"ץ: "החקירה בשלושת הימים
הראשונים נערכה באותו חדר, לא נתנו לי
לישון הייתי כבול לכסא בתנוחת "שבאח".
הושיבו אותי על ספסל עץ באורך מטר,
בפינת החדר, באופן שאי אפשר להשעין
את הגב. במהלך החקירה הרביצו לי...
החוקרים היו מניחים את הרגליים שלהם על
מבושי... ידי היו כבולות... כל פעם שעניתי
תשובה לא נכונה, הרביצו לי. נפלתי לא פעם
מהכסא. המכות היו באופן משפיל".

תנאי הכליאה וחשאיותו של המתקן נוצלו
על ידי חוקריו של ס"א על מנת לנטוע אימה
בליבו: "בכל תקופת מעצרי שם הייתי
מבודד מהעולם כולו. לא ראיתי עצורים
אחרים חוץ מהחוקרים. החוקר אמר וחזר
ואמר כי איש אינו יודע איפה אני נמצא וכי
החוקרים חופשיים להשאיר אותי במעצר
כמה שהם רוצים... דבריו אלה השפיעו
עלי רבות... היו לי המון רגעים שחשתי
לגורלי, לא ידעתי אם אצא משם בחיים או
לא, או שמא יעוללו לי נזק או נכות."

(תיק 36315)

תגובתן של הרשויות מצביעה על יחסן המזלזל
כלפי החשדות החמורים שעלו מן התצהירים:
מתגובת המבתי"ן עולה כי נבדקו תלונותיהם
של שניים בלבד מתוך עשרת העצירים. בחינת
תלונותיהם של שמונה העצירים הנוספים

המקורית והפנה את המוקד למיצוי הליכים
אל מול הרשויות הרלוונטיות. בדצמבר 2003
פנה המוקד אל הממונה על בירור תלונות
נחקרים בשב"כ (מבתי"ן), באמצעות פרקליטות
המדינה, ואל הפרקליטות הצבאית הראשית,
בבקשה כי תיפתח חקירה לגבי התלונות
העולות מתצהיריהם של עשרה עצורים,
שהוחזקו בזמנים שונים במתקן, אשר צורפו
לעתירת המוקד.

בין התלונות שהופנו לשב"כ ולצבא היתה
גם תלונתו של ס"א שהוחזק במתקן הסודי
במשך כחודש. בתצהירו, שצורף לעתירת
המוקד כנגד המתקן הסודי, תיאר ס"א את
התנאים בהם הוחזק ואת שיטות החקירה
שנקטו כלפיו. עדותו תואמת עדויות אחרות
שנאספו לגבי המתקן הסודי:

"... כיסו את עיניי בד שחור ומעל זה
משקפיים כהות ומעל שמו שקית מבד...
שאלתי את השוטר שאזק אותי לאן מובילים
אותי ואמר לי שהוא מנוע מלספר וכי הוא
בכלל לא יודע לאן מובילים אותי. הניחו
אותי על רצפת הגייפ ושמו מעלי שמיכה...
הגענו למקום כלשהו, הכניסו אותי לחדר
והסירו את הכיסוי מעל עיניי, היה זה חדר
ריק. נכנסו עשרה חיילים במדים צבאיים
רגילים. ערכו עליי חיפוש לאחר שהפשיטו
אותי כליל מכל בגדי... החיילים היו מסביב
עם אלות...

"העבירו אותי לתא כאשר עיניי עצומות...
הקירות מחוספסים, צבעם שחור לחלוטין,
כך גם הדלת בצבע שחור, יש אור חלש מאד
שמאיר בצורה כזאת שנכנס לך לעיניים
בין אם אתה שוכב ובין אם אתה יושב
באופן שמפריע לראייה... יש בתא פח גדול
מפלסטיק שאמור לשמש לכל עשיית צרכים
שהיא. סבלתי מאד מהעניין הזה... הריח
שהפיץ הפח כל פעם שפתחתי אותו היה
בלתי נסבל ונשאר באוויר החדר... בתא אין
כלל וכלל חלונות או כל פתח לאוויר צח...
אין מים בתוך התא. היו מכניסים לי שלוש

החלה רק לאחר פניית המוקד בדצמבר 2003. לאחר זמן מה הודיע המבתי"ן כי שלושה מהם לא נחקרו על ידי השב"כ וכי החלה בדיקה לגבי תלונותיהם של חמשת הנותרים.⁷⁷ באפריל 2004 הודיע המשנה ליועץ המשפטי לממשלה כי בדיקת המבתי"ן לגבי ארבע תלונות נמשכת וכי המוקד יעודכן בתוצאותיה.⁷⁸ אחת מארבע התלונות הללו היתה זו של ס"א. למרות הבטחה זו ולמרות תזכורות חוזרות ונשנות של המוקד, עדכון לגבי הבדיקות מעולם לא הגיע.

הצבא לא השיב לפניית המוקד במשך כשנה. כאשר הגיעה תגובתה של התובעת הצבאית הראשית, התברר כי הצבא לא חקר ואינו מתכוון לחקור את התלונות. במכתב ששיגרה אל המוקד, הציגה התובעת הצבאית שורה של טענות לגבי כלל התלונות שהופנו אליה, מבלי להתייחס לכל מקרה לגופו. בין היתר טענה התובעת הצבאית כי לא ניתן לחקור את התלונות משום שהן נפרשות על פני למעלה מעשר שנים ועוסקות בעשרות בעלי תפקידים שכיום לא ניתן כלל לזהות.⁷⁹

 בדצמבר 2004, לאחר שהרשויות התמידו בסירובן לחקור את המקרים, הגיש המוקד עתירה לבג"ץ בדרישה כי יורה לרשויות לחקור ולהעמיד לדין, במקרה הצורך, את האחראים לכליאתו וחקירתו של ס"א.⁸⁰ בעתירה הצביע המוקד על כך כי אחד הטעונוים בהם השתמשה המדינה להצדיק את שמירת חשאיותו של "מתקן 1391" היה כי חשאיות זו אינה משמשת לפגיעה בכלואים בו. אולם, כאשר עומדות טענותיה של המדינה למבחן, בדמותן של הטענות הקשות שהעלו ס"א ואחרים לגבי תנאי הכליאה ושיטות החקירה במתקן, היא אינה מבצעת חקירה יסודית ומצפה מן הציבור ומבית המשפט לקבל את דבריה כפשוטם, מבלי להציג כל הוכחה.

בעתירתו הציג המוקד שורה של פסקי דין בינלאומיים הקובעים כי במקרים שבהם יש חשד לעינויים, על המדינה חלה חובת חקירה מיוחדת. עליה לפתוח בחקירה כזו באופן עצמאי, ללא קשר לתלונה מצד הנפגע ולחקור את המקרה בצורה יסודית ויעילה. במקרה של ס"א התנערה המדינה לחלוטין מחובתה לרדת לעומקם של החשדות לעינויים ופטרה עצמה על ידי בדיקה שטחית ומהירה.

בתגובה לעתירה חזרה הפרקליטות על הטענה כי לא נמצא צורך לפתוח בחקירה.⁸¹ זאת, אף על פי שחלק מטענותיו של ס"א כלל לא הוכחו ותוך התעלמות מן העובדה שטענותיו נתמכות בתצהירים רבים אחרים, המעוררים חשד למסכת של עבירות לאורך תקופה ארוכה.

ביוני 2005 דחה בג"ץ את העתירה שהוגשה בשמו של ס"א ועתירה נוספת שהגיש המוקד בדרישה לחקור את טענותיו של עצור אחר שהוחזק במתקן הסודי.⁸² שופטי בג"ץ קבעו, באורח לאקוני, שפעולות הבדיקה שביצעו הרשויות היו סבירות. כך נתנו שופטי בג"ץ ידם לטיוח המתרחש בין כתליו של מתקן סודי שעל עצם קיומו מתחו ביקורת בדיון אחר שערכו כחצי שנה קודם לכן.

77 מכתב מטליה ששון, מנהלת המחלקה לתפקידים מיוחדים בפרקליטות המדינה למוקד להגנת הפרט, 29.1.04.
78 מכתב ממלכיאלי בלאס, המשנה ליועץ המשפטי לממשלה (יעוץ) למוקד להגנת הפרט, 13.4.04.
79 מכתב מאל"מ עינת רון, התובעת הצבאית הראשית למוקד להגנת הפרט, 18.12.04.
80 בני"ץ 11447/04, המוקד להגנת הפרט נ' היועץ המשפטי לממשלה.
81 תגובה מטעם המשיבים בבני"ץ 11447/04, המוקד להגנת הפרט נ' היועץ המשפטי לממשלה, 31.3.05.
82 פסי"ד, בני"ץ 11447/04, המוקד להגנת הפרט נ' היועץ המשפטי לממשלה.

תנאי כליאה

מתקני הכליאה הזמניים של הצבא בגדה המערבית

במאי 2003 הגיש המוקד עתירה בה התבקש בית המשפט להורות לצבא לשפר את תנאי המעצר בחמשת מתקני הכליאה הזמניים שהוא מחזיק בגדה המערבית. המתקנים אמורים לשמש להחזקת עצורים לתקופות קצרות, בטרם יועברו למתקני כליאה קבועים או ישוחררו. בעתירה הוצגו לפני בית המשפט תנאי הכליאה הקשים בהם מוחזקים העצירים: צפיפות, חוסר נגישות לשירותים רפואיים, החזקה ממושכת על אף ייעודם של המתקנים כמתקני כליאה זמניים, תנאים סניטאריים מחפירים, איכות מזון ירודה, אלימות מצד החיילים ועוד.⁸³

זמן קצר לאחר הגשת העתירה, ובעקבות המלצת בג"ץ בעתירה אחרת שהגיש המוקד,⁸⁴ הוקמה ועדה מייעצת לרמטכ"ל שתפקידה לבחון את התנאים במתקני המעצר הזמניים ולהמליץ על שינויים. בעקבות הקמת הוועדה, הודיע בית המשפט כי יעקוב אחר עבודתה ואחר יישום המלצותיה.

בד בבד עם עבודת הוועדה, המשיך המוקד לעקוב אחר תנאי הכליאה במתקנים ולהגיש תצהירים ותלונות הן לבית המשפט והן לוועדה המייעצת. מעקב המוקד העלה כי אם חלו שינויים בעקבות עבודת הוועדה, הם היו מזעריים ובלתי מספקים וכי במהלך 2004 הוסיפו התנאים בהם הוחזקו עצירים במתקני הכליאה הזמניים להיות מחפירים:

- המזון הניתן לעצירים במתקנים מועט ואיכותו גרועה. בינואר 2004 היה מחסור בלחם בארבעה מחמשת המתקנים.

- בחורף סובלים העצירים מן הקור. חלק מהמבנים במתקנים דולפים והמזרנים

והשמיכות שמצויים בהם נרטבים. רבים מהעצירים החדשים אינם מקבלים די שמיכות והוותיקים נאלצים לחלוק עימם את שמיכותיהם. רבים מן העצירים מגיעים למתקני הכליאה לאחר שנעצרו מבתיהם ולגופם בגדים דקים. במתקנים אין הספקת בגדים סדירה והבגדים שכן מגיעים אל העצירים - אין די בהם.

- גם תנאי התברואה לוקים בחסר. העצירים אינם מקבלים חומרי ניקוי, כביסה וסבון בכמות מספקת. במתקנים בהם החיילים לא מאפשרים גישה חופשית לשירותים, נאלצים העצירים לעשות את צרכיהם במיכלים. המיכלים, על תכולתם, נשארים בתוך החדרים הצפופים.

- אף כי בעתירה התריע המוקד על כך שאין במתקני המעצר שירותים רפואיים הולמים, המצב לא שופר והעצירים הוסיפו להתלונן על כך שגם במקרים דחופים וחמורים קשה מאד להגיע לרופא.

- העצירים מנותקים לגמרי מן העולם החיצון. שעוניהם נלקחים מהם עם מעצרים. אין להם עיתונים, טלוויזיה או רדיו. הצבא אינו מאפשר ביקורי משפחות או משלוח מכתבים וקבלתם.

- לקראת נובמבר 2004 גברו תלונות העצורים על החזקתם זמן ממושך במתקנים שאמורים להיות זמניים בלבד, ובנוסף גברו התלונות על צפיפות. זאת על אף המלצות הוועדה לשיפורים בשני תחומים אלה.

אף כי בית המשפט הגביל עצמו למעקב אחר עבודת הוועדה ואחר יישום המלצותיה, לא

ניתנה למוקד הזדמנות לבחון את ממצאי הוועדה ולבדוק אם הם תואמים את התמונה המצטיירת מתצהירי העצורים, או אם המלצותיה מיושמות. על אף בקשות חוזרות ונשנות, סירבה פרקליטות המדינה להעביר את דו"חות הוועדה למוקד. על פרטים מסוימים משני הדו"חות הראשונים של הוועדה, שהוגשו ביולי 2003 ובינואר 2004, ניתן היה ללמוד רק מהתייחסותה של פרקליטות המדינה אליהם, כפי שהופיעה בתגובותיה במסגרת העתירה. מהתייחסות זו עולה כי ממצאים רבים של הוועדה מאשרים את תלוונת העצורים כפי שהובאו בפני המוקד, אך מעט נעשה לשיפור המצב.

בפברואר 2004 התחייבה פרקליטות המדינה להעביר למוקד את הדו"ח השלישי של הוועדה. עוד הוסכם כי אם המוקד יסבור שדו"ח הוועדה יצביע על צורך לערוך שיפורים נוספים בנוגע לתנאי הכליאה במתקנים, ייקבע דיון בבית המשפט. נכון לאפריל 2005, טרם הוגש דו"ח הוועדה השלישי.

בנובמבר 2004 פנתה פרקליטת המוקד ישירות לוועדה המייעצת לרמטכ"ל בעניין מתקני המעצר החטיבתיים. במכתבה מסרה פרטים שעלו מתצהירו של א"ע, עזיר מינהלי שהוחזק במשך כחודש במתקן המעצר הזמני בנימין. להלן תיאור הדברים:

כאשר הגיע א"ע למתקן בסוף אוקטובר 2004, קיבל רק שמיכה אחת. באוהלים היה קר מאד והעצירים הוותיקים חלקו עמו את שמיכותיהם. כאשר נעצר, היו לגופו רק חולצה וסריג דק. מפאת הקור העז ביקש לקבל בגדים חמים, אך בקשותיו לא נענו. א"ע נכלא עם עוד עשרים וארבעה עצירים באוהל שבו רק עשרים מזרנים. גם את כלי האוכל נאלצו העצירים לחלוק. לכל חמישה מהם סופקו רק שלושה מגשי אוכל. פתחו של ביתן השירותים במתקן היה מכוסה בשמיכה, ותו לא. יום לפני ביקורו של הצלב האדום במקום, הותקנה בו דלת. מושבי

השירותים בביתן היו פתוחים, סמוכים זה לזה וביניהם הפרידו רק מחיצות חלקיות ודקות. בין מושבי השירותים למקלחות אין כל הפרדה. רק לעיתים רחוקות זורמים במקלחות מים חמים. הקור העז גרם לא"ע כאב מתמשך ברגלו, שנפגעה בעבר בתאונת דרכים. הרופא שראה אותו שוחח עמו, אך לא בדק את רגלו ולא טיפל בו.

בעקבות התנאים הקשים וביודעו כי עקב היותו עזיר מינהלי הוא זכאי לתנאים משופרים, פתח א"ע בשביתת רעב. כאשר נציג העצורים דיווח לסמל המתקן כי א"ע חדל לאכול, אמר הסמל: "זה לא מעניין אותי". יומיים לאחר מכן הועבר א"ע למתקן הכליאה הצבאי קציעות.

מתוך תצהירו של ח"ג, שהיה כלוא במתקן הכליאה סאלם מ-5.7.04 עד 11.8.04:

"המצב בכלא... הוא קטסטרופה. היחס לכלואים הוא כמו לבהמות: הקצין פונה בצעקות והיו גם מקרים של סטירות לחי... הכלואים מאמינים וחושדים שחלק מהמוזן המיועד לנו לא מגיע אלינו. למשל - גבינה. הוא הדין בדבר מגבות ובגדים תחתונים שהצלב [האדום] הביא. במו עיני ראיתי חיילים פותחים חבילות של הצלב האדום, מוציאים מהן מגבות, הולכים עמן למקלחת וחוזרים עמן לחדריהם.

"... אנו מקבלים בבוקר שעה לשירותים, מקלחת, כביסה, שטיפת כלים וכי' ואנחנו כ-50 איש. יש שני תאי שירותים ושני תאי מקלחות. זו זמנית מרשים לצאת מהתא ל-3 עצורים...

"... יש מחסור ממשי במזון - אנחנו חשים ברעב כל העת. המזון הניתן לנו בבוקר - קופסא של גבינה לבנה לשבעה איש וכן מעט

83 בני"ץ 3985/03, בדאוי ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל באזור יהודה ושומרון ואח'.

84 בני"ץ 3278/02, המוקד להגנת הפרט ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל באזור הגדה המערבית.

לחם. מספקים לנו לחם פעם ביומיים. 5 עד 6 ככרות לחם. כלומר, ככר לחם לארוחה ל-7 איש... במהלך כליאתי אף פעם לא הייתי רעב כמו בסאלם. להערכתי הורדתי 10 ק"ג... קציעות ועופר הם בתי כלא קשים. הייתי כלא בעופר זמן מה והועברתי לקציעות לפני שלושה ימים. אבל התנאים בבתי כלא אלה לא ניתנים כלל להשוואה לתנאים בסאלם שהם בלתי אנושיים בתכלית." (תצהיר שנגבה במסגרת בג"ץ 3985/03, **בדאוי ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית ואח'.**)

תנאי הכליאה במתקן עופר

במרץ 2003 הגיש המוקד בקשה על פי פקודת בזיון בית המשפט, לאחר שהצבא לא עמד בהנחיות שנתן בג"ץ במסגרת עתירת המוקד לגבי תנאי הכליאה בכלא הצבאי עופר. במסגרת העתירה קבע בג"ץ, בין היתר, כי על הצבא לספק לכלואים ספרים, משחקים ועיתונים, זאת מבלי להסתמך על תרומות מגורמים חיצוניים.⁸⁵

בתגובותיו לבקשה שהוגשה במרץ 2003 ולפניות נוספות של המוקד לאחר מכן, הודיע הצבא כי החל מאפריל 2003 יספק לכלואים עיתונים, על פי מפתח של עיתון אחד לעשרים כלואים, מבלי לכלול עיתונים אשר מסופקים על ידי גורמים חיצוניים. הצבא נקב בשמותיהם של שמונה כתבי עת בערבית, עברית ואנגלית שאושרו להכנסה אל תוך הכלא. בנוסף, הודיע הצבא כי יאפשר הכנסת ספרים לכלא, למעט ספרים העוסקים בכימיה ובפיזיקה וכי משחקים כבר מסופקים לכלואים.

במהלך 2004 עקב המוקד אחר האופן בו ממלא הצבא אחר הנחיות בג"ץ ואחר התחייבויותיו שלו. במהלך השנה אמנם השתפרה חלוקת העיתונים לכלואים, אולם הצבא עדיין אינו עומד בהתחייבותו ומספק עיתון אחד לכל שלושים כלואים ולא לכל עשרים. בנוסף, מספק הצבא רק שניים משמונת העיתונים

שבשמים נקב וגם אלה, רק בשפה העברית. בפועל אמנם מקבלים הכלואים כמות גדולה יותר של עיתונים, בהם גם עיתון בערבית, אולם זאת רק משום שתורמים חיצוניים משלימים את אספקת העיתונים. כאמור, על פי הוראות בית המשפט ועל פי התחייבות הצבא, הוא זה שאמור לספק את העיתונים בכמות הדרושה ומבלי להסתמך על תרומות חיצוניות.

לכלואים אכן סופקו משחקים, כפי שטוען הצבא, אולם משחקים אלה סופקו אך ורק על ידי הצלב האדום ולא על ידי רשויות הכלא. בנוסף לכך, הצבא אינו דואג להחלפת משחקים שהתבלו או נשחקו ואינו דואג אף לספק תנאים שיסייעו לכלואים לשמור על תקינותם.

אף כי הצבא מודה כי הוא מחויב לספק ספרים, הוא נמנע מלעשות כן. כל הספרים המגיעים לכלא עופר מובאים על ידי בני משפחותיהם של הכלואים ועל ידי תורמים חיצוניים כגון עיריית אל-בירה והצלב האדום. הצבא אינו עומד אפילו בהתחייבות שנטל על עצמו לאפשר הכנסת ספרים מגורמים חיצוניים, למעט אלה העוסקים בכימיה ובפיזיקה. ביולי 2004 הוחזרו 250 מתוך 500 ספרים וחבורות ששלח המוקד לאסירי כלא עופר, אף לא אחד מהם עסק בכימיה או בפיזיקה. הפרסומים שהוחזרו הוגדרו כ"חומר הסתה" וכללו ספרים העוסקים בחברה ובפוליטיקה הישראלית וכן כל דו"חות בצלם ודו"חות משותפים של המוקד להגנת הפרט ובצלם, העוסקים בהפרת זכויות האדם של פלסטינים בשטחים. רק במרץ 2005, לאחר דין ודברים ישיר עם מפקד הכלא, הצליח המוקד להעביר לכלואים את הדו"חות והספרים שהוחזרו קודם לכן.

בנוסף למעקב זה התריע המוקד בפני הצבא גם על תנאי תברואה לקויים ועל העובדה כי בשבעת החודשים האחרונים של 2004, לכל הפחות, חרג מספר הכלואים בעופר מן התקן באופן משמעותי.

טענות המוקד בנוגע לאספקת ספרים, עיתונים ומשחקים, תנאי התברואה וחריגת מצבת הכלואים מן התקן אוששו, בחלקו, על ידי הוועדה המייעצת לרמטכ"ל לעניין מתקן עופר. ועדה זו הוקמה בעקבות המלצת בג"ץ באותה עתירה בה פירט את חובות הצבא כלפי הכלואים בעופר.⁸⁶ מעבר לממצאים שהוזכרו, הוסיפה הוועדה ומתחה ביקורת על ההגבלות החמורות שמטיל השב"כ על ביקורי

משפחות בכלא ועל העובדה כי רשויות הכלא אינן מאפשרות כל מגע פיסי בין האסירים לבין בני משפחותיהם המבקרים אצלם, כולל ילדים קטנים. הוועדה המליצה גם על שיפורים נרחבים בתחום הרפואה והתברואה.⁸⁷ בפגישה שנערכה בין מפקד הכלא לבין עורכת דין מטעם המוקד, הבטיח המפקד להביא לשיפור בתחומי הרפואה והתברואה. המוקד עוקב אחר התחייבויות אלה.

איתור עצירים

המשפט הבינלאומי קובע שורה של זכויות השמורות לעצירים ואסירים, בהן תנאי מעצר הולמים, ייצוג משפטי והליך הוגן. תנאי להגנה על זכויותיו של עציר הוא כי ייוודעו דבר מעצרו ומקום הימצאו. כך יוכלו קרוביו, פרקליטו או ארגונים העוסקים בהגנה על עצירים להושיט לו את העזרה הדרושה. גם החקיקה הצבאית קובעת כי על הצבא למסור הודעה בדבר מעצרו של אדם ומקום הימצאו "ללא שיהוי".⁸⁸ אולם בפועל אין הצבא מודיע למשפחות העצורים הפלסטינים דבר.

על פי נהלי הצבא, את המידע בדבר מקום החזקתם של עצירים ואסירים מספק למוקד מרכז השליטה (משל"ט כליאה) שבמפקדת קצין משטרה צבאית ראשי, המרכז נתונים לגבי מקום החזקתם של עצירים מכל הרשויות המחזיקות בהם: הצבא, שירות בתי הסוהר והמשטרה.

בהתחשב בעובדה זו ובהיעדר כל גורם רשמי אליו יכולים קרוביו של אדם שנעצר לפנות, אחד השירותים החשובים אותו מספק המוקד הוא איתור עצירים.

אף כי בדרך כלל מספק משל"ט הכליאה מידע אמין לגבי מקום הימצאו של אדם כלשהו, יש מקרים בהם הוא אינו מצליח לאתרו וכך עוברים ימים רבים מבלי שנודע למשפחות היכן מוחזקים יקיריהן ונמנע מהן להושיט להם את העזרה הנדרשת. במקרים אלה פונה המוקד לעתים ישירות לגורמים בשטח.

ב-20 ביוני 2004 פנה מ"ב למוקד בבקשה לסיוע באיתורו מחדש של בנו. הבן, א"ב,

⁸⁵ בג"ץ 3278/02, המוקד להגנת הפרט ואח' נ' מפקד כוחות

צה"ל באזור הגדה המערבית.

⁸⁶ ש.ס.

⁸⁷ ועדה מייעצת לרמטכ"ל למתקן עופר, דו"ח תקופתי, 29.07.2004.

⁸⁸ צו בדבר הוראות ביטחון (יהודה והשומרון) (מס' 378) התש"ל-1970, סעיף 78, תיקון 53.

⁸⁹ ר' המוקד להגנת הפרט, דו"ח פעילות לשנת 2003, עמ' 38-39; דו"ח פעילות לשנת 2002, עמ' 55-59; דו"ח פעילות ינואר-יוני 2002, עמ' 16-6.

במהלך 2004 התקבלו במוקד 4,834 פניות חדשות לאיתור עצירים. בהשוואה לשנים קודמות, חל שיפור ניכר בתפקוד המערכת הצבאית האמונה על רישום ומעקב אחרי עצירים ואסירים. בשנה זו לא נדרשה התערבותו של בית המשפט באיתורם של עצירים, זאת לאחר שבשנתיים שקדמו לכך הגיש המוקד 43 עתירות הביאס קורפוס (33 בשנת 2003 ו-10 בשנת 2002).⁸⁹

ס"ע נעצר ב-4 במרץ 2004. כעבור שלושה ימים פנתה משפחתו אל המוקד וביקשה לאתרו. בירורי המוקד העלו כי ס"ע נמצא במתקן הכליאה הזמני בנימין. כעבור כחודש נודע למוקד כי ס"ע אינו נמצא עוד במתקן זה ומשכך, פנה למשלי"ט הכליאה על מנת לאתרו. המשלי"ט מסר כי ס"ע שוחרר ב-2 באפריל 2004. בירור עם המשפחה העלה כי ס"ע לא שב לביתו וכי להם נמסר כי הוא כלוא במקום כלשהו בנגב, אך לא נאמר להם במדויק היכן. פנייה חוזרת של המוקד למשלי"ט הכליאה העלתה כי ס"ע הועבר לכלא קציעות. (איתור 31309)

נעצר חודשיים קודם לכן והמוקד בירר אז ומצא כי הוחזק בתחנת המשטרה במגרש הרוסים בירושלים. בעקבות פניית האב פנה המוקד למשלי"ט כליאה ונמסר כי א"ב שוחרר ב-17 במאי מבית הכלא אהלי קידר. המוקד העביר את המידע להוריו של א"ב אשר מסרו כי בנם לא שוחרר ולמיטב ידיעתם הוחזק כל העת במגרש הרוסים. פנייה ישירה למגרש הרוסים העלתה כי א"ב הועבר לכלא אהלי קידר ב-20 ביוני. המוקד וידא כי הדבר נכון ישירות מול כלא אהלי קידר והעביר את המידע למשפחה. (איתור 32209)

אלימות כוחות הביטחון ומתנחלים

"כל אדם יש לו הזכות לחיים, לחירות ולביטחון אישי."

הכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם, סעיף ג

החוק לשלילת פיצויים מפלסטינים

אשר ב-2001 שבה הממשלה לקדם את הליכי החקיקה. הפעם הושלמו ההליכים, והתיקון הרביעי לחוק הנוזקים נכנס לתוקפו ב-1 באוגוסט 2002. המאבק שניהלו ארגוני זכויות האדם, בהם המוקד, כנגד החוק הצליח, ככל הנראה, להביא לשינויים קלים בו, אך לא הצליח למנוע לגמרי את הפגיעה בזכויותיהם של הפלסטינים.

החוק המתוקן פוגע בזכות לקבלת פיצויים בשתי דרכים מרכזיות: האחת, הרחבת הפטור המוענק למדינה מתשלום פיצויים עבור נזקים שנגרמו בעת פעולה המוגדרת כ"פעולה מלחמתית"; השנייה היא שורה של דרישות, הגבלות ושינויים המצמצמים את נגישותה של מערכת הצדק לפלסטינים שנפגעו מידי כוחות הביטחון ופוגעים ביכולתם לנהל את תביעותיהם. תיקונים אלה נוגעים רק לפעולות שנעשו ברצועת עזה ובגדה המערבית וכוללים, בין היתר, התניית הגשת תביעות בהודעה מוקדמת על הנזק למשרד הביטחון;

עיקר פעילותו של המוקד בתחום האלימות במהלך שנת 2004 הוקדש להתמודדות עם המציאות החדשה שיצר התיקון הרביעי לחוק הנוזקים האזרחיים (אחריות המדינה), תשי"ב-1952 (חוק הנוזקים). תיקון זה מצמצם בצורה משמעותית את יכולתם של פלסטינים שנפגעו מידי כוחות הביטחון הישראליים לתבוע פיצויים בגין הנוזקים שנגרמו להם. התיקון אמנם נכנס לתוקפו ביולי 2002, אך פגיעתו הממשית הראשונה הורגשה ב-2004.

הרעיון למנוע מפלסטינים לתבוע פיצויים בגין נזקים שגרמה להם ישראל אינו תולדה של האינתיפאדה הנוכחית. הוא מתגלגל במסדרונות המימשל הישראלי עוד מאמצע שנות התשעים והצעת חוק שנועדה לשלול פיצויים מפלסטינים בגין נזקים שגרמו כוחות הביטחון הישראליים בשטחים הכבושים (בהתייחס לרצועת עזה ולגדה המערבית) עברה בקריאה ראשונה בכנסת כבר ב-1997. ההצעה הוקפאה במשך מספר שנים, עד

העברת נטל הראיה מן המדינה אל התובעים במקרים בהם המדינה היא זו שאמורה לשאת בו; וקיצור תקופת ההתיישנות משבע שנים לשנתיים. דרישות והגבלות אלה אינן קיימות לגבי פעולות שנעשו בתוך ישראל.

פעולה מלחמית

הנוסח המקורי של חוק הניזקים העניק לישראל פטור מתשלום פיצויים בגין נזקים שהיא גורמת תוך כדי "פעולה מלחמתית". בדרך כלל התייחסו בתי המשפט אל המונח "פעולה מלחמתית" במובנו הצר והחילו אותו רק לגבי פעולות מלחמתיות מובהקות, כגון "כינוס כוחות לקרב, תקיפה לוחמת, חילופי אש".⁹⁰ זמן קצר לפני שעבר התיקון לחוק, חזרו שופטי בית-המשפט העליון על פרשנותו העקבית של בית-המשפט, לפיה השאלה היא טיב הפעולה ולא אם היא נעשתה במהלך מלחמה או לצורך המלחמה. כל פעולה תיבחן לגופה וייקבע אם היא פעולה מלחמתית או לא, תוך בחינת "כל נסיבות האירוע, מטרת הפעולה, מקום האירוע, משך הפעילות, זהות הכוח הפועל... האיום שקדם לה וניצפה ממנה... עוצמת הכוח הפועל והיקפו... ומשך האירוע".⁹¹ חלק ניכר מפעולות הצבא בשטחים נופל, על-פי ההחלטה, למסגרת של פעולות שיטור ואכיפת חוק, שאינן פעולות מלחמתיות. על אף שהחלטה זו מבקשת לתחום את גבולות החסינות על בסיס ענייני של מדיניות שיפוטית שתשקף את מטרות דיני הניזקים, החליטו הממשלה והכנסת לעגן בחוק הגדרה נרחבת עוד יותר של המונח "פעולה מלחמתית", כך שתכלול "כל פעולה של לחימה בטרור, במעשי איבה או בהתקוממות, וכן פעולה לשם מניעתם של טרור, מעשי איבה או התקוממות שנעשתה בנסיבות של סיכון לחיים או לגוף".⁹² ההגדרה החדשה הופכת פעולות שיטור מובהקות, שאין בינן לבין מלחמה כל קשר, כגון דיכוי הפגנות נגד הכיבוש הישראלי, לפעולות מלחמה. מעבר לכך, די היה בחוק במתכונתו הישנה כדי לפטור את המדינה מתשלום פיצויים בגין

נזקים שגרמו חייליה ושוטריה כאשר פעלו במסגרת החוק וללא רשלנות. התיקון מעניק פטור גם כאשר נציגי המדינה פעלו שלא כדין, ברשלנות או בזדון, כל עוד מוגדרת פעולתם כ"לוחמה בטרור". ישראל מתייחסת כמעט אל כל פעילותה בשטחים הכבושים, ואל חלק ניכר מפעילותה נגד פלסטינים בתוך שטחי ישראל, כפעולות של "לחימה בטרור".

חובת ההודעה מראש

חוק הניזקים המתוקן מחייב את מי שנפגע להגיש הודעה בכתב למשרד הביטחון תוך שישים יום ממועד האירוע שבגינו נגרם הנזק. מבלי שהוגשה הודעה כזו, לא יוכל הנפגע להגיש תביעת פיצויים.⁹³ כך, גם אם הרשויות פתחו בחקירת האירוע מיוזמתן וגם אם הורשעו האחראים לו בפלילים, כל עוד לא הגיש הנפגע הודעה תוך חודשיים מיום הפגיעה בו, לא יוכל לתבוע פיצויים בגינה. התקנות העוסקות בהודעה קובעות כי כל פרט חסר בטופס עלול להביא לפסילתו.⁹⁴ דיווח אחר על הנזק (כגון בדרך של תלונה למשטרה) אינו מהווה הודעה לצורך החוק.

קיצור תקופת ההתיישנות

אחד השינויים המרכזיים שקבע התיקון היה קיצור תקופת ההתיישנות החלה בתביעות ניזקים. בדרך כלל ניתן לתבוע בגין נזקים עד שבע שנים ממועד האירוע בו נגרם הנזק. החוק המתוקן קובע תקופת התיישנות של שנתיים בלבד, כשהגורם הפוגע הוא כוחות הביטחון והאירוע התרחש בשטחים הכבושים.⁹⁵ תקופת התיישנות כזו אינה סבירה מכמה סיבות. ראשית, במקרים רבים לא ניתן לאמוד את מידתו של הנזק בתוך שנתיים בלבד. בעקבות התיקון נאלצים תובעים רבים לתבוע עבור נזקים שאינם בהכרח נזקים הסופיים וכך יקבלו פיצוי מופחת. שנית, במקרים בהם הנזק נגרם מפגיעת כוחות הביטחון, עיקר המידע הדרוש לצורך הכנת התביעה מצוי בידי המדינה עצמה. הנפגע אינו יכול לדעת את

זהות החיילים או השוטרים שפגעו בו, אם הם נהגו ברשלנות או אם עברו על ההוראות שניתנו להם. לשם כך דרוש לו חומר החקירה שניהלו הרשויות. ניסיון המוקד מלמד כי חקירות כאלה, אם נפתחות, נמשכות זמן רב. לכך נוסף גם פרק הזמן שעובר עד שהרשויות מתירות לנציגי הנפגע לקבל לידיהם את חומר החקירה, אם בכלל. התהליך כולו אורך לעיתים קרובות למעלה משנתיים. עקב קיצור תקופת ההתיישנות, במקרים רבים הנפגעים אינם יכולים להמתין לתוצאות החקירה ונאלצים להגיש את תביעותיהם ללא חומר החקירה, ובכך להקטין את סיכוייהם לזכות.

נטל הראיה

בתביעות נזיקין מוטל על התובע להוכיח את נזקיו. אולם, במקרים מסוימים בהם הפגיעה נעשתה כתוצאה מדבר שהיה בשליטתו המוחלטת של הגורם הפוגע, הנסיבות מצביעות על רשלנות מצדו ולנפגע אין יכולת לדעת מה בדיוק גרם לנזק, עובר נטל הראיה אל הגורם הפוגע. התיקון לחוק הנזיקים קובע כי כלל זה לא יחול לגבי

פעולותיהם של כוחות הביטחון בשטחים, אלא במקרים מיוחדים בהם ימצאו השופטים לנכון להחילו. משמעות הדבר כי פלסטינים שנפגעו מכוחות הביטחון יידרשו להציג הוכחות שאין להם כל דרך להשיג, שכן כאמור, מידע הנוגע לפעילות כוחות הביטחון מצוי בידי המדינה ואינו נגיש להם. הדרך היחידה בה יכולים תובעים פוטנציאליים לקבל לידיהם מידע כזה הוא אם הרשויות ערכו חקירה והעבירו אליהם את תוצאותיה. העברת נטל הראיה יוצרת מצב אבסורדי שבו הנפגעים תלויים לחלוטין בחקירה מטעם מי שפגע בהם, על מנת לקבל מאותו גורם פוגע פיצויים. כאמור, הרשויות, ובעיקר הצבא, ממעטות לפתוח בחקירות במקרים שאנשיהן פגעו בפלסטינים וגוררות חקירות שנפתחו משך זמן רב. התיקון לחוק מעודד למעשה את המשך מדיניות זו ואף את החרפתה, שכן לא זו בלבד שהיא מסייעת בהענקת חסינות מענישה פלילית לחיילים ושוטרים שעברו על החוק, אלא שכעת היא גם מסייעת להם ולרשויות ששלחו אותם לחמוק מתשלום פיצויים עבור נזקים שגרמו.

היערכות לקראת ההתיישנות

ההתיישנות. בתיקים רבים נכנסה ההתיישנות

הכנסת קבעה כי קיצור תקופת ההתיישנות יחול באופן רטרואקטיבי. משמעות הדבר כי ההתיישנות לגבי מקרים שאירעו לפני החוק תחול לפי המועד המוקדם מבין השניים: שבע שנים מיום האירוע או שנתיים מיום תחילת החוק, כלומר יולי 2004.

כך עמדו בפני ההתיישנות בשנת 2004 למעלה ממאה תיקי אלימות ונזק לרכוש בהם טיפל המוקד. חלק גדול מן האירועים בתיקים הללו התרחשו עוד לפני התיקון לחוק, חלקם זמן קצר לאחריו אך כבר ב-2004 חלה עליהם

90 ע"א 623/83, לוי נ' מדינת ישראל, פ"ד מ(1) 479, 477.
91 ע"א 5964/92, בני עודה ואח' נ' מדינת ישראל, פ"ד נו(4) 1.
92 חוק הניזקים האזרחיים (אחריות המדינה) תשי"ב-1952, סעיף 1.
93 שם, סעיף 5א (2). בית המשפט רשאי להאריך תקופה זו במקרים מסוימים ולהתחשב בהודעות שהוגשו מאוחר יותר אם קיימות נסיבות המצדיקות את האיחור בפנייה.
94 תקנות הניזקים האזרחיים (אחריות המדינה) (הודעה בכתב על נזק) התשס"ג-2003, סעיפים 4-2.
95 חוק הניזקים האזרחיים (אחריות המדינה) תשי"ב-1952, סעיף 5א (4).

לתוקפה בעוד המוקד ממתין לתשובת הרשויות בנוגע לחקירת האירועים.

למרות הקשיים הרבים שהערים התיקון לחוק הנויקים על הגשת תביעות לפיצויים, נערך המוקד כדי להספיק ולהכין תביעות בתיקי אלימות בטרם תחול עליהם ההתיישנות. במהלך 2004 הגישו עורכי הדין של המוקד - ועורכי דין חיצוניים שגויסו לצורך ההיערכות לקראת ההתיישנות - 94 תביעות נויקין. בשנים שלפני כן נע מספר התביעות שהגיש המוקד בין 6 ל-35 בשנה. התביעות שהגיש המוקד עוסקות במקרים של תקיפה, מכות, השפלות, ירי, ביזה, נזק לרכוש, כליאת שווא ועוד, ומשקפות, על קצה המזלג אמנם, את מגוון הדרכים בהן פוגעים כוחות הביטחון בפלסטינים.

אליה. החיילים אמרו לה כי במכונית יש אמצעי לחימה והורו לה לצאת ממנה ולפשוט את בגדיה. מ"ח הסירה את הבגד העליון שלבשה ונותרה בחולצה ומכנסיים. החיילים הורו לה להסיר גם אותם תוך שהם מאיימים עליה ברוביהם ואף יורים מספר יריות סביבה. מ"ח נותרה בבגדים תחתונים בלבד. היא ביקשה מהחיילים כמה פעמים לכסותה, אך לשווא. רק בשעה 4:00 לפנות בוקר בקירוב הגיע למקום אמבולנס פלסטיני ופינה אותה ואת בעלה וחמיה לבית החולים. מ"ח לא הספיקה להגיע לחדר היולדות וילדה תינוקת בריאה במעלית בית החולים. חמיה נפצע קשה. בעלה נהרג.

במשך שנה וחצי התעלם הצבא מן הדרישה לחקור את האירוע. רק באוגוסט 2003 הודיעה התובעת הצבאית הראשית לארגון בצלם כי הוחלט שלא לפתוח בחקירת מצ"ח, שכן החיילים פעלו כשורה ובהתאם להוראות הפתיחה באש.

מ"ח פנתה לקבל סיוע מן המוקד בנובמבר 2003. הצבא חזר והודיע שלא מצא לכונן לפתוח בחקירת מצ"ח, זאת אף על פי שהודה כי חייליו הרגו אדם ופצעו שניים נוספים. במכתבו למוקד טען הצבא שבני המשפחה נורו לאחר שחצו חסימה של הצבא ולא שעו להוראות החיילים לעצור. במכתב נטען עוד כי נוסעי המכונית פונו לאחר שחיילים העניקו להם טיפול במקום ווידאו כי לא מדובר במכונית תופת.⁹⁶ הצבא לא התייחס במכתבו לעובדה כי דקות ספורות לפני כן עברו בני המשפחה במחסום ונבדקו על ידי חיילים וכי חלפו כשעתיים עד אשר פונו מן המקום. גם ליחסם של החיילים כלפי מ"ח לא ניתן כל הסבר.

במאי 2004 הגיש המוקד תביעה נויקית בשמה של מ"ח. בכתב ההגנה שהוגש כעבור כחצי שנה, חזרה המדינה על גרסת הצבא לאירוע והוסיפה כי כאשר עברה מכוניתם של בני משפחת ח' את המחסום,

 ב-25 לפברואר 2002, ב-1:00 אחר חצות לערך, חשה מ"ח, אז בחודש התשיעי להריונה, בצירי לידה עזים. היא נסעה במכונית המשפחה עם בעלה וחמיה מביתם שבכפר זיתא גימעין לכיוון בית החולים רפידיא בשכם. בין הכפר לשכם מפריד מחסום חווארה. כשלושה מטרים לפני המחסום עצר בעלה של מ"ח את המכונית לבדיקה. שלושת החיילים שאיישו את המחסום ערכו חיפוש במכונית ולאחר מכן פנו לערוך חיפוש על גופם של הנוסעים. החיילים הורו למ"ח להרים את בגדיה כדי לוודא שהיא אכן בהריון. לאחר המתנה ממושכת איפשרו החיילים לבני המשפחה להמשיך בנסיעתם. בעלה של מ"ח המשיך לנסוע באיטיות לעבר תעלה שנחפרה בכביש הראשי, במרחק של כ-300 מטרים מן המחסום. לאחר שעברו את התעלה שמעו נוסעי המכונית יריות בודדות ולאחר מכן החל ירי אינטנסיבי לעבר המכונית, מלפנים. מ"ח נפגעה. כדור פגע בצווארו של הבעל. חמיה נפגע גם הוא. כאשר נפסק הירי ראתה מ"ח כי חיילים מקיפים את המכונית ומכוונים את רוביהם

היתה באזור התראה על מכונית תופת. את התנהגותם הגסה של החיילים כלפי מ"ח והותרתה עירומה במשך כשעתיים תירצה המדינה בכך שפעילותם "נועדה כל כולה לוודא כי נוסעי הרכב אינם מחבלים מתאבדים או חורשי רעה...". כיום טוענת המדינה כי החיילים עשו את שעשו במסגרת פעולת מלחמה ולפיכך יש לדחות את התביעה. התביעה מתנהלת בבית משפט השלום בנצרת. (תיק 27856, ת.א. (נצרת) 4090/04)

במהלך פלישת הצבא הישראלי לערים הפלסטיניות באביב 2002 ("מבצע חומת מגן") הגיעה האלימות כלפי פלסטינים לשיאים שלא נראו קודם לכן. כיוון שהפלישה אירעה מספר חודשים לפני כניסתו של התיקון הרביעי לתוקף, כל מקרי האלימות שהתרחשו במהלכה התיישנו ביולי 2004. חלק מן התביעות שהגיש המוקד במסגרת ההיערכות לקראת ההתיישנות נגעו לאירועים שהתרחשו במהלך "מבצע חומת מגן", כמה מהן עסקו בנוזקים שגרמו לחיילים לעסקים בבעלות פלסטינית.

המוזן שאמורים היו לשמש את הקפיטריה. העסק שהקים ה"ז וששימש לפרנסתו נהרס כליל.

באוקטובר 2002 פנה המוקד לפרקליטות פיקוד מרכז בדרישה לחקור את האירוע. למעלה משנה וחצי לאחר מכן השיב הפרקליט כי לא תיפתח חקירת מצ"ח, כיוון ש"במהלך מבצע 'חומת מגן' ביצעו במקום חיילי צה"ל סריקות אחר אמצעי לחימה, במהלכן נגרם לעיתים נזק לרכוש, מקום בו נאלצו החיילים לפרוץ דלתות או לשבור קירות בהם הוסתרו אמצעי לחימה ומסמכים. משהנזק שנגרם לעיתים לרכוש הינו פועל יוצא של הלחימה שהתנהלה אותה עת בעיר ומשנמצא כי שהו באיזור מאות חיילים אותה עת, אין אפשרות להתחקות אחר החיילים המעורבים, לכאורה, באירוע הנטען."⁹⁷

ביולי 2004 הגיש המוקד תביעה בגין הנזק לרכושו של ה"ז שנאמד במאות אלפי שקלים. המדינה טרם הגישה כתב הגנה. (תיק 23021, ת.א. (נצרת) 5470/04)

המוקד מגיש תביעות גם במקרים בהם הנזק הפיסי או הכספי שנגרם לפונים אינו כה חמור. דווקא במקרים הללו מתבטא, לעיתים, ביתר שאת יחסן המזלזל של הרשויות כלפי פלסטינים. בתביעות מן הסוג הזה מקדם המוקד את התפיסה על פיה כבוד האדם כשלעצמו הינו זכות בסיסית והפרתה כרוכה בפיצויים, כפי שפגיעה בגוף או ברכוש מזכות בפיצויים.

בליל ה-7 באוגוסט 2001 עברו ג"מ ובעלה, תושבי העיר העתיקה בירושלים, מסכת התעללות, איומים, מכות והשפלה מצדו של שוטר משמר הגבול.

ה"ז הוא בעליה של חברת אל-כרמה המספקת שירותי מחשב ומפעילה קפה אינטרנט. משרדי החברה היו ממוקמים בקומתו השישית של בניין מסחרי במרכז העיר רמאללה. ב-29 למרץ 2002 פלש הצבא הישראלי לעיר במסגרת "מבצע חומת מגן" וחייליו השתלטו על הבניין. הצבא הקיף את הבניין בגדר תיל ומנע כל כניסה אליו. כעבור 23 ימים עזבו החיילים את הבניין.

כאשר נכנס ה"ז אל מה שהיה בעבר קפה האינטרנט שניהל, גילה כי החיילים פתחו באחד הקירות וחבלו בכל הציוד שהיה במקום: מחשבים, ציוד נלווה למחשבים, ציוד וריהוט משרדי, ציוד קפיטריה ופינת טלוויזיה הפכו לגרוטאות שאינן ניתנות לשימוש. החיילים גם מחקו את זיכרונה של מערכת המחשב במקום וכילו את מוצרי

⁹⁶ מכתב מסא"ל לירון ליבמן, פרקליט פיקוד המרכז למוקד, 30.12.03.

⁹⁷ מכתב מסא"ל לירון ליבמן, פרקליט פיקוד המרכז למוקד, 13.5.04.

לטיפול היחידה לתלונות הציבור במשטרת ישראל. ערעורו של המוקד על החלטת מח"ש לסגור את התיק נדחה וגם היחידה לתלונות הציבור סגרה את התיק לאחר שרוב השוטרים שנשאלו טענו שאינם זוכרים את האירוע.

בפברואר 2004 הגיש המוקד תביעה נזיקית כנגד השוטר וכנגד המדינה עקב אחריותה למעשיו ועקב העובדה כי לא חקרה את האירוע.

בכתב ההגנה הכחישה המדינה את טענותיה של ג"מ וטענה כי התגרה בשוטרים. רק במסגרת הליכי המשפט נודע כי השוטר ננף והועמד לדין משמעתי. אולם, מן המסמכים שהתקבלו הצטיירה תמונה של הליך שאינו תקין. לאחר משא ומתן הסתיימה התביעה בפשרה והמדינה שילמה 10,000 ₪ פיצויים לג"מ.

(תיק 16222, ת.א. (ירושלים) 3652/04)

נכון לכתבת שורות אלה, דנה ועדת חוק חוקה ומשפט של הכנסת בהצעה נוספת לתיקון חוק הניזקים. ההצעה הנוכחית מאיימת לשלול לחלוטין את יכולתם של פלסטינים לתבוע בעבור נזקים שגרמה להם ישראל בפעולותיה בשטחים (בהתייחס לרצועת עזה ולגדה המערבית), גם אם אין מדובר בפעולות מלחמה. על פי ההצעה, תיחסם דרכם של פלסטינים להגשת תביעות גם בגין אירועים מסוימים שהתרחשו בתוך תחומי ישראל. ההצעה, בנוסחה הנוכחית, תחול גם לגבי תביעות שכבר הוגשו אך טרם החל שלב ההוכחות בהן. אלה שהיו עשויות להצליח גם תחת הגבלותיו הקשות של התיקון הרביעי, צפויות להיכשל אם יעבור התיקון החדש. המוקד וארגוני זכויות אדם נוספים פועלים למניעת העברתו של התיקון לחוק.

האירוע החל כאשר ג"מ נתקלה במחסום שהציבו שוטרי מג"ב סמוך למנזר מר אליאס בירושלים. ג"מ נענתה לדרישתם של השוטרים לעצור את מכוניתה ולמסור להם את תעודת הזהות שלה. כאשר לא נענתה לניסיונו של אחד השוטרים לפתח עמה שיחה על מכוניתה, נהג בה השוטר בגסות והורה לה לעמוד בצד הדרך. ג"מ שאלה מדוע היא מעוכבת וביקשה מן השוטרים להזדהות. השוטר שעיכב אותה סירב תחילה להזדהות ומשעשה כן, חשדה ג"מ שאינו מוסר לה פרטים נכונים וביקשה ממנו להציג מסמכים מזהים. משכך, החל השוטר לקלל אותה בגסות. הוא נופף באגרופו וצרח לעברה כי לולא היתה אשה היה מכה אותה. תוך כדי מטר הקללות החזיר השוטר לג"מ את תעודת הזהות שלה והורה לה להסתלק מן המקום.

ג"מ ובעלה ניגשו לשתי תחנות משטרה בירושלים בניסיון להגיש תלונה כנגד השוטרים התוקפים. בשתייהן סירבו השוטרים לקבל את התלונה. זמן קצר לאחר שהגיעו לתחנת המשטרה הראשונה, הגיע למקום גם השוטר שאיים על ג"מ במחסום ועתה איים גם על בעלה. השוטר המאיים הופיע גם בתחנת המשטרה השנייה אליה פנו בני הזוג. משכך, ביקשו בני הזוג לקבל ליווי משטרתית לביתם, אך השוטרים בתחנה סירבו.

למחרת היום הגישו בני הזוג תלונה במחלקה לחקירות שוטרים (מח"ש). שלושה שבועות לאחר מכן הודיע ראש מח"ש למוקד כי החליט "מטעמים של אינטרס ציבורי, שלא להמשיך בחקירה, כי העניין איננו מתאים להעמדה לדין פלילי".⁹⁸ התלונה הועברה

סיכול תביעותיהם של פלסטינים

שתחול על ענייניהם התיישנות, והיה עליה להיערך לכך בהתאם.

בחלק מן התביעות שהגיש המוקד מנסה המדינה לצרף כצדדים לתיק⁹⁹ פלסטינים החשודים בשילוח חבריהם להתקפות על ישראלים. התקפות אלה שימשו עילה לפעולה הצבאית שבמהלכה נגרם הנזק נשוא התביעה. במקרים מסוימים ביקשה הפרקליטות להוסיף כצד ג' את התובעים עצמם, בטענה כי הם אחראים לזק שנגרם להם. כך במקרה של אשה שאת ביתה הרס הצבא.¹⁰⁰ כך גם במקרה של אשה שהיא וילדיה ספגו מכות משוטרי מג"ב. מעבר לעיכוב התביעות, מנסה המדינה, באמצעות הבקשות הללו, לטשטש את המציאות. הוספת תובעים כצד ג' היא הפיכת נפגעים לפוגעים. הוספתם של חשודים במעורבות בפגועים כנתבעים, היא ניסיון מצד המדינה ליצור מציאות שבה פלסטינים שפגעו בישראלים נושאים באשמה הן למעשיהם שלהם והן לפגיעתם של חייליה ושוטריה בפלסטינים אחרים. הטענה שפגוע מסוים היווה עילה למבצע צבאי מסוים, גם אם נכונה, אינה מצביעה על כל קשר סיבתי בין פעולותיהם של מתכנני הפגוע לבין העבירות שביצעו החיילים במהלך המבצע. במרבית התביעות הללו השופטים טרם הכריעו אם להיענות לבקשותיה של המדינה.

עוד מקשה המדינה על תביעותיהם של פלסטינים שנפגעו מידי כוחות הביטחון בהתנגדותה לכניסת חלק מהם לישראל לצורך ניהול התביעה, בתאונה "ביטחוניית". כניסת תובעים לישראל נדרשת למספר מטרות, לדוגמה, מי שתובע בגין פגיעת גוף נדרש להציג

התיקון החמישי טרם עבר בכנסת ואת השפעותיו של התיקון הרביעי על תביעותיהם של פלסטינים עדיין מוקדם לאמוד. מלבד שני תיקים בהם הושגה פשרה, מרבית התביעות שהגיש המוקד במסגרת ההיערכות לקראת ההתיישנות טרם הגיעו לשלב הראיות. לכן, עדיין לא ניתן לדעת כיצד יישמו השופטים את ההוראה החדשה בדבר נטל הראיה. בנוסף, בתביעות המוקד טרם נדרשו השופטים להכריע אם פעולה כלשהי עונה להגדרה החדשה והמורחבת של פעולה מלחמתית.

לעומת זאת, התנהלותה של המדינה במסגרת התביעות הרבות שהגיש המוקד ב-2004 מעידה כי היא אינה ממתנה להשפעותיו של התיקון הרביעי, או להעברתו של החמישי, ופועלת לסיכול תביעותיהם של פלסטינים גם בדרכים אחרות.

פרקליטות המדינה העלתה את סכומי הערובות שהיא דורשת מתובעים למקרה שתביעתם תידחה והם יידרשו לשלם עבור הוצאות המשפט. תובעים שאין ידם משגת לשלם את סכומי הערובה נאלצים לוותר על התביעה.

המדינה גורמת לעיכוב ההליכים המשפטיים באמצעות בקשות חוזרות לדחיית מועד הגשת כתבי הגנה מטעמה. במקרים רבים הגישה המדינה את כתבי ההגנה כחצי שנה ויותר לאחר המועד הקבוע בחוק, של 30 יום ממועד הגשת כתב התביעה. במקרים רבים תלתה המדינה את בקשותיה לדחיית הגשת כתבי הגנה בעומס הרב המוטל עליה, עקב "הצפה" בתביעות נזיקין של תושבי הרשות הפלסטינית. המדינה התעלמה לחלוטין מן העובדה שהיא זו שגרמה לאותה "הצפה", כאשר החילה את קיצור החוק באופן רטרואקטיבי. על המדינה היה לצפות כי רבים יגישו את תביעותיהם סמוך ליולי 2004, לפני

⁹⁸ מכתב מערן שנדר, מנהל המחלקה לחקירות שוטרים למוקד להגנת הפרט, 26.8.01.

⁹⁹ בין באמצעות הודעה לצד ג' ובין במסגרת בקשה לציון נתבעים.

¹⁰⁰ ר' פרק הריסת בתים בדו"ח זה, עמ' 85.

באפריל 2004 הגיש ר"א תביעה נזיקית כנגד מדינת ישראל בשל פציעתו מירי חיילי הצבא. שלוש שנים קודם לכן, כאשר היה בן 14, נפגע ר"א מירי של חיילים עת שיחק כדורגל בחצר בית ספרו שבמחנה הפליטים אל פוואר. בכתב התביעה פורטו הפגיעות והנזקים שנגרמו לנער: "פגיעה קשה בחזה וריאה שמאל וכן משיתוק מוחלט של גפה שמאל"..." [ר"א] נותר היום, כאמור, עם נכות צמיתה גבוהה מאוד בשל הפגיעה בחזה, בריאה ושיתוק בגפה שמאל. [ר"א] סובל ויסבול מכאבים מתמידים. וזקוק הוא לטיפולים רפואיים ותרופתיים ואף פסיכולוגיים כל ימי חייו".¹⁰²

בית המשפט בו נדונה התביעה הורה לר"א להגיש חוות דעת רפואית. תור לרופא מומחה בירושלים נקבע ל-21 בנובמבר 2004. ב-8 לנובמבר פנה המוקד ליועץ המשפטי לגדה המערבית בבקשה להתיר את כניסתם של ר"א ואמו לעיר. היועמ"ש אישר את כניסתה של האם, אך הודיע כי ר"א לא יוכל להיכנס לירושלים וזאת מטעמים ביטחוניים, ללא כל פירוט. מבלי יכולת להיכנס לישראל, לא יוכל ר"א לקבל חוות דעת רפואית, דבר העלול לסכל את התביעה כולה.

בדצמבר 2004 הגיש המוקד עתירה לבג"ץ בשמו של ר"א.¹⁰³ בעתירה נטען כי האיסור על כניסתו לישראל לצורך קבלת חוות דעת רפואית מהווה פגיעה חמורה בזכותו לקבל סעד על הפגיעה בזכויותיו ובזכות הגישה שלו לערכאות משפטיות. המוקד עמד על העוול המתמשך שגורמת המדינה לר"א: "לא רק זאת שנפצע קשה והוא סובל מפציעה זו עד היום, לא רק זאת כי לא התנהלה חקירה מהירה אלא חקירה אשר הסתיימה לאחר כשלוש שנים, לא רק זאת כי לא מוצה הדין עם האחראים לפציעתו הקשה, לא רק זאת שהוא אולץ להגיש את תביעתו בחיפזון, עקב קיצור תקופת ההתיישנות - עתה אף באים אותם גורמים אשר אחראים לכאורה

חוות דעת רפואית של מומחה ישראלי ולשם כך עליו להיכנס לישראל לבדיקות. בנוסף, כאשר יגיעו התביעות לשלב העדויות, יידרשו התובעים להיכנס לישראל כדי להעיד בבתי המשפט. המדינה קבעה נוהל חדש, על פיו תובע פלסטיני שנקבע כי הוא מנוע כניסה לישראל מסיבה ביטחונית, יוכל להיכנס לישראל לצורך עניינים הקשורים בתביעתו רק בליווי של חברת אבטחה. על פי הנוהל, שני מאבטחים חמושים יאספו את התובע מן המת"ק באזור מגוריו, ברכב השייד לחברה, יישארו עמו במהלך היום ובסופו ישיבו אותו אל המת"ק".¹⁰¹

המוקד בדק ומצא כי עלות כל יווי חברת אבטחה שכזה מגיעה ל-1600\$ בערך. מרבית תושבי השטחים יתקשו לגייס סכום כזה אפילו לביקור אחד בתוך תחומי ישראל, לא כל שכן למספר ביקורים, כפי שלעיתים נדרש בעת ניהול תביעות. רבים נמנעים מהגשת תביעה מלכתחילה בשל העלויות הגבוהות הכרוכות בהן, כגון תשלום ערובה ואגרות בימ"ש, והדרישה לתשלום עבור חברת אבטחה היא צעד נוסף בניסיון להרתיע פלסטינים מלתבוע את המדינה.

שימושה של המדינה באמצעים שירתיעו או ימנעו מפלסטינים, עקב קשיים כלכליים, לתבוע בגין נזקים שגרמה להם, מהווה פגיעה חמורה בזכות הגישה לערכאות משפטיות. בנוסף לפגיעה בזכויותיהם הבסיסיות של פלסטינים, המהלך בו נוקטת המדינה אינו הגון, שכן ישראל אינה מאפשרת לפלסטינים להגיש תביעות כנגדה בבתי המשפט הפלסטיניים. כך היא יוצרת מצב בו היא פוגעת בהם, מחייבת אותם לתבוע עבור נזיקיהם רק בבתי המשפט שלה ומשתמשת בכוחה על מנת למנוע מהם להיכנס לתחומיה לצורך ניהול התביעות.

הנוהל החדש התגלה במהלך ניהולה של אחת מתביעות הנזיקין שהגיש המוקד במסגרת ההיערכות לקראת ההתיישנות.

לפציעתו הקשה, ומונעים ממנו לפעול בדרך החוקית היחידה שנתרה בפניו - ניהול תביעה.¹⁰⁴

בתגובה לעתירה הצהירה המדינה כי תתיר לר"א להיכנס לישראל לצורך הבדיקה הרפואית בתנאי שילווח על ידי חברת אבטחה פרטית. מאוחר יותר התברר, כי דרישת המדינה אינה חד פעמית וכי כל בעל דין פלסטיני, שהשב"כ קבע כי הוא מנוע כניסה לישראל, יאלץ לשלם עבור חברת אבטחה בכל פעם שיידרש להיכנס לישראל לצורך ניהול ענייני המשפטיים.¹⁰⁵

המוקד התנגד נחרצות לדרישת המדינה ובאפריל 2005 התקיים דיון ראשון בעתירה. בעקבות הדיון הציעה המדינה, לפני משורת הדין, לשאת במחצית עלות

האבטחה כאשר ייכנס ר"א לישראל, לבדיקה רפואית. בהצעתה התעלמה המדינה לחלוטין מן הבעיות העקרוניות שמעלה הנהל שקבעה.¹⁰⁶ לא זו בלבד שהצעת המדינה מתעלמת לחלוטין מן הסוגייה העקרונית, אלא שאפילו את בעייתו של ר"א היא אינה פותרת. הצעת המדינה היא חד פעמית, אך יש יסוד סביר להניח כי ר"א יידרש להיכנס לישראל פעמים נוספות ואז שוב יידרש לשלם עבור האבטחה.

בית המשפט הורה למדינה להגיש כתב תשובה בו היא מתייחסת לטיעונים המשפטיים כנגד הנהל ודיון נוסף נקבע לאוקטובר 2005. בינתיים, ר"א עדיין אינו יכול להיכנס לישראל על מנת להשיג חוות דעת רפואית ותביעתו "תקועה".
(תיק 16754, ת.א. (ירושלים) 5418/04)

אלימות מתנחלים

פלסטינים תושבי השטחים אינם חשופים לאלימות רק מצדם של אנשי כוחות הביטחון הישראליים. אלימות מתנחלים כלפיהם היא עניין שבשגרה והתקפותיהם של המתנחלים על פלסטינים הסתיימו לא פעם בנזקים כבדים לגוף ולרכוש ואפילו במוות.¹⁰⁷ במקרים רבים ניתן לצפות היכן ומתי יתרחשו התקפות כנגד פלסטינים, כגון בעונת המסיק, סמוך להתנחלויות מסוימות ולאחר התקפות של פלסטינים על מתנחלים.¹⁰⁸

ישראל, ככוח הכובש, אחראית לשלומה ולביטחונה של האוכלוסייה הפלסטינית בשטחים ומחויבת להגן עליה מפני אלימות או האיום בשימוש בה. אולם, בעוד שישראל אינה מהססת לפעול כנגד פלסטינים, היא

לוקה בשיתוק כאשר מדובר בהגנה עליהם מנחת זרועם של מתנחלים.

¹⁰¹ תגובה משלימה מטעם המשיב, בני"ץ 11858/04, אלח'טיב

נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית, 1.4.05.

¹⁰² ת.א. (ירושלים) 5418/04, אלח'טיב נ' מדינת ישראל.

¹⁰³ בני"ץ 11858/04, אלח'טיב נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית.

¹⁰⁴ שם.

¹⁰⁵ שם, תגובה מקדמית מטעם המשיב, 20.1.05.

¹⁰⁶ שם, כתב תשובה מטעם המשיב, 3.5.05.

¹⁰⁷ על פי נתוני בצלם, במהלך האינתיפאדה השנייה הרגו

אזרחים ישראלים 35 אזרחים פלסטינים בשטחים.

¹⁰⁸ ר' לדוגמא: בצלם, הכל צפוי והרשות נתונה: טיפולן של

רשויות אכיפת החוק בהתקפות של מתנחלים על מוסקי

זיתים, נובמבר 2002; דין לעצמם: אי אכיפת החוק על

מתנחלים שתקפו פלסטינים בתגובה לפגיעה באזרחים

ישראליים, אוקטובר 2001.

הצעדים שנקטים כנגד הפוגעים וכלה בהגשת תביעות נזיקין נגד המתנחלים הפוגעים ונגד הרשויות, במקרים שבהם התרשלו במניעת האירוע או בחקירתו. תביעות הנזיקין הללו הן אחת הדרכים היחידות שבאמצעותן ניתן לחייב הן את התוקפים והן את המדינה במתן דין וחשבון על מעשיהם.

 בשעות אחר הצהריים ב-11 למאי 2002 עבדו ב"צ, אשתו א"צ וגיסתו כ"צ בחלקת האדמה של המשפחה סמוך לכפרם אמאטין. לפתע הופיעו שלושה מתנחלים, אחד מהם חמוש ברובה, מכיוון ההתנחלות "חוות גלעד זר" הסמוכה למקום. המתנחלים יידו אבנים לעבר בני משפחת צ' וכאשר אלה נסו על נפשם, רדפו אחריהם המתנחלים ולא הרפו. המתנחל החמוש אף כיוון את נשקו אל בני המשפחה וירה מספר יריות. א"צ נפצעה מן הירי בזרועה. היא נפגעה גם בגב ובראש מן האבנים שיידו המתנחלים. בעלה ואחותה, שהמתנחלים פגעו ברגלה, נשאו את א"צ ורצו לעבר מכונית המשפחה שחנתה בסמוך. בבית החולים אליו הובהלה, נקבע כי היא סובלת מטראומה בראשה ובגבה ומפציעה בידה השמאלית. מאוחר יותר קבע מומחה רפואי כי הפציעה גרמה לנכות בידה.

ב"צ התלווה לכוח של משטרה וצבא, שהוזעק למקום, בנסיעה ל"חוות גלעד זר" לחפש חשודים. בהגיעם להתנחלות זיהה ב"צ את המתנחל שירה והצביע לעברו. המתנחל, א"כ, סירב לאפשר לשוטרים להיכנס לקרוואן בו התגורר ולערוך בו חיפוש. המפקד התורן הורה לשוטר שהיה במקום שלא להשתמש בסמכותו להיכנס לקרוואן ולערוך בו חיפוש, ולהסתפק בפרטים שמסר לו המתנחל.

ביומיים שלאחר האירוע גבו שוטרים את עדויותיהם של בני משפחת צ'. למרות זאת

למרות היקף התופעה והעובדה כי היא ידועה לכל, הרשויות אינן עושות כמעט דבר על מנת למנוע אותה. כוחות הביטחון אינם נערכים מראש להדוף התקפות מתנחלים באזורים ובזמנים המועדים לפורענות. אם לא די בכך, גם בעיצומן של התקפות, לאחר שמתקבלת קריאה, כוחות הביטחון אינם ממהרים לסייע לפלסטינים המותקפים. במקרים רבים מגיעים הכוחות זמן רב לאחר הקריאה ולאחר שרוב הנזק כבר נעשה. ישנם גם מקרים בהם אנשי כוחות ביטחון נוכחים בזמן התקפה של מתנחלים על פלסטינים ואינם ממלאים את חובתם להגן על המותקפים.

גם הרשויות האמונות על אכיפת החוק לאחר מעשה אינן ממלאות את חובתן לפעול במלוא המרץ להביא את הפוגעים לדין. מניסיון המוקד עולה, כי המשטרה אינה ממלאת תפקידה כראוי במקרים של תלונות של פלסטינים שהותקפו על ידי מתנחלים. תיקי חקירה נעלמים, החקירות מתנהלות בעצלתיים ובחוסר מקצועיות, המשטרה אינה פועלת במרץ לאיסוף ראיות ולעיתים קרובות מסתיימת החקירה מבלי שיאותרו כלל חשודים, או מבלי שנקטים כל צעדים כלפי החשודים, אם אותרו. גם תוקפים שמועמדים לדין יוצאים, פעמים רבות, פטורים בעונש קל.

להתנהלותן של הרשויות תרומה נכבדת לתרבות פריעת החוק שהשתרשה בשטחים במהלך שנות הכיבוש וההתנחלות. אזלת ידן מהווה אור ירוק למתנחלים, להוסיף ולפגוע בפלסטינים. המתנחלים יודעים כי הם יכולים לגנוב, להכות, ליידות אבנים ולירות בפלסטינים באין מפריע ומבלי שייענשו על כך.

המוקד מלווה ניזוקים שפנו אליו, לאחר שנפגעו ממתנחלים, לכל אורך הדרך, החל במעקב אחר החקירה שמנהלת המשטרה ואחר

ולמטרה עוד פעמיים, אולם אלה לא הגיעו. כעבור זמן מה הגיעה למטעי הזיתים קבוצה של מתנחלים חמושים אשר התפזרו בין המוסקים במטע. שוב התקשרו המוסקים למטרה והפעם נענו בטריקת טלפון. המתנחלים החלו לתקוף את המוסקים. במהלך ההתקפה הציתו כמה מהמתנחלים שבע מכוניות השייכות למוסקי הזיתים שחנו בסמוך למטעים. אחרים מנעו מבעליהן להתקרב ולנסות להציל את המכוניות.

לבסוף הגיע גם כוח של חיילים ושוטרים. הם התמקמו סמוך להתנחלות שבות רחל והורו למוסקים הפלסטינים לעזוב את המקום תוך חמש דקות. בעלי המכוניות שהוצתו תלוו אל השוטרים בדרכם להגיש תלונה במטרה. במהלך הנסיעה, בעברם בהתנחלות שבות רחל, זיהו בעלי המכוניות שהוצתו כמה מתוקפיהם. הם ניסו לומר זאת לשוטר שישב עמם אך הוא היסה אותם.

בין המכוניות שהוצתו היתה גם מכונית של א"ק. הוא הגיש תלונה יחד עם חבריו במטרה עוד ביום האירוע. משלא שמע דבר על התפתחות החקירה במשך כחמישה חודשים, פנה למוקד לסיוע. המוקד פנה לתחנת המטרה בנימין על מנת להתעדכן במצב התיק. איתורו של התיק אך כחצי שנה, במהלכה "טורטר" המוקד חליפות בין תחנת המטרה בנימין, יחידת התביעות של מחוז ש"י ופרקליטות מחוז ירושלים, ונמסרו הודעות סותרות לגבי מקומו ומצבו של התיק. כשלושה חודשים לאחר הפנייה הראשונה, נמסר כי התיק נסגר כנגד כל החשודים מחוסר ראיות. כעבור כחודש נמסר כי התיק הוחזר לפרקליטות כאשר יש בו חשוד אחד. רק בספטמבר 2003 נמסר למוקד שמה של עורכת הדין שטיפלה בעניין. המוקד פנה לעורכת הדין מספר פעמים בשנה שלאחר מכן ונענה כי התיק עדיין בטיפול. תשובה אחרונה כזו הגיעה ב-12 לאוקטובר 2004, כמעט שנתיים לאחר

ולמרות הזיהוי הוודאי, הורה נעצר רק שלושה שבועות לאחר האירוע. השופט, בפניו הובא המתנחל הפוגע, שיחררו בערבות. המשטרה מעולם לא מסרה הודעה לנפגעים על סגירת התיק. רק בדצמבר 2003, קרוב לשנה וחצי לאחר התקיפה ובעקבות פניית המוקד, הודיעה המשטרה כי התיק נסגר מחוסר ראיות מספקות.

ביולי 2004 תבע המוקד הן את א"כ, הורה, והן את המשטרה, בגין ניהולה הרשלני של החקירה. התביעה עדיין נדונה בבית משפט השלום בירושלים.

(תיק 30044, ת.א. (ירושלים) 9179/04)

אם קיים זמן מועד לפורענות, הדורש היערכות מיוחדת של כוחות הביטחון, הריהו עונת מסיק הזיתים. בעונה זו מתרחשות עשרות תקיפות של פלסטינים בידי מתנחלים, במיוחד במטעים הסמוכים להתנחלויות. אף כי ידוע מתי חלה עונה זו והיכן מתרחשות ההתקפות בדרך כלל, הרשויות אינן נערכות לקראתן ומתירות למתנחלים לפגוע בגופם וברכושם של מוסקי הזיתים הפלסטינים.

ב-21 לאוקטובר 2002 תקפו מתנחלים מוסקי זיתים מן הכפר תורמוס עיא. התקיפה התרחשה בשעות הבוקר של אותו יום, כאשר מספר חקלאים מן הכפר מסקו זיתים באזור אל-דהאר, הסמוך להתנחלות שבות רחל.

בשל ההתקפות הרבות של מתנחלים על פלסטינים באזור, במיוחד בעונת המסיק, ובשל העובדה כי שלושה ימים קודם לכן תקפו מתנחלים מוסקים באזור זה, תיאמו תושבי הכפר מראש עם גורמים צבאיים את הגעתם למטעים. למרות התיאום לא הגיעו כוחות צבא לאזור. כאשר הגיעו המוסקים למטעים הבחינו בתנועת מתנחלים שעוררה את חשדם. המוסקים התקשרו לצבא

כי פעלה בסבירות ושללה את אחריותה לאירוע. את האחריות הטילה על שלושה מתנחלים להם שלחה הודעות צד ג'. למעלה משנתיים לאחר האירוע, הפרקליטות טרם החליטה האם תגיש כתבי אישום נגד אותם שלושה מתנחלים.

(תיק 25615, ת.א (ירושלים) 11714/04)

האירוע ושמונה ימים לפני שחלה על פעולות המשטרה והצבא בו התיישנות. כיוון שכך, נאלצו א"ק ואחיו, שהיה בעלי המכונית שהוצתה, להגיש תביעה ללא חומר החקירה בתיק. המוקד הגיש תביעה בשםם ב-20 באוקטובר 2004. בכתב ההגנה שהגישה, טענה המדינה

תושבות בירושלים

"כל איש ואישה שהגיעו לפרקם רשאים לבוא בבית הנישואין ולהקים משפחה, ללא כל הגבלה מטעמי גזע אזרחות או דת."

הכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם, סעיף טז(1)

את סמכותו ושולל את תושבותם של מי ששהו מחוץ לישראל זמן ממושך. תושבים שמעמדם בוטל מאבדים את זכויותיהם, אך גם לאלה שמעמדם בתוקף, הזכויות אינן מובנות מאליהן, והם נאלצים לעמוד במסכת התעמרות ביוזקרתית אינסופית על מנת לממשן.¹⁰⁹ בנוסף על הפגיעה במעמדו של מי שכבר מוכר כתושב, עושה ישראל מאמצים לצמצם ככל האפשר את הוספתם של פלסטינים למניין תושבי העיר. לשכת משרד הפנים במזרח ירושלים נוקטת בסחבת ובעמימות בכל הנוגע לרישום ילדי תושבים במרשם האוכלוסין ובהענקת מעמד לבוגרים. המאמץ לשמירת הרוב היהודי בירושלים הגיע לשיאו עם חסימת האפשרות לאיחוד משפחות בין תושבי העיר לבין בני זוגם, תושבי הגדה המערבית ורצועת עזה, באמצעות חוק האזרחות והכניסה לישראל. החוק פוגע גם

ב-1967 סיפחה ישראל את ירושלים המזרחית לתחומה בניגוד להוראות המשפט הבינלאומי. תושבי העיר שנמצאו בה בעת המפקד שנערך מיד לאחר מכן קיבלו מעמד של תושבי קבע. מעמד זה מקנה למחזיקים בו את הזכות להתגורר ולעבוד בישראל, לחופש תנועה בתחומה ולהטבות הסוציאליות מהן נהנים אזרחי המדינה. אולם, מעמד זה שונה ממעמדם של אזרחים - שר הפנים רשאי לבטל את מעמדו של תושב קבע; תושבי קבע אינם רשאים לבחור ולהיבחר לכנסת או להחזיק בתפקידים רשמיים; אם הם יוצאים מן הארץ, זכותם לשוב אליה אינה מובטחת ותושבותם עלולה להישלל אם יהיו מחוץ למדינה במשך שבע שנים או ירכשו תושבות או אזרחות במדינה אחרת.

מאז סיפוחה הבלתי חוקי של ירושלים, פועלת ישראל לחיזוק ריבונותה בה על ידי יצירת רוב יהודי ברור בעיר. אחת הדרכים בהן נוקטת ישראל להגשמת יעד זה היא ניצול נחיתות מעמדם האזרחי של תושבי העיר. משרד הפנים אינו מהסס להפעיל

¹⁰⁹ לפרטים נוספים ר' המוקד להגנת הפרט ובצלם, **הטרנספר השקט: שלילת מעמד התושבות מפלסטינים במזרח ירושלים**, אפריל 1997; **הטרנספר השקט נמשך: שלילת מעמד התושבות וזכויות סוציאליות מתושבי מזרח ירושלים**, ספטמבר 1998.

באזרחי ישראל הנישאים לתושבי השטחים, אולם עקב מעמדם של תושבי ירושלים

הפגיעה בהם קשה יותר, במיוחד כאשר הדבר נוגע לילדיהם.

חוק האזרחות והכניסה לישראל¹¹⁰

הפנים במזרח העיר. תושבי ירושלים המזרחית הנוקקים לשירותי משרד הפנים רשאים לקבלם רק בלשכה שבמזרח העיר. אזרחי ישראל, לעומתם, זכאים לקבל שירותים בכל לשכה שהיא ברחבי הארץ. התנהלותה של הלשכה, על אף שיפורים קלים שחלו במהלך 2004, היתה ונוותרה שערורייתית.

בעבר היתה הלשכה ידועה בתוריה הארוכים. תושבי מזרח העיר נאלצו להמתין ימים ושעות, פשוטו כמשמעו, מחוץ לבניין הלשכה על מנת להיפגש עם פקידיה ולהגיש את בקשותיהם. בנושא זה חל שיפור מסוים. כיום אמנם ניתן לקבוע תור מראש באמצעות הטלפון, אולם מניסיון המוקד עולה, כי לעיתים יש להמתין שעות ארוכות ואף ימים עד שפקידי המשרד מתפנים לענות לפניית טלפונית ולקבוע תורים. גם אז, נקבעים התורים לחודשים קדימה.

בשאר התחומים מוסף המשרד להתעמר בתושבי ירושלים המזרחית ולנהוג בהם בזלזול ובחוסר כבוד. המשרד נוהג לשנות את נהליו לעיתים תכופות אך לעולם אינו דואג לפרסומם של הנהלים. כתוצאה מכך, התושבים אינם יכולים לדעת מראש אלו מסמכים יידרשו להציג, ולעיתים תכופות "מטורטרים" הלך ושוב על ידי פקידי המשרד, הדורשים מהם עוד ועוד מסמכים. כל תצהיר הנדרש מהם חייב בחותמת עורך דין, דבר המייקר כל פנייה למשרד. הטפסים שעל התושבים למלא אינם מתורגמים לערבית. מניסיון המוקד עולה כי אין אחידות בדרישות המוצבות בפני התושבים; פקידים שונים מבקשים מסמכים שונים, גם אם

בסוף יולי 2004 האריכה הכנסת בחצי שנה נוספת את תוקפו של חוק האזרחות והכניסה לישראל (הוראת שעה), התשס"ג-2003. החוק, שנכנס לתוקפו באוגוסט 2003, ביטל את הליך איחוד המשפחות (אחמ"ש) בין תושבי ישראל ואזרחיה לבין בני זוגם באשר הם תושבי השטחים הכבושים. בני זוג שאינם פלסטינים עדיין יכולים להתאזרח בישראל במסגרת הליך האחמ"ש. החוק הועמד לביקורת שיפוטית מיד עם חקיקתו במסגרת עתירות רבות שהוגשו נגדו על ידי גורמים שונים, בהם גם המוקד להגנת הפרט, אולם בג"ץ טרם הכריע בעניין.

חוק האזרחות קיבע למעשה מצב שתחילתו במאי 2002, עת החליטה ממשלת ישראל על הקפאת הטיפול בבקשות אחמ"ש. מאז לא ניתן להגיש בקשות אחמ"ש חדשות. בנוסף לכך, מי שבקשתו אושרה טרם ההקפאה, אינו יכול לשרד את מעמדו במסגרת "ההסדר המדורג" לקראת קבלת מעמד בישראל. אנשים אלה חיים בישראל במעמד זמני שאותו הם נדרשים לחדש שוב ושוב. כל עוד החוק בתוקף, איש מהם לא יזכה לקבל מעמד של קבע ורבים לא יזכו לכל זכויות סוציאליות, בראש ובראשונה ביטוח בריאות. המוקד מסייע באופן שוטף למאות משפחות מירושלים המזרחית הנמצאות בשלבים השונים של הליך איחוד המשפחות.¹¹¹

לשכת משרד הפנים במזרח ירושלים

הליך האחמ"ש, ומה שנוותר ממנו בהווה, כרוך במפגשים רבים של תושבי מזרח העיר ובני זוגם תושבי השטחים עם לשכת משרד

מדובר באותה בקשה. לעיתים קרובות נמסר מידע סותר לפונים שונים, כך שלעיתים נראה כי כלל אין נהלים במשרד, וגורל התושבים נתון לשרירות ליבם של הפקידים.

איחוד משפחות: ההסדר המדורג

על פי "ההסדר המדורג"¹¹², לאחר אישור בקשת האחמ"ש מקבל בן הזוג תושב השטחים רשיון שהייה ועבודה בישראל לתקופה של 27 חודשים (היתרי מת"ק). רשיונות אלה אינם מקנים למחזיקים בהם זכויות סוציאליות כלשהן. עם תום תקופה זו, זכאי בן הזוג מהשטחים לקבל מעמד של תושב ארעי (א/5) בישראל לתקופה של שלוש שנים. בעלי מעמד זה זכאים לאותן הטבות סוציאליות מהן נהנים תושבי קבע, אך המעמד אינו קבוע, ויש לחדשו אחת לשנה. לאחר שלוש שנים משודרג המעמד הארעי למעמד של תושבות קבע. בפועל, כאשר קיבל עדיין משרד הפנים בקשות חדשות ושדרג את מעמדם של מי שהיו בתוך ההסדר המדורג, נמשך התהליך זמן ארוך בהרבה ממה שנקבע בהסדר, ומשרד הפנים הערים אינספור קשיים בדרכם של בני הזוג בכל אחד משלבי ההסדר.

שלב הגשת הבקשה

בעבר, בעת הגשת הבקשה לאחמ"ש, נדרשו בני הזוג להוכיח כי מרכזי חיי המשפחה נמצא בירושלים מזה שנתיים לפחות. לצורך כך נדרשו הפונים לצרף לבקשה מסמכים ותצהירים רבים, בכפוף להתנהלותו של משרד הפנים כמתואר לעיל. במהלך הטיפול בבקשה ערך משרד הפנים, בשיתוף עם רשויות אחרות, בדיקה מדוקדקת של בן הזוג הפלסטיני. אם נקבע כי בן הזוג מנוע מבחינה ביטחונית או פלילית, נדחתה בקשת האחמ"ש. בדרך כלל ארך טיפול משרד הפנים בבקשות לאחמ"ש כחמש שנים ורק בסופן, אם התקבל אישור, נכנס בן הזוג להסדר המדורג.

כיום לא ניתן להגיש בקשות אחמ"ש חדשות, אולם במאי 2003 הודיע משרד הפנים שישוב

לטפל בבקשות אחמ"ש שהוגשו טרם ההקפאה ממאי 2002. הודעה זו עוגנה בחוק האזרחות מ-2003. בחוק נקבע מפורשות כי מי שבקשתו אושרה יוכל להגיע לשלב היתרי המת"ק, אך מעמדו לא ישודרג. משרד הפנים מעולם לא פרסם הודעה בדבר הפרשת הטיפול ואינו חוזר לטפל בבקשות אחמ"ש שהוגשו לפני מאי 2002, אלא אם בני הזוג פונים אליו בבקשה לעשות כן. במהלך 2004 אושרו בקשותיהם של שלושה מפוני המוקד לאחמ"ש, לאחר שהוחזרו לטיפול.

בי"ז, תושב ירושלים, הגיש בקשת אחמ"ש עבור אשתו, מי"ז, בינואר 2002. שלושה חודשים לאחר מכן הקפידה הממשלה את הליך איחוד המשפחות ומשרד הפנים הודיע לבני הזוג כי בקשתם נדחתה. ביוני 2003, לאחר הודעת משרד הפנים כי ישוב לטפל בפניות שהוגשו טרם ההקפאה, פנה המוקד למשרד הפנים וביקש כי בקשתם של בני הזוג תוחזר לטיפול. רק בנובמבר 2004, קרוב לשנה וחצי אחרי שהתבקש לשוב לטפל בבקשה, זימן משרד הפנים את בני הזוג לשימוע. כשלושה שבועות לאחר השימוע התקבל אישור משרד הפנים לבקשת האחמ"ש. מי"ז קיבלה הפניה למת"ק והיתר שהייה ראשון, זאת לאחר כארבע שנים בהן נאלצה, עקב מדיניות ישראל, לשהות בביתה באופן לא חוקי. (תיק 2666)

¹¹⁰ ר' דז"ח קודם בנושא, המוקד להגנת הפרט ובצלם,

משפחות אסורות: איחוד משפחות ורישום ילדים במזרח ירושלים, ינואר 2004.

¹¹¹ פרק זה מתמקד בפעילות המוקד בעניין תושבי ירושלים הנשואים לתושבי השטחים. המוקד מסייע גם לתושבי העיר שנישאו לנתיני מדינות זרות.

¹¹² "ההסדר המדורג" המתואר בפרק זה מתייחס רק לבקשות אחמ"ש שמגישים תושבי ישראל עבור בני זוגם. הליך דומה קיים עבור אזרחים. לתיאור של הליך זה ר' האגודה לזכויות האזרח, המיניסטריון - הפרת זכויות אדם בידי מינהל האוכלוסין, 2004, עמ' 31-32.

שלב היתרי השהייה

לאחר אישור בקשת האחמ"ש מנפיק משרד הפנים אישור שתוקפו שנה, ושבאמצעותו יכול בן הזוג הפלסטיני לקבל היתר שהייה בישראל מהמת"ק באזור מגוריו. כל היתר שניתן על ידי המת"ק תקף שלושה עד ששה חודשים וחידושו כרוך בהתייצבות מחודשת במת"ק.

מי שמחזיק באישור של משרד הפנים רשאי להגיש בקשה לחידושו רק שלושה חודשים לפני מועד פקיעת האישור שבידיו. אישור הבקשה כפוף לבדיקות ביטחוניות ולהוכחה עדכנית כי מרכז חייהם של שני בני הזוג הוא בירושלים. שוב נדרשים בני הזוג לספק מסמכים ותצהירים ושוב נערכות בדיקות ביטחוניות ופליליות. טיפול משרד הפנים בבקשות כאלה עלול לארוך למעלה משנה. כך נוצר פער זמנים ניכר בין אישור אחד למשנהו, שבמהלכו אין בן הזוג הפלסטיני יכול לקבל היתרי שהייה בישראל. במצב כזה עומדות בפני בן הזוג שתי אפשרויות - האחת, להמשיך ולהתגורר בירושלים באופן לא חוקי ולהיחשף לסכנת עיכוב, מעצר או גירוש חזרה לשטחים. האפשרות האחרת היא לשוב לשטחים, אולם אז מסתכן בן הזוג בדחיית בקשתו עקב העובדה כי מרכז חייו אינו בעיר. כאמור, משך כל תקופה זו בן הזוג הפלסטיני אינו זכאי להטבות סוציאליות. כיום נדרשים רבים להגיע למת"ק כל שלושה חודשים, לחדש את אישור משרד הפנים כל שנה ולחיות כשוהים בלתי חוקיים בבתיים שלהם תקופות ממושכות, ללא מוצא נראה לעין.

ר"ע, תושבת הרצועה, נישאה לז"ע, תושב ירושלים, בקיץ 1999. בקשתם של בני הזוג לאיחוד משפחות אושרה באוקטובר 2000 ומאז הוסדרה שהייתה של ר"ע בישראל באמצעות אישורי משרד הפנים והיתרי מת"ק. אישור משרד הפנים השני שקיבלה היה תקף עד ה-17 בנובמבר 2003. כחודשיים לפני שפקע תוקפו של האישור שיגר המוקד

בקשה למשרד הפנים לאישור חדש. לר"ע ולבעלה נקבע תור להגשת הבקשה במשרד הפנים ל-30 בנובמבר 2003, אלא שאז פרצה שבייתה במשרד הפנים והתור התבטל. כאשר הסתיימה השביתה, בינואר 2004, נקבע לבני הזוג תור למרץ 2004. רק כעבור חמישה חודשים, באוגוסט 2004, אישר משרד הפנים את הבקשה והנפיק לר"ע הפניה למת"ק לקבלת היתר שהייה בישראל.

בתחילת ספטמבר 2004 פנתה ר"ע למשרד ישראלים במת"ק שבמחסום ארז ובידיה אישור משרד הפנים, על מנת לקבל היתר שהייה חדש. החייל שטיפל בבקשתה סירב להנפיק לה היתר והורה לה להיכנס לרצועה. המוקד פנה ישירות למפקד משרד ישראלים לברר את פשר הסיור. המפקד מסר כי בשל הפער בין אישורי משרד הפנים שהתה ר"ע בישראל באופן לא חוקי ולכן לא ניתן להנפיק לה היתר. המפקד מסר כי בקשתה תועבר לטיפול וכי עליה להמתין במת"ק. ר"ע המתינה עד אשר בסוף היום החזיר לה החייל את מסמכיה והורה לה לשוב לירושלים ללא הסבר נוסף ומבלי שניתן לה היתר.

לאור זאת פנה המוקד לפרקליטות המדינה וביקש את התערבותה בהנפקת היתר עבור ר"ע. למרות תזכורות חוזרות ונשנות, לא הניבה התערבות הפרקליטות כל תוצאה וגם כיום, כתשעה חודשים לאחר שמשרד הפנים אישר את הארכת שהייתה של ר"ע בישראל, אין בידה היתר. מת"ק ארז הוא המת"ק היחיד שמסרב להעניק היתרי שהייה בישראל עקב פערי הזמנים הניכרים שבין אישור למשנהו ממשרד הפנים. (תיק 14587)

חושבות ארעית

מי שהספיק לעבור לשלב השני בהסדר המדורג לפני הקפאת הליך איחוד המשפחות, קיבל מעמד של תושב ארעי. המחזיקים במעמד זה זכאים להטבות סוציאליות כגון ביטוח בריאות וקבלת גמלאות מן המוסד לביטוח לאומי. בכל

שנה נדרשים המחזיקים במעמד זה לחדשו. בכל שנה עליהם לשוב ולהוכיח למשרד הפנים כי מרכז חייהם בירושלים ושוב נערכות בדיקות פליליות וביטחוניות בעניינם. גם כאן נוצרים פערי זמן ארוכים בין אשרת א/5 אחת למשניה. שוב נותרים בני הזוג הפלסטינים ללא מעמד חוקי בישראל וללא זכויות סוציאליות. כיום לא ניתן לשדרג מעמד זה למעמד של תושבות קבע. משרד הפנים מסרב בכל תוקף לחרוג מן הכלל ולהפעיל שיקול דעת גם במקרים בהם הנסיבות מחייבות זאת.

2001 לאוקטובר אותה שנה. כאשר ניגש ח"ג באוקטובר 2001 למשרד הפנים וביקש לשדרג את מעמדו לתושבות קבע, הסבירה לו הפקידה כי לא ניתן לעשות כן כיוון שטרם חלף די זמן וכי בפעם הבאה שיפנה למשרד הפנים, קרי בספטמבר 2002, יוכל לקבל תושבות קבע. ארבעה חודשים לפני אותו מועד, הקפאה ממשלת ישראל את הליך איחוד המשפחות.

בספטמבר 2002 פנה המוקד למשרד הפנים בדרישה להעניק לח"ג תושבות קבע, כפי שהובטח לו. תשובת המשרד הגיעה רק במאי 2003, כשמונה חודשים לאחר הגשת הבקשה. ח"ג שוב קיבל תושבות ארעית לשנה. במאי 2004 הגיש המוקד בקשה נוספת למעמד תושב קבע בשמו של ח"ג ומשלא קיבל כל מענה לפנייתו משך ארבעה חודשים, עתר לבית המשפט לעניינים מינהליים. בנובמבר 2004, כחודשיים לאחר הגשת העתירה, התקבל אישור משרד הפנים לחידוש תושבותו הארעית פעם נוספת. משרד הפנים התעלם מן הבקשה להעניק לח"ג מעמד של תושב קבע.

בנובמבר 2004, עת שוב אושרה לח"ג תושבות לשנה בלבד, מלאו 30 שנה למגוריו בירושלים. מתוך שבע השנים שחלפו מאז אושרה בקשתו לאחמ"ש, בילה ח"ג תקופה מצטברת של למעלה משנתיים וחצי כשהוא בלתי חוקי, ללא מעמד, זאת בשל עיכובים בטיפול משרד הפנים בבקשתו. ללא מעמד לא זכאי ח"ג, הישיש בן ה-82, לביטוח בריאות ממלכתי או לקצבת זקנה.

בעתירתו הצביע המוקד על כך שישראל טוענת כי ביטול הליך איחוד המשפחות נובע מצרכים ביטחוניים אולם קשה להבין איזה סיכון ביטחוני נשקף מהענקת מעמד קבע לישיש בגילו של ח"ג. משרד הפנים נותר איתן בסירובו להעניק לח"ג מעמד קבע, אך

 ח"ג, יליד 1922, נישא ב-1974 לו"ג, תושבת ירושלים. בני הזוג קבעו את מגוריהם בעיר. את בקשתם לאיחוד משפחות הגישו רק כעבור 20 שנים, שכן עד אז, לא אפשרה ישראל לנשים להגיש בקשת אחמ"ש עבור בעליהן. בקשת בני הזוג אושרה רק ב-1997, בעקבות עתירה לבג"ץ שהגיש המוקד. במסגרת העתירה נקבע כי ח"ג יקבל מעמד של תושב ארעי לתקופה של חמש שנים ושלווה חודשים. במהלך תקופה זו יידרש ח"ג לחדש את מעמדו הארעי אחת לשנה. בסיומה, בכפוף לבדיקות הרגילות, ישודרג מעמדו למעמד של תושב קבע. על פי הסדר זה, אמור היה מעמדו של ח"ג להשתדרג לתושבות קבע בפברואר 2002.

לו היה משרד הפנים עומד בלוח הזמנים שנקבע בהסדר, היה ח"ג יכול לשדרג את מעמדו לתושבות קבע עוד בפברואר 2002, לפני הקפאת נושא איחוד המשפחות. אולם, בכל פעם שהגיש בקשה לחידוש המעמד התמהמה משרד הפנים במתן התשובה, משך תקופות שנעו בין שבעה לתשעה חודשים. לתקופות אלה נוספו עיכובים שנבעו מחוסר יכולתו של ח"ג להגיש בקשה לחידוש המעמד בזמן, בשל אי נגישותו של משרד הפנים ומדיניות משתנה בכל הנוגע לקביעת תורים במשרד. בשל עיכובים אלה, חידוש המעמד הארעי האחרון נדחה מפברואר

בעקבות עתירת המוקד הסכים להעניק לו מעמד תושב ארעי לשנתיים, במקום לשנה אחת בלבד. (תיק 7272)

גיל 35 יוכלו להגיש עבור בני זוגם בקשה לאחמ"ש. באם יאושרו בקשות אלו, הליך שכאמור אורך במוצע חמש שנים, יוכלו בני הזוג לקבל היתרי שהייה בישראל. גם "הקלה" זו נדחתה על ידי מליאת הכנסת. החוק הוחזר לועדת הפנים ואיכות הסביבה לדייונים נוספים והכנסת האריכה את תוקפו של חוק האזרחות, כפי שנחקק ב-2003, לשלושה חודשים נוספים. החוק בתוקף, נכון לעכשיו, עד אוגוסט 2005.

במאי 2005, הונחה על שולחן הכנסת הצעת חוק מתוקנת. בעיתונות הוגדרו התיקונים כהקלות, אולם ההקלות שהוצעו היו בבחינת לעג לרש. אחד התיקונים קבע כי תושבים ואזרחים הנשואים לנשים מעל גיל 25 או לגברים מעל

רישום ילדים

תושב ישראל המעוניין להסדיר את מעמד ילדו, נדרש לגשת למשרד הפנים ולרשום את ילדו במרשם האוכלוסין הישראלי. במקרה של תושבי ירושלים המזרחית, עלול התהליך להיות ארוך וסבוך. אם ההורים ניגשים לרישום הילד בטרם מלאה לו שנה, מתבצע הרישום, בדרך כלל, במהירות, ומבלי שהם נדרשים להוכיח כי מרכז חייהם בישראל. אם, מסיבה כלשהי, ההורים לא רשמו את ילדם לפני שמלאה לו שנה, הם נדרשים להציג מסמכים רבים ותצהירים חתומים על ידי עורכי דין, על מנת להוכיח שמרכז חייהם בירושלים. טיפול משרד הפנים בבקשות הללו אורך חודשים ארוכים ולעיתים קרובות אף למעלה משנה. במהלך תקופה זו נותרים הילדים מחוסרי מעמד. אם בתום הטיפול לא השתכנעו פקידי משרד הפנים כי מרכז חי המשפחה בירושלים, הם מסרבים לרשום את הילדים במרשם האוכלוסין הישראלי.

על פי החוק הישראלי, ילד שנולד בישראל להורים שלהם מעמד של תושבי קבע במדינה, זכאי לקבל את מעמדם. אם רק אחד ההורים תושב והשני מחוסר מעמד במדינה, זכאי הילד לקבל את מעמדו של ההורה התושב. בעבר קבע החוק כי הילד יקבל מעמד של תושב רק במקרה שהאב הוא התושב. החוק הישראלי אינו מסדיר את מעמדם של ילדים שנולדו לתושבי ישראל מחוץ לגבולותיה. למצב חוקי זה השפעה ישירה על רישומם של ילדיהם של תושבי ירושלים המזרחית. לאורך השנים נקט משרד הפנים במדיניות הפכפכה בכל הנוגע לרישומם של ילדים תושבי ירושלים המזרחית. המשרד ניצל כל פרצה על מנת למנוע רישום ילדים פלסטינים במרשם האוכלוסין הישראלי ושינה את נהליו חדשות לבקרים מבלי להתריע על השינויים מראש ומבלי לפרסמם. המוקד למד על שינויי המדיניות רק מתוך תשובותיו של משרד הפנים לפניית המוקד בעניין המקרים שבטיפולו.

רישום הילדים הופך לכמעט בלתי אפשרי כאשר מדובר בילדים שנולדו מחוץ למדינה. כאמור, החוק הישראלי אינו מסדיר את רישומם של ילדים אלה והוא נתון לנהלים, המשתנים תדיר, שקובע משרד הפנים. בשנת 2001 הבחין המוקד

כיום עומדת מדיניותו של משרד הפנים בסימן פגיעה בילדיהם של תושבי ירושלים המזרחית שנולדו מחוץ לישראל, אם כי המשרד מקשה גם על רישומם של ילדים שנולדו בתוך תחומי המדינה.

כי משרד הפנים החל להבחין בין ילדים שנולדו בתוך ישראל לבין ילדים שנולדו מחוצה לה (ניסיונות לעשות כן נעשו בעבר ונחוו בעקבות מאבקים משפטיים). תחילה הטיל המשרד אגרה על רישום ילדיהם של תושבי מזרח העיר שנולדו מחוץ לישראל. לאחר מכן הודיע כי במקום לקבל מעמד של תושבי קבע, יקבלו הילדים הללו מעמד של תושב ארעי לשנתיים. במאי 2002, עוד בטרם נודעו השלכותיה של מדיניות זו, נכנסה לתוקפה החלטת הממשלה על הקפאת הליך איחוד המשפחות, ועמה גם פרשנות חדשה ושערורייתית של משרד הפנים להליך רישום הילדים.

רישום ילדים לאחר הקפאת אחמ"ש

לאחר החלטת הממשלה על ההקפאה החל משרד הפנים לסרב לבקשות המוקד לרישום ילדים שנולדו בשטחים, וש אחד מהוריהם תושב ירושלים, בתואנה שרישום כזה מהווה הליך איחוד משפחות ושעקב החלטת הממשלה, לא ניתן לטפל בבקשות מן הסוג הזה. משרד הפנים מחיל מדיניות זו גם על ילדים שנולדו בתוך תחומי ישראל, אך נרשמו במרשם האוכלוסין בשטחים.

כאשר עוגנה החלטת הממשלה בחוק האזרחות באוגוסט 2003, נקבע סייג על פיו ניתן להעניק רישיון לשיבה בישראל או היתר לשהייה בה על מנת שלא להפריד בין ילדים עד גיל 12 להוריהם השוהים בישראל כחוק. הסייג הותיר סימני שאלה רבים: כיצד תוסדר שהייתם של אותם ילדים בתחומי ישראל - האם יינתן להם מעמד תושבות או היתרים ארעיים? האם ילדים שהגיעו לגיל 12 ייאלצו להיפרד מהוריהם ולעזוב את בתיהם? האם יחול עליהם ההסדר המדורג?

עוד בטרם נודעו התשובות לשאלות הללו, עתר המוקד לבג"ץ כנגד החלטתו של חוק האזרחות על ילדים.¹¹³ בית המשפט איחד את הדיון בעתירה זו עם הדיון בעתירות

אחרות שהוגשו נגד חוק האזרחות וטרם מסר את הכרעתו בעניינם. בינתיים, כדי למנוע הפרדת ילדים מהוריהם, הנחה המוקד את פוניו להגיש בקשות לאיחוד משפחות עבור ילדיהם, זאת על אף התנגדותו העקרונית להחלת החוק על ילדים ולהפיכת הליך רישומם להליך איחוד משפחות.

התשובות לשאלות שהעלה החוק לגבי מעמד הילדים החלו להגיע באמצע 2004. ביוני אותה שנה, במסגרת עתירה מינהלית שהגיש המוקד בעניינו של ילד שאביו תושב ירושלים ואמו תושבת ירדן, הצהיר משרד הפנים על מדיניותו, ולפיה רישום ילדים שנולדו בחו"ל להורים תושבי ישראל יתבצע במסגרת הליך איחוד משפחות מדורג. ההליך יהיה שונה מזה שהונהג עבור בני זוג והילדים יקבלו מעמד של תושב ארעי מיד לאחר אישור הבקשה. מעמד זה יהיה תקף לשנתיים ברציפות ובסופן, בכפוף לבדיקת מרכז חיים ובהיעדר מניעה ביטחונית, יקבלו הילדים מעמד של תושב קבע.¹¹⁴ להצהרה זו של משרד הפנים ניתן תוקף של פסק דין באוקטובר 2004.¹¹⁵

בזמן שחלף מההצהרה ועד לעיגונה בפסק דין, התברר כי משרד הפנים אינו מתכוון להחיל מדיניות זו על ילדים שנולדו או נרשמו בגדה המערבית וברצועת עזה. בספטמבר 2004 התקבלה במשרדי המוקד התשובה הראשונה לבקשת "אחמ"ש" של ילדים. משרד הפנים הודיע כי הבקשה אושרה וכי שהותם של הילדים בתחומי ישראל תוסדר לתקופה של שנה באמצעות היתרי מת"ק. פקידי המשרד הודיעו ללקוחת המוקד כי כל עוד עומד חוק האזרחות בתוקפו, לא יירשמו ילדיה במרשם האוכלוסין ולא יקבלו מעמד בישראל. המוקד פנה למנהל הלשכה למינהל אוכלוסין בבקשה

¹¹³ בג"ץ 10650/03, אבו גוילה נ' שר הפנים.

¹¹⁴ בקשה מוסכמת למתן תוקף של פסק דין, עתי"מ 402/03.

ג'ודה נ' שר הפנים, 6.6.04.

¹¹⁵ פס"ד, עתי"מ 402/03, ג'ודה נ' שר הפנים, ניתן ב-24.10.04.

בעיר. בדצמבר 2003 פנה המוקד למשרד הפנים בבקשה לרישום הילדים על פי נהליו החדשים, אף כי בעת הפנייה לא היה ידוע מהם אותם נהלים. בפנייתו דרש המוקד כי יוענק מעמד גם לשתי הבנות הגדולות של המשפחה, על אף שעברו את גיל 12, על מנת שלא לפצל את מעמדם של ילדי המשפחה.

בטרם נענתה הבקשה נולדה לבני הזוג בת נוספת. התינוקת, שנולדה בירושלים, נרשמה במרשם האוכלוסין וקיבלה מעמד של תושבת קבע. בספטמבר 2004 ניגשה ח"ג למשרד הפנים וקיבלה הפניות לקבלת היתרי מת"ק עבור חמשת ילדיה הצעירים יותר, בהם גם שני פעוטות בני ארבע וחמש. כאשר שאלה על שתי בנותיה הגדולות, אמרה לה הפקידה לפנות לבית המשפט. ח"ג אכן עתרה לבית המשפט באמצעות המוקד. בעקבות העתירה הודיע משרד הפנים כי לחמשת הילדים הקטנים יינתן מעמד של תושב ארעי, אך עמד בסירובו להעניק לבנות הגדולות מעמד, זאת משום שעברו את גיל 12. המוקד חזר והבהיר למשרד הפנים שרישומה של הבת הגדולה במרשם האוכלוסין במעמד תושבת קבע נדרש על פי חוק, שכן נולדה בירושלים וכי רישומה של אחותה הצעירה יותר נדרש מטעמים הומניטריים, שכן כל משפחתה מתגוררת בעיר וכל שבעת אחיה מחזיקים או זכאים להחזיק במעמד של תושב. נכון למאי 2005 טרם נענתה דרישת המוקד להסדיר את מעמדם של שתי הבנות הגדולות.

(תיק 27781)

ב-1984 נישאה ע"מ, תושבת ירושלים, לתושב חברון ועברה להתגורר עמו בעיר הולדתו. בתם הבכורה של בני הזוג נולדה בירושלים ואילו ארבעת ילדיהם הנוספים נולדו בחברון. חמשת הילדים נרשמו במרשם האוכלוסין של הגדה.

ב-1997 נפטר אבי המשפחה וכעבור שנתיים שבה ע"מ לירושלים עם ילדיה. באוקטובר

לקבל הבהרות לגבי הצהרה זו והאחרון טען כי קיים נוהל בנושא והבטיח לפרסמו בקרוב. הנוהל לא פורסם מעולם, ובנובמבר 2004 עתר המוקד לבית המשפט לעניינים מינהליים בדרישה לבטל את המדיניות ולהעניק לילדים הללו [שנולדו בשטחים], לכל הפחות, מעמד של תושב ארעי לשנתיים, בדומה לנוהל הקיים לגבי ילדי תושבים שנולדו בחו"ל. מאז הגיש המוקד שש עתירות נוספות בתיקים בהם התקבלה הפניה לקבלת היתרי מת"ק עבור ילדים.

במרץ 2005, בעקבות העתירות, הודיע משרד הפנים כי הנהלים שונו וכי ילדי זוגות מעורבים (תושב/ת מזרח ירושלים הנשוי/אה לתושב/ת הגדה או עזה) שגילם נמוך מ-12 שנים והם רשומים במרשם האוכלוסין הפלסטיני, יקבלו מעמד תושב ארעי למשך שנתיים אשר בסופו יהיו זכאים, בכפוף לבדיקת מרכז חיים ולאי מניעה ביטחונית, לתושבות קבע, ואף העביר לידי המוקד מסמך בו מפורט הנוהל החדש. לעומת זאת, הוסיף משרד הפנים לסרב בכל תוקף להסדרת מעמדם או שהייתם של ילדים שגילם למעלה מ-12, זאת גם כאשר כל שאר אחיהם קיבלו מעמד או כאשר נסיבות הומניטריות אחרות מחייבות זאת.

ח"ג, תושבת ירושלים, נישאה ב-1988 לט"ג, תושב בית צחור שבנפת בית לחם. עד 2002 נולדו לבני הזוג שבעה ילדים ובני המשפחה חילקו את חייהם בין בית הוריו של ט"ג, שם התגוררו, לבין ירושלים, שם עבד ט"ג למחייתו, שם נולדה בתם הבכורה של בני הזוג ושם שהו תקופות ארוכות בבית הוריה של ח"ג. שבעת הילדים נרשמו במרשם האוכלוסין בגדה.

ב-2002 עברה המשפחה להתגורר דרך קבע בירושלים וכעבור כשנה פנו בני הזוג למוקד להגנת הפרט בבקשה שיסייע להם לרשום את ילדיהם במרשם האוכלוסין

2004 הגישה, באמצעות המוקד להגנת הפרט, בקשה לרישום חמשת הילדים במרשם האוכלוסין. בעת הפנייה למשרד הפנים היו ילדיה של ע"מ בני 7, 11, 13, 16 ו-17. בפנייה למשרד הפנים הדגיש המוקד כי רישומה של הבת הבכורה כתושבת קבע מחויב על פי חוק שכן היא נולדה בירושלים. המוקד הדגיש כי יש לאשר את הבקשה גם עבור ילדיה של ע"מ אשר נולדו ונרשמו בשטחים ועברו את גיל 12, בשל היותם יתומים מאב. סירוב לרשום אותם יגרור הפרדה מהורתם היחידה. בפברואר 2005 התקבלה תשובת משרד

הפנים - ניתן להגיש בקשה לקבלת מעמד רק עבור שני הילדים הקטנים שטרם עברו את גיל 12. המוקד שב ופנה למשרד הפנים בהדגישו כי יש לאפשר לילדים שעברו את גיל הסף שנקבע בחוק לקבל מעמד מטעמים הומניטריים וכי הבת הגדולה זכאית למעמד של תושב קבע בלאו הכי, כיוון שנולדה בישראל.

בקשתה של ע"מ לקבלת מעמד עבור ילדיה הקטנים נמצאת כעת בטיפול משרד הפנים. פניותיו של המוקד להסדרת מעמדם של שאר ילדיה טרם נענו. (תיק 25704)

תושבות בגדה

"כל אדם זכאי לאזרחות. לא תישלל מאדם אזרחותו דרך שרירות..."

הכרזה לכל באי העולם בדבר זכויות האדם, סעיף טו

1967 ועד להעברת סמכויות מצומצמות ביותר לפלסטינים בנושא מרשם האוכלוסין, במסגרת הסכמי אוסלו, נהגה ישראל לשלול את תושבותם של תושבי השטחים אשר שהו בחו"ל משך תקופה ממושכת. ישראל מיעטה לאפשר למי שאינו תושב שטחים לרכוש תושבות בהם. במקרים מעטים ניאותה להשיב תושבות למי ששללה אותה ממנו ובעבר התירה, בצורה מוגבלת ביותר, לקרובי משפחה ובני זוג של תושבי השטחים לרכוש מעמד באמצעות הליך איחוד משפחות.¹¹⁷

הסכמי אוסלו הותירו בידי ישראל את רוב הסמכויות הקשורות לתושבות. לרשות הפלסטינית ניתנה הסמכות לרשום ילדים אשר גילם מתחת ל-16 במרשם האוכלוסין באופן עצמאי. שאר הפעולות הקשורות בתושבות, כגון החזרת מגורשים ותושבי שטחים אחרים שתושבותם נשללה, הנפקת רשיונות ביקור ואיחוד משפחות, טעונות אישור מוקדם של ישראל. עם תחילת האינתיפאדה הנוכחית הקפיאה ישראל את טיפולה במכלול הנושאים הנוגעים לתושבות והותירה רבים ללא מענה

חסרי מעמד, באשר הם, עושים כל מאמץ להימנע מפגישה עם זרועות אכיפת החוק, שכן כל מפגש כזה מהווה סכנה ממשית שייעצרו ויגורשו. סכנה זו גבוהה עוד יותר בשטחים הכבושים בכלל ובגדה המערבית בפרט, שכן שם המפגש עם כוחות הביטחון הוא כמעט בלתי נמנע - במחסומים הקבועים, במחסומי הפתע, בחיפושים שעורכים חיילים בכפרים ובשכונות ועוד. בכל נקודת חיכוך כזו נדרשים פלסטינים להציג הוכחות לתושבותם בגדה או לשהייתם החוקית בה. חסרי המעמד שביניהם¹¹⁶ עלולים להיעצר ולהיות מגורשים, גם אם הגדה המערבית היתה ביתם היחיד מאז ומעולם.

מדיניותה של ישראל בכל הנוגע לתושבות בשטחים הכבושים היתה ונתרה נוקשה ביותר. בעבר ניתן מעמד של תושב רק למי שנפקד במפקד האוכלוסין שערך הצבא אחרי כיבוש רצועת עזה והגדה המערבית ב-1967. ישראל שללה את תושבותם של אלה שעזבו את השטחים בעת מלחמת 1967 וגירשה רבים נוספים. בשנים שלאחר מלחמת

לבעיותיהם ולעיתים חסרי מעמד, על הסכנות הכרוכות בכך.

א"ט נולד בקולומביה ב-1982 להורים פלסטינים. חודשים ספורים לאחר שנולד, נפטר אביו ממחלה ואמו החליטה לשוב עמו ועם אחותו הגדולה לכפר הולדתה הסמוך לרמאללה. א"ט היה אז כבן שמונה חודשים.

שהייתה הממושכת של האם בחו"ל הביאה לאובדן תושבותה בשטחים, על פי המדיניות הישראלית דאז, והיא חזרה לגדה המערבית מתוקף רשיון ביקור שביקש עבורה קרוב משפחה. ב-1994 הגישה אמו של א"ט בקשה לתעודת זהות פלסטינית. הבקשה נענתה רק ב-1999, אך באותה שנה היה א"ט כבר בן 17. ישראל אינה מאפשרת לרשום ילדים מעל גיל 16 במרשם האוכלוסין בשטחים וא"ט לא קיבל תעודת זהות.

לאחר שסיים את לימודיו החל א"ט ללמוד באוניברסיטת אל-קודס באבו דיס. במרץ 2004, כאשר עשה את דרכו לאוניברסיטה, עצרו אותו חיילים על הכביש המוביל מרמאללה לאבו דיס ומשנוכחו שאין לו תעודת זהות, עצרו אותו. א"ט הועבר לכלא והוצא נגדו צו הרחקה מן הארץ. משרד הפנים דרש כי ישוב לארץ הולדתו, קולומביה. א"ט הגיע לגדה בהיותו בן פחות משנה ומעולם לא ידע בית אחר ובנוסף, הוא אינו דובר ספרדית.

עורך דין מטעם המוקד הגיש עתירה בשמו לבית המשפט המחוזי בתל-אביב בדרישה לבטל את צו ההרחקה. בספטמבר נעתר בית המשפט לדרישת המוקד. א"ט שוחרר והותר לו לשוב לביתו, אולם, מבלי שיירשם במרשם האוכלוסין, אין ערובה לכך שלא ייעצר ויוצא נגדו צו גירוש פעם נוספת.

(תיק 31808)

איחוד משפחות

בעבר איפשר הליך איחוד המשפחות, אף אם בהיקף מצומצם ובכפוף להגבלות מחמירות, לנתינים זרים הנשואים לתושבי הגדה והרצועה לקבל מעמד של תושב השטחים ולחיות בהם כחוק עם בני זוגם. כיום, לאחר הקפאת הטיפול בנושאי תושבות, אפשרות זו חסומה לגמרי. נתינים זרים אינם יכולים אף לבקר בשטחים, משום שישראל הקפידה גם את הטיפול בהנפקת רשיונות ביקור.¹¹⁸

למרות ההקפאה המוחלטת של הטיפול במתן רשיונות ביקור ובבקשות לאיחוד משפחות, הצהירה ישראל כי תוסיף לקבוע אם נתין זר שנישוא לתושב השטחים שייך לקבוצה המכונה "אוכלוסיית בגיץ". לקביעה זו חשיבות מכרעת,

שכן אוכלוסיית בגיץ נהנית ממעמד מיוחד המאפשר לה, גם כיום, להתגורר בשטחים כחוק. בקבוצה זו כלולים נתינים זרים שנישאו לתושבי הגדה והרצועה ונכנסו אל השטחים מראשית 1990 עד ה-31 באוגוסט 1993. על פי

¹¹⁶ המדובר בדרך כלל באנשים שאין להם מעמד חוקי בשטחים הכבושים, אך הינם בעלי מעמד בארץ אחרת. בין הפונים למוקד גם אנשים אשר אין להם מעמד כלל, בשום מקום בעולם.

¹¹⁷ לפרטים נוספים בנוגע לתושבות בשטחים ראו: המוקד להגנת הפרט ובצלם, **משפחות שסועות: פירוד משפחות פלסטיניות בשטחים**, 1999.

¹¹⁸ רשיונות ביקור בשטחים הם המקבילה לאשרת תייר לביקור בישראל. מי שמחזיק בידו אשרת כניסה לישראל יכול בדרך כלל להיכנס גם לשטחים הכבושים. אפיק אשרת התייר אינו פתוח בדרך כלל לזרים שלהם קרובי משפחה בשטחים.

ביוני 2004, על אף החשש כי לא תוכל לשוב, יצאה ב"ח לירדן לסעוד את אמה החולה. שלוש בנותיה יצאו עמה לירדן. כשהסתיים ביקורן באוגוסט 2004, פנתה ב"ח למוקד בבקשה שיסייע לה לשוב לגדה.

המוקד פנה ליועץ המשפטי לגדה המערבית בדרישה להנפיק לב"ח רשיון ביקור חדש. כעבור כחמישה חודשים הגיעה תשובת הצבא - מתן רשיונות ביקור לבני אוכלוסיית בג"ץ כפוף לאי מניעה ביטחונית, לכן על בעלה של ב"ח להתייצב לאבחון ביטחוני.¹²¹

המוקד סירב לקבל את דרישת הצבא ושיגר מכתב תגובה חריף, בו נאמר כי "במקרה הקיצוני והחריג בו טעמי ביטחון עשויים להצדיק את מניעת כניסתה לאזור של אישה שחיה בו באופן חוקי במשך כ-11 שנה, ושהקימה כאן בית ומשפחה, טעמי הביטחון ההחלטתיים חייבים להתייחס לסכנה מכניסת האישה ואין להם דבר ועניין לבעל."¹²²

באפריל 2005, כשב"ח ובנותיה מופרדות מאבי המשפחה כבר קרוב לשנה, הודיע הצבא כי יתיר לב"ח להיכנס לשטחים והפנה את בעלה להגיש עבודה בקשה לרשיון ביקור. הצבא לא חזר על דרישתו לאבחון ביטחוני. (תיק 34100)

חלק ניכר מפעילות המוקד בנושא תושבות מוקדש להוכחת שייכותם של הפונים לאוכלוסיית הבג"ץ. עשרות פניות של המוקד, שעוסקות בענייני תושבות בכלל ובהוכחת שייכות לאוכלוסיית בג"ץ בפרט, אינן זוכות לכל מענה מצד גורמי הצבא, חלקן משך קרוב לשנתיים. במהלך 2004 פעל המוקד על מנת להביא את הצבא לשוב ולטפל בפניות כאלה. התשובות המעטות שהתקבלו בעקבות מאמצי המוקד, תכניהן והסחבת במתן מענה לפניות האחרות, מעלות חשש כי פניה של המדינה לצמצום תכולתו של הסדר הבג"ץ.

הסדרי בג"ץ שהושגו בעקבות עתירות שהוגשו בראשית שנות התשעים, זכאים בני אוכלוסייה זו, בכפוף לאי מניעה ביטחונית, להיכנס לשטחים ולשהות בהם מתוקף רשיונות ביקור אשר מחודשים אחת לששה חודשים.¹¹⁹

אולם, מעמדם המיוחד של בני אוכלוסיית בג"ץ אינו מחסן אותם מפגיעת מדיניות ההקפאה. ישראל מסרבת לטפל בבקשותיהם לאיחוד משפחות שעניינן לא הוכרע טרם ההקפאה. בנוסף לכך, כל עוד שהותם מוסדרת באמצעות רשיונות ביקור זמניים ולא במעמד של קבע, יכולתם להמשיך ולהתגורר בשטחים אינה מובטחת, גם אם הם חיים בהם שנים ארוכות והקימו בהם בית ומשפחה.

ישראל אמנם מוסיפה לחדש את רשיונות הביקור של בני אוכלוסיית הבג"ץ כל עוד הם בשטחים, אך מרגע שיצאו מהם, מתייחסת אליהם המדינה כאל כל זר אחר ואינה מנפיקה להם רשיונות ביקור חדשים. למרות מדיניות ההקפאה, פועל המוקד להסדרת שובם אל השטחים של בני אוכלוסיית בג"ץ. ב-2004 שבו לביתן בשטחים שלוש נשים ש"ינתקעו" בירדן - עקב מדיניותה זו של ישראל - משך פרקי זמן שנעו בין שנתיים וחצי לארבע שנים. הצבא הודיע שיאפשר את שובן רק לאחר שהמוקד הגיש בשמן עתירות לבג"ץ.¹²⁰ בכל המקרים הדגיש הצבא כי רשיונות הביקור ניתנים לפנים משורת הדין.

גם במקרים בהם התערבותו של בית המשפט לא נדרשת על מנת שהצבא יטפל בבקשותיהם של בני אוכלוסיית בג"ץ לשוב לגדה המערבית, מערים הצבא קשיים על חזרתם. ב"ח, נתניה ירדנית, נישאה לתושב שכס ב-1993 ועברה לגור עמו בגדה. היא הוכרה על ידי ישראל כמשתייכת לאוכלוסיית בג"ץ. מאז עברה לגדה ב-1993 היא שוהה בה כחוק, כאשר רשיון ביקורה מחודש אחת לששה חודשים.

במהלך 2004 וראשית 2005 התקבלו שש תשובות לפניית שבהן התבקש הצבא לקבוע, כצעד ראשון להמשך טיפול בבעיות הפרטניות של הפונים, כי הם שייכים לאוכלוסיית בג"ץ. בארבע מהן סירב הצבא לאשר את השייכות בטענה כי מרכז חייהם של הפונים בתקופה הרלוונטית להסדר הבג"ץ היה מחוץ לשטחים הכבושים. דרישה למרכז חיים בשטחים לא רק שלא הוזכרה בהסדר הבג"ץ המקורי, אלא שהיא עומדת בסתירה גמורה לתוכנו. שייכות לאוכלוסיית הבג"ץ היוותה תנאי לשהייה חוקית בשטחים וקביעת מרכז חיי המשפחה בהם. מי שלא השתייך לאוכלוסייה זו כלל לא יכול היה להתגורר בשטחים. כיום, הופך הצבא את ההסדר על פיו וטוען באופן פרדוכסלי כי מרכז חיים בשטחים הוא תנאי להיכללות באוכלוסיית הבג"ץ.

ב-1982 עזב ר"ע את כפר הולדתו בגדה המערבית ונסע לעבוד בערב הסעודית. כעבור שנה נישא לה"ע, נתינה כווייתית. ב-1994 העתיקו השניים את מקום מגוריהם לגדה המערבית. שנתיים לפני כן, ב-1992, ביקרה ה"ע בגדה המערבית מכוח רשיון ביקור שקיבל עבורה קרוב משפחה, עובדה שדי היה בה לשייכה לאוכלוסיית הבג"ץ. ואכן, כאשר הגיש ר"ע בקשה לאיחוד משפחות עבור אשתו, עם שובם לגדה, נמסר לו מן הרשות הפלסטינית כי אשתו משתייכת לאוכלוסיית הבג"ץ ולכן זכאית לחידוש רשיון הביקור שלה כל ששה חודשים. כך היה עד 1999. כאשר פנו בני הזוג בשנה זו להאריך את רשיונה של ה"ע, נמסר להם כי שמה אינו מופיע במחשב.

ב-2004 המליץ רופא שטיפל בה"ע, הסובלת ממחלות כרוניות, כי תיסע לחו"ל כדי לעבור ניתוח. בני הזוג חששו כי אם תצא ה"ע מן הגדה לא תוכל לשוב לביתה ופנו למוקד.

המוקד פנה ליועץ המשפטי של הגדה

המערבית בדרישה כי יאשר את שייכותה של ה"ע לאוכלוסיית הבג"ץ ויבטיח, לאור שייכות זו, את שובה לגדה, אם תיאלץ לצאת ממנה.

למכתב צורפו מסמכים שונים המעידים על שייכותה של ה"ע לאוכלוסיית הבג"ץ, אך הצבא סירב לאשר זאת וטען במכתב התשובה כי לא מצא "כל אינדקסיה לכך ש[ה"ע] נכנסה לאזור ב-1992".¹²³

לעומת זאת, מצא הצבא רישום על כניסת בעלה של ה"ע לגדה ושהותו בה במשך כחודש וחצי ב-1992. המוקד אמנם ציין במכתבו כי ר"ע נכנסה יחד עם בעלה לגדה באותו ביקור, אך הצבא השתמש ברישום זה כנדבך נוסף לסירובו להכיר בשייכותה של ה"ע לאוכלוסיית הבג"ץ. הצבא טען כי העובדה שהבעל ביקר בשטחים מוכיחה כי בני הזוג לא התגוררו בגדה המערבית ב"תקופה הרלוונטית". במקרה של ה"ע ובעלה, הטענה מקוממת במיוחד שכן בתקופה בה ביקרו בגדה, הסדר הבג"ץ עדיין לא נכנס לתוקפו וישראל לא איפשרה לבני זוג, שאחד מהם נתין זר, לחיות בגדה יחד.¹²⁴

¹¹⁹ בג"ץ 4494/91, אבו סרחאן ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל באזור יהודה ושומרון; בג"ץ 4495/92, חדרה ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל באזור יהודה ושומרון. רשינות הביקור המתחדשים הם רק חלק מהסדרי הבג"ץ. לפרטים נוספים ראו המוקד להגנת הפרט ובצלם, משפחות ששועות: פירוד משפחות פלסטיניות בשטחים, 1999.

¹²⁰ בג"ץ 9736/03, מסימי נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית; בג"ץ 10004/03, דראויש נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית; בג"ץ 11191/03, מפארגה נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית.

¹²¹ מכתב מסרן עמית זוכמן, קצין ייעוץ מדור פנים, בשם היועץ המשפטי לגדה המערבית למוקד, 17.2.05.

¹²² מכתב המוקד לקמ"א אופינקרו, לשכת היועץ המשפטי לגדה המערבית, 29.3.2005.

¹²³ מכתב מסרן עמית זוכמן, עוזר היועץ המשפטי, בשם היועץ המשפטי לגדה המערבית למוקד להגנת הפרט, 25.3.04.

¹²⁴ שם.

ישקול שנית את החלטתו, יטפל בבקשת איחוד המשפחות שהגישו בני הזוג ויעניק לה"ע רשיונות ביקור. תגובת הצבא לפנייה נוספת זו טרם נתקבלה.
(תיק 30754)

בנוסף לכל זאת, טען הצבא כי ה"ע מעולם לא השתייכה לאוכלוסיית הבג"ץ. לעובדה כי במשך חמש שנים ניתנו לה רשיונות ביקור לששה חודשים, לא ניתן כל הסבר.¹²⁵
המוקד דחה את טענות הצבא ודרש כי

רישום ילדים

מותירה ישראל את הילדים הללו במלכוד. מצד אחד היא מחייבת אותם להימצא בשטחים על מנת להירשם ומצד שני אינה מתירה להם להיכנס אליהם.

ע"ר וא"ר, תושבי בית ג'אלא, נישאו זה לזו ב-1985 ועברו לגור בסעודיה, שם קיבל ע"ר עבודה. שבעת ילדיהם של בני הזוג נולדו בסעודיה. במהלך השנים ביקרה המשפחה אחת לכמה שנים בגדה המערבית ובעת הביקורים הללו, רשמו ההורים את ילדיהם במרשם האוכלוסין הפלסטיני.
מאז הולדת בתם השישית, ר"ר, ב-1995, נבצר מן המשפחה לבקר בגדה בשל קשיים כלכליים. בשנת 2000 נולד בנם השביעי של בני הזוג וכעבור שלוש שנים יצאה המשפחה מסעודיה לביקור בגדה המערבית.

כשהגיעו ההורים ובעת ילדיהם לגשר אלנבי נאמר להם כי ר"ר, בת השמונה, לא תוכל להיכנס עמם לגדה המערבית. אחיה הצעיר, שהיה אז כבן שלוש, הורשה להיכנס כנלווה להוריו.

בני המשפחה חזרו לעמאן וניסו להשיג ויזה עבור ר"ר, הנושאת דרכון ירדני, אך בקשתם סורבה. ההורים נאלצו להותיר את ר"ר מאחור, נכנסו לגדה, רשמו את בן הזקונים במרשם האוכלוסין וחזרו לסעודיה.

ב-2004 החליטה המשפחה לשוב לגדה המערבית, אך כל עוד אין ר"ר רשומה

במסגרת טיפולו בנושא התשובות פועל המוקד לרישום במרשם האוכלוסין של פלסטינים אשר אינם רשומים כתושבי השטחים, אך זכאים למעמד בהם. בין אלה מצויים פלסטינים אשר גורשו מן השטחים,¹²⁶ כאלה אשר איבדו את תושבותם (בדרך כלל עקב שהייה ממושכת בחו"ל), תושבים אשר מסיבות שונות נמחק שמם ממרשם האוכלוסין ולא לה אשר מעולם לא נרשמו בו. בין האחרונים, בולט במיוחד גורלם של ילדים שנולדו בחו"ל להורים פלסטינים.

הסכמי אוסלו הקנו לרשות הפלסטינית סמכות מלאה לרשום במרשם התושבים ילדים עד גיל 16 שאחד מהוריהם פלסטיני, זאת ללא אישור מוקדם מישראל. סמכות זו תקפה גם לגבי ילדים שנולדו בחו"ל להורים פלסטינים. במקרים כאלה, מתנה ישראל את הרישום בנוכחותו הפיזית של הילד בשטחים הכבושים. אף כי באופן רשמי מוסיפה ישראל לכבד את סמכותה של הרשות הפלסטינית לרשום ילדים, בפועל היא אינה מאפשרת לילדים פלסטינים שנולדו בחו"ל ועברו את גיל חמש, להירשם במרשם האוכלוסין.

ילדים עד גיל חמש רשאים להיכנס לשטחים כנלווים להוריהם, אך משעברו גיל זה מתנה ישראל את כניסתם לשטחים ברשיונות ביקור. כאמור, הקפיאה ישראל את הנפקת רשיונות הביקור בראשית האינתיפאדה השנייה. כך

במרשם האוכלוסין, הם אינם יכולים לעשות זאת. ההורים פנו אז למוקד.

בנובמבר 2004, בתגובה לפניית המוקד, הודיע נציג היועץ המשפטי לגדה המערבית כי בצבא נערכת עבודה במטרה למצוא פתרון כולל לבעייתם של ילדים במצבה של ר"ר. עד אז, הבטיח, יפעל להסדיר באופן פרטני את ענייניהם של ר"ר ושל ששה ילדים נוספים במצב דומה, שבשם פנה המוקד. הנציג התריע כי הטיפול עלול לארוך זמן רב. בפברואר 2005 נאמר לעובדת המוקד בעל פה כי קיים אישור עבור ר"ר. למרות תזכורות בעל פה ובכתב, האישור המיוחל לא הגיע עד אפריל 2005, אז התקבלה תשובתו הרשמית של הצבא כי לר"ר יונפק רשיון ביקור. (תיק 35371)

ת"ס וע"ס אמנם הצליחו לרשום את ילדיהם במרשם האוכלוסין מבעוד זמן, אולם במקרה שלהם, עלה רישום זה בפירוד אזורי של שני פעוטות מאמם.

ביוני 2004 הגיעו ת"ס וע"ס עם שני ילדיהם, האחד בן שנתיים וחצי והאחר בן שנה, לביקור משפחתי בחלחול שבגדה המערבית. המשפחה מתגוררת דרך קבע בגרמניה וכולם דרכונים גרמניים. ת"ס, שאינה תושבת הגדה המערבית, נכנסה אליה כתיירת בדרכונה הגרמני. אבי המשפחה מעולם לא איבד את תושבותו בגדה וכאשר שהתה המשפחה בחלחול רשם את ילדיהם של בני הזוג במרשם האוכלוסין הפלסטיני. באוגוסט שב לעיסוקיו בגרמניה ואילו אשתו ושני הפעוטות המשיכו בחופשתם בגדה.

ב-3 בספטמבר פנו האם והילדים לשוב לגרמניה. הם הגיעו למעבר התיירים בגשר אלנבי, הדרך בה נכנסה האם לגדה. דרכונה נבדק והוחתם בחותמת יוצא. אולם, כאשר

נבדקו דרכוניהם הגרמניים של הפעוטות והתגלה כי הם רשומים במרשם האוכלוסין בגדה, לא הורשו להמשיך עמה.

תחנוניה של האם להתיר לה לשוב לגדה עם הפעוטות לא הועילו. נציגי הרשויות הסבירו לת"ס שכיוון שדרכונה הוחתם בחותמת יוצא, היא אינה יכולה לשוב ולהיכנס לגדה. בלית ברירה, הזעיקה האם את סבם של הפעוטות מחלחול, מסרה אותם לידי ונסעה לירדן בגפה. כעבור יומיים פנתה המשפחה למוקד.

תחילה דרשו הרשויות כי יונפקו לילדים דרכונים פלסטיניים. סבם הגיש עבורם בקשה להנפקת דרכונים, אולם בירור העלה כי עד שיונפקו יחלפו לפחות שבועיים. ב-6 לספטמבר, לאחר בירורים נוספים, נאותו נציגי הצבא לאפשר לילדים לצאת באמצעות היתרי יציאה מיוחדים בליווי דודם. לשם כך נדרש ייפוי כוח מאבי הילדים שהיה אז בגרמניה. האב שלח את ייפוי הכוח למחרת בבוקר. אחיו ואביו יצאו לחברון על מנת להגיש את המסמכים לנציגי המת"ק הפלסטיני, אולם הצבא חסם את הדרך מחלחול אל העיר. הם נאלצו לנסוע בדרך עוקפת ומשהגיעו למת"ק הפלסטיני מסרו להם נציגיו כי יוכלו להעביר את הבקשה לישראלים רק למחרת בבוקר. ב-8 בספטמבר הועברו המסמכים לנציגים הישראלים ובשעות הערב הונפקו ההיתרים.

ב-9 לספטמבר, ששה ימים לאחר שהופרדו מאמם, אסף הדוד את הפעוטות ואת ההיתרים ויצא לגשר אלנבי. לפנות ערב עברו השלושה את הגשר והפעוטות - כזכור, בני שנתיים וחצי ושנה - התאחדו עם אמם.

(תיק 34492)

125 ש.ס.

126 לפורטים נוספים ראו פרק גירוש, החזרת מגורשים בדו"ח זה, עמ' 78.

"העברת כפייה של מוגנים, יחידים או המונים, וכן גירושם... משטח נכבש... לשטח של כל ארץ

אחרת - בין שטח נכבש ובין שטח בלתי כבוש - אסורים, ויהי המניע מה שיהיה."

אמנת גינבה בדבר הגנת אזרחים בימי מלחמה (1949), סעיף 49

הגירוש לעזה - הסוף?

בין צעדים פוטנציאליים כנגד אנשים שנקבע כי הם מהווים סכנה.¹²⁷

על-בסיס תשתית זו פסל בג"ץ את צו הגירוש כנגד עבד אל-נאצר עזידה, אך אישר את הצווים שהוצאו כנגד האחים כיפאח ואינתיצאר עגורי באוגוסט 2002. תוקפם של הצווים נקבע לשנתיים. אחת לחצי שנה במהלך התקופה התכנסה ועדת הערעורים של הצבא על מנת לבחון אם יש צורך להשאירם בתוקפם. למעשה אמורה היתה הוועדה לבדוק אם מסוכנותם של האחים, העילה היחידה המצדיקה את תיחום מגוריהם, עומדת בעינה.

עם תום ששת החודשים הראשונים התכנסה ועדת הערעורים הראשונה וקבעה כי יש להשאיר את האחים ברצועה. באוגוסט 2003 התכנסה הוועדה השנייה והמלצותיה הוגשו חודש לאחר מכן. בגוף ההחלטה התייחסו

כידוע, החליטה ישראל בשנת 2002 לגרש את בני משפחותיהם של חשודים בפעילות טרור נגד ישראל מן הגדה לעזה, במטרה מוצהרת של הרתעה. המוקד ייצג את שלושת נפגעייה הראשונים של מדיניות זו, עבד אל-נאצר עזידה והאחים אינתיצאר וכיפאח עגורי. בפסיקתו בעניינם, קבע בג"ץ כי העברתם מן הגדה לעזה מהווה "תיחום מגורים" בתוך השטח הכבוש (בהתבסס על הקביעה כי יש לראות בעזה ובגדה שטח כבוש אחד ויחיד). מדובר בצעד ביטחוני שמותר לצבא לנקוט בו על פי סעיף 78 לאמנת גינבה. בה בעת הטיל בג"ץ מגבלות משמעותיות על השימוש בצעד זה. בפסיקה נקבע באופן חד משמעי כי תיחום מגוריו של אדם כלשהו אינו יכול להיעשות לשם הרתעה בלבד, אלא לשם מניעת סכנה הנשקפת ממנו, ויש להפסיק את השימוש בו כשהסכנה חולפת. בית המשפט אמנם השאיר את דלת ההרתעה פתוחה, אולם רק כשיקול משני, לדוגמא, כשיקול המנחה את הבחירה

הוועדה למצב הביטחוני ששרר כאשר התכנסה בתחילת אוגוסט. חברי הוועדה כתבו כי באותה עת חלה רגיעה - אסירים שפוטים שוחררו, חמישה צווי תיחום מגורים בוטלו ואחר קוצר. הוועדה קבעה כי "השיפור במצב הביטחוני מחליש את הצורך ההרתעתי שבצו תיחום מקום המגורים" ובנסיבות הללו החליטה להמליץ על פקיעת תוקפם של הצווים ב-31 באוקטובר 2003.¹²⁸ עד אשר נכתבה ונחתמה ההחלטה, שוב חלה הידרדרות במצב הביטחוני והוועדה החליטה לסייג את המלצתה הקודמת. במצב של הידרדרות ביטחונית - כתבו חברי הוועדה - "יש להעלות את המשקל הסגולי של יסוד ההרתעה בכדי לנסות ולדכא את המוטיבציה של האוכלוסייה לבצע פיגועים",¹²⁹ והמליצו כי המפקד ישקול שוב את עניינם של האחים במחצית חודש אוקטובר, וכי אם במצב הביטחוני שישרור אז יגבר משקלו של גורם ההרתעה, יוכל הצבא להשאירם ברצועה. עם זאת קבעה הוועדה כי על השיקול הנוסף להיעשות מתוך "מגמה לשחררם ב-31.10.03".¹³⁰ נראה, אם כן, כי השאלה אם האחים עגוריי יורשו לשוב לבייתם או ימשיכו להיות מורחקים הוכרעה על בסיס שיקולי הרתעה טהורים, בניגוד להלכת בג"ץ.

למרות שהמלצת הוועדה נטתה לכיוון ביטול צווי התיחום, ולמרות שלא חלה הידרדרות נוספת במצב הביטחוני, המשיכו האחים עגוריי בגלותם בעזה. הצבא התעלם לחלוטין מהמלצות הוועדה. רק בראשית דצמבר, כחודש לאחר המועד בו המליצה הוועדה שיערך שיקול מחדש, הודיע מפקד הגדה המערבית על החלטתו. ההחלטה, בניגוד להמלצת הוועדה, היתה להשאיר את צווי תיחום המגורים בתוקפם. במכתב למוקד להגנת הפרט, המודיע על החלטת המפקד, לא הוזכר כלל כי הוועדה המליצה לשקול בחיוב את שחרורם של האחים בחודש אוקטובר. ההמלצות עצמן הועברו למוקד רק בסוף דצמבר, פחות מחודשיים לפני מועד כינוסה

של ועדת הערעורים השלישית, בפברואר 2004. בנסיבות אלו הוחלט, בסופו של דבר, שלא לתקוף בבג"ץ את המלצות הוועדה ואת החלטת המפקד, אלא לטעון את כל הנדרש בפני הוועדה המתכנסת מחדש.

עד כינוסה של הוועדה השלישית בפברואר 2004, הורחבה סמכותה ומסקנותיה הפכו מהמלצות בלבד להחלטות מחייבות. החלטתה נמסרה במרץ 2004. אינתיצאר עגוריי, כך נקבע, תוכל לשוב לגדה לאלתר. לעומת זאת, בעקבות מידע חדש שהוצג לוועדה הקושר, כביכול, את כיפאח עגוריי לארגונים העוסקים בפעילות נגד ישראל, הוחלט להשאירו ברצועה. הוא שב לגדה רק כאשר תם תוקפו המקורי של הצו, שנתיים לאחר שגורש לרצועה.¹³¹

כאשר הודיעה הוועדה כי אינתיצאר עגוריי תוכל לשוב לגדה, שהו עמה ברצועה גם אחותה ושני ילדיה, אביהן ואח נוסף. עגוריי ביקשה לשוב יחד עם. המוקד העביר את בקשתה ליועץ המשפטי לגדה המערבית ובתגובה נמסר כי בני המשפחה יוכלו לשוב לגדה יחד ב-14 במרץ 2004. באותו יום, על פי הוראות הצבא, התייצבו בני המשפחה במחסום ב-11:30 בבוקר, אך החיילים מנעו את מעברם משך קרוב לשמונה שעות. במהלך שעות אלה העבירו החיילים את בני המשפחה ממקום אחד למשנהו בתוך מתחם המחסום, אסרו עליהם לדבר בטלפון והחזיקו אותם, משך שעות ארוכות, באזור שבין צדו הישראלי

¹²⁷ פסק הדין בבג"ץ 7015/02, עגוריי ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית ואח' ובבג"ץ 7019/02, עגוריי ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל באזור יהודה והשומרון ואח', פורסם בפ"ד נו" (6) 352. לפרטים נוספים ראו גם המוקד להגנת הפרט, דו"ח פעילות לשנת 2002, עמ' 16-13.

¹²⁸ המלצות ועדת הערעורים, בית המשפט הצבאי לערעורים באירי"ש ובאזח"ע, 1.9.03, סעיף 29.

¹²⁹ שם, שם.

¹³⁰ שם, סעיפים 32, 33.

¹³¹ המלצות ועדת הערעורים, בית המשפט הצבאי לערעורים באירי"ש ובאזח"ע, 2.3.04, ס' 19-25.

של המחסום לצדו העזתי. בנקודה זו יש רק ספסל אחד ואין בה מתקני שירותים.

כשעברו לבסוף בני המשפחה את המחסום, בשעה 19:00 לערך, גילו כי אינתיצאר לא תשוב אתם. באותו יום הודיע הצבא למוקד לראשונה כי שובה של אינתיצאר עגירי לגדה המערבית יתבצע בליווי כוחות הביטחון והורה לה לשוב למחסום למחרת.

עגירי התייצבה במחסום למחרת היום. למרות שוועדת הערעורים קבעה כי לא נשקפת ממנה עוד סכנה, ולמרות שלא הייתה נתונה במעצר מכל סוג שהוא, החיילים שמונו ללוותה בדרך לגדה כבלו את ידיה ורגליה באזיקים והכניסו אותה לרכב המשמש להעברת כלואים. ברכב ישבה עגירי בתוך תא ובו רק צוהר קטן לאורור. הנסיעה נמשכה זמן רב. בדרך עצרו החיילים לכחצי שעה וכשהגיעו למחסום חווארה, עוכבו משך שעותיים נוספות. החיילים הותירו את צוהר האורור בתאה של עגירי סגור משך רוב זמן העיכוב.

על אף דרישת המוקד כי הצבא ימצא דרך להעביר "מתוחמי מגורים" לשעבר

חזרה לבתיהם מבלי לנהוג בהם כאילו היו אסירים מסוכנים, הוחזר כיפאח עגירי לגדה בתנאים זהים לאלה שנכפו על אחותו, ב-26 באוגוסט 2004, כחודש לאחר שפג תוקפו של צו תיחום המגורים כנגדו.

(תיק 17942)

ההחלטה על גירוש בני משפחותיהם של חשודים בפעילות נגד ישראל התקבלה במסגרת שורה של החלטות שנועדו לפגוע בבני המשפחות הללו. במסגרת אותם צעדים נכללו גם אי השבת גופות (על כך נודע רק במהלך 2004, במסגרת עתירות המוקד שעסקו בנושא)¹³² והריסת בתים.¹³³ ניתן רק לשער כי כוונתה של ישראל היתה לעשות שימוש מסיבי בגירוש לעזה, כפי שעשתה בהריסת הבתים, אלא שבמקרה זה זכה מאבקו המשפטי של המוקד להצלחה וההגבלות שהטיל בג"ץ על המדינה מנעו ממנה להשתמש באמצעי הגירוש באופן גורף. מלבד האחים עגירי גורשו לרצועת עזה עוד שבעה עשר תושבי הגדה.¹³⁴ בפברואר 2005 פורסם בעיתונות כי ששה עשר הורשו לשוב לגדה, במסגרת צעדים אותם הגדירה ישראל כ"הקלות" לפלסטינים.¹³⁵

החזרת מגורשים

המגורשים אל השטחים עם המשפחות שהקימו בחו"ל בשנות גלותם הכפויה. הסדר זה היה כפוף למגבלות מסוימות, המגורשים הורשו לחזור עם נשותיהם, בנותיהם הרוקות ללא הגבלת גיל ובניהם הרוקים שמתחת לגיל 22.

צווי הגירוש אינם שוללים את מעמדם של המגורשים כתושבי השטחים ולפיכך, עם ביטולם, הם זכאים לכל הנובע ממעמד זה, כולל כניסה פיזית לשטחים וקבלת תעודות

המוקד המשיך במהלך 2004 לטפל בפניותיהם של תושבי השטחים אשר גורשו בעבר ומבקשים לשוב למחוזות הולדתם. המדובר בעיקר בפלסטינים שגורשו בראשית שנות השבעים, מבלי שניתן להם צו גירוש ומבלי שניתנה להם אפשרות לערער על הגירוש. לפחות בחלק מן המקרים הוציא הצבא צווי גירוש אך לא טרח להציגם בפני המגורשים. בעבר הצליח המוקד להביא לביטולם של כמה צווי גירוש כאלה ולהסדיר את חזרתם של

זהות. אולם, מטיפול מתמשך בפניותיהם של כמה מגורשים, עולה כי ביטול צו הגירוש אינו מהווה ערובה כי יוכלו לחדש את חייהם בשטחים. בשנת 2004 הגיש המוקד שתי עתירות לבג"ץ בשם של שני מגורשי עבר שהצבא ביטל את צווי הגירוש כנגדם, אולם בפועל, אינו מאפשר להם לשוב לגדה או לנהל בה אורח חיים תקין.

משפחתו. שניים מבניו, שהיו בני פחות מ-22 כשבוטל צו הגירוש, כבר עברו את גיל הסף להצטרפות לאביהם. בנוסף לכך, ישראל מתירה לתושבי השטחים לרשום את ילדיהם, שנולדו בחו"ל, באמצעות הרשות הפלסטינית רק עד גיל 16 ורק בתנאי שהם נמצאים פיזית בשטחים. שניים מילדיו של נ"ח עברו גיל זה מאז הותר לו, עקרונית, לשוב לגדה. בעתירה דרש המוקד כי בנוסף להסדרת כניסתו של נ"ח לשטחים לאלתר, תתחשב המדינה בגילם של הילדים כפי שהיה בעת ביטול הגירוש ותאפשר להם ולאשתו לשוב עמו.

בתגובה לעתירה הסכימה הפרקליטות להסדיר את שובו של נ"ח לשטחים ולאפשר לאשתו ולילדיו, על פי גילם בעת ביטול הצו, להתלוות אליו. על פי הצעת הפרקליטות, שהייתם בשטחים של אשתו וילדיו של נ"ח שגילם למעלה מ-16, תוסדר ברשיונות ביקור שיתחדשו אחת לחצי שנה. דרישת המוקד כי יינתן להם מעמד של תושבים לא נענתה.

(תיק 15177)

בדו"ח פעילות המוקד לתקופה ינואר-יוני 2002, דווח כי המוקד הצליח להביא לביטולו של צו הגירוש כנגד ג"ד, תושב כפר עין, שגורש לירדן בשנת 1970.¹³⁷ הצו בוטל עוד בפברואר 2002, אך ג"ד עדיין לא זכה לחדש את חייו בגדה המערבית כראוי. כשבוטל צו הגירוש, שהה ג"ד בגדה המערבית מתוקף רישיון ביקור. עמו היו גם ארבעה משבעת ילדיו. כשלושה

נ"ח נעצר ב-1970, בהיותו בן 21. לאחר שנה בה היה עצור ללא משפט הוסע, יחד עם ארבעה עשר פלסטינים נוספים, מן הכלא אל גבול הירדן. החיילים ציידו כל אחד מן הנוסעים בפיסת לחם, עגבניה, ביצה, מעט מים ודינר ירדני אחד והורו להם לצעוד לעבר ירדן. לני"ח לא נמסר צו גירוש ואף לא נאמר לו כי הוא עומד להיות מגורש.

הוא נשאר בירדן, למד הוראה, נישא והקים משפחה. ב-2000, קרוב לשלושים שנים אחרי גירושו, החליט לשוב לכפרו אידנא שבנפת חברון. באותה שנה פנה המוקד לצבא ודרש כי צו הגירוש כנגד נ"ח, אם היה כזה, יבוטל. במרץ 2001 הודיע הצבא למוקד כי יתיר לני"ח לשוב לגדה המערבית. כיוון שאין בידיו מסמך נסיעה פלסטיני, הדרך שהיתה פתוחה לכניסתו היתה רישיון ביקור, על פי הזמנת משפחתו. באוקטובר 2001 הודיע היועץ המשפטי לגדה המערבית למוקד כי הנחה את מת"ק חברון לאשר את בקשת משפחתו של נ"ח לרישיון ביקור עבורו. חמישה חודשים לאחר מכן, מסרו אנשי המת"ק הפלסטיני לאחיו של נ"ח כי בקשתו סורבה על ידי הישראלים. הסירוב נמסר למת"ק הפלסטיני בעל פה, ללא נימוק. המוקד פנה שוב ליועץ המשפטי לגדמ"ע בדרישה להסדיר את שובו של נ"ח לביתו. משלא התקבל מענה לדרישה, עתר המוקד לבג"ץ.¹³⁶

הסחבת שנקט הצבא בהסדרת שובו של נ"ח לגדה הטילה צל כבד על גורלם של בני

¹³² ר' פרק כבוד המת בדו"ח זה, עמ' 81.

¹³³ לפורטים נוספים בנוגע להריסת בתים ר' פרק הריסת בתים בדו"ח זה, עמ' 85.

¹³⁴ על פי נתוני בצלם, www.btselem.org, כניסה אחרונה 5.6.05.

¹³⁵ עמוס הראל וארנון רגולר, "הקלות לפלשתינאים: 16

מגורשים לרצועה ישובו לביתם בגדה", **הארץ**, 18.2.05.

¹³⁶ בג"ץ 10849/04, **חלאוי נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית**.

¹³⁷ המוקד להגנת הפרט, **דו"ח פעילות לתקופה ינואר-יוני**

2002, עמ' 45.

כי תונפק לו תעודת זהות וכי יינתנו לאשתו ולשלושת ילדיו שנותרו בירדן רשיונות ביקור ומעמד תושבות בשטחים. לאחר שגם פניות המוקד הושבו ריקם במשך למעלה משנה, עתר המוקד לבג"ץ.¹³⁸ בתגובה לעתירה מסרה פרקליטות המדינה כי ג"ד רשום במרשם האוכלוסין וכי אין מניעה להנפיק לו תעודת זהות. הפרקליטות מסרה עוד כי אין התנגדות להצטרפותם של אשתו וילדיו העומדים בתנאים שקבע הצבא, אך עדיין לא ברור אם יינתן להם מעמד תושבות.

(תיק 11159)

חודשים לאחר ביטול הצו, פנה ג"ד לרשות הפלסטינית בבקשה לקבל תעודת זהות. אמנם, הרשות הפלסטינית אחראית על הנפקת תעודות זהות מאז החלתם של הסכמי אוסלו, אולם כיוון שהצבא מכיר רק ברישומים המצויים אצלו, אין כל טעם להנפיק תעודות כאלה ללא תיאום מראש עם הישראלים. הרשות הפנתה את הבקשה למת"ק הישראלי אך מהם לא התקבלה תשובה. אחרי שבקשתו של ג"ד לא זכתה לכל מענה במשך למעלה משנה, פנה המוקד ליועץ המשפטי לגדמ"ע ודרש

כבוד המת

הגופות נקברו בעבר בשני בתי קברות לחללי אויב (כיום הן נקברות גם בבתי קברות אחרים ברחבי המדינה). המדינה לא הקפידה על תיעוד הקבורה ובמקרים מסוימים לא הצליחה כלל לאתר היכן קבור אדם מסוים. גם כאשר עלה בידי המדינה לאתר את מקום קבורתו של פלוני, לא ניתן היה לדעת אם הגופה היא אכן גופתו של אותו אדם, שכן אמצעי זיהוי הגופות וסימון הקברים לא היו ראויים.¹⁴⁰ בעקבות פעילות המוקד חלו שיפורים מסוימים בנושא, אולם הסיורב להחזיר גופות נותר בעינו.

למוקד נודע כי, לפחות החל מ-2002, הפרקטיקה של אי השבת הגופות הפכה למדיניות רשמית וזאת מבלי שפורסם על כך דבר. ביולי אותה שנה החליטה ממשלת ישראל לנקוט בשורה של צעדי ענישה כנגד משפחותיהם של פלסטינים שביצעו, או שחשודים בביצוע, פעולות כנגד ישראלים. הממשלה הודיעה על שניים מהצעדים - הריסת בתים וגירוש,¹⁴¹

ב-1992 פסק מי שהיה לימים לנשיא בית המשפט העליון של ישראל, אהרון ברק, כי "כבוד האדם... הוא כבודו של הנפטר עצמו, השאיפה לקבורה ראויה היא טבעית לאדם בתור שכוה... זהו גם כבודה של משפחת הנפטר... לבני משפחת הנפטר עומדות הזכות והחירות כי זכרו של יקירם יכובד בדרך הנראית להם כראויה, וכי תינתן להם האפשרות להביע את רגשותיהם כלפיו באופן הנראה להם כמתאים."¹³⁹ זכות זו אינה מובנת מאליה למשפחות פלסטיניות שבניהן נהרגו עת שביצעו פעולות נגד ישראלים או על ידי הצבא בחיסולים ובהיתקלויות. משך שנים סירבה ישראל להחזיר את גופותיהם של פלסטינים לידי משפחותיהם וטיפולם בקבורתן לקה באטימות ובזלזול. תהינה הפעולות המיוחסות להרוגים אלה אשר תהינה, עם מותם הם אינם מהווים עוד סכנה. הזלזול בכבוד המת והסירוב להשיב את הגופות מהווים, לכל הפחות, ענישה קולקטיבית של בני משפחותיהם ואולי אף נקמנות לשמה.

כאמור, למעט מקרים בודדים, סירבה ישראל להשיב גופות פלסטינים למשפחותיהם. גם כאשר הסכימה לפעול להשבתן, הליקויים החמורים בהסדרי הקבורה והתיעוד הפכו את המשימה, במקרים מסוימים, לבלתי אפשרית.

¹³⁸ בג"ץ 10151/04, זגרה נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית.

¹³⁹ בג"ץ 5688/92, ש' ויכסלבאום ואח' נ' שר הבטחון ואח', פ"ד מז (2), עמ' 828.

¹⁴⁰ לפרטים ראו המוקד להגנת הפרט ובצלם, גופות אסורות, 1999, עמ' 16-19.

¹⁴¹ ראו המוקד להגנת הפרט, דו"ח פעילות לשנת 2002, עמ' 13-18, 19-23.

שיניים וטביעות אצבעות, או השוואת נתונים מורפולוגיים יחודיים של האדם, נדרשת בדיקת DNA. המדינה דורשת שבני המשפחה ישאו בהוצאות הבדיקה, שעלותה כ-3,000ש.

לכאורה, דרישת המדינה כי הגופות ישויכו בוודאות למבקשים לקבלן היא דרישה ראויה. מדובר בסטנדרט בינלאומי וברור כי זיהוי כזה ממזער את הסיכויים לטעויות אשר יגרמו לאחר מכן עגמת נפש למשפחות. אך סוגיית הזיהוי מורכבת ומבט בתמונה הכוללת חושף כפל מוסר. הצבא, האחראי על הטיפול בגופות לאחר קבורתן, מסרב בכל תוקף להשיבן על סמך זיהוי המבוסס על ראיות מינהליות, כגון מסמכים שנמצאו על הגופה או כרוזים מטעם ארגונים פלסטיניים הנוטלים אחריות על התקפות ונוקבים בשמות מבצעייהן. לעומת זאת, בבואם להרוס בית, חייליו אינם מבקשים מהדיירים לתת דגימת דם על מנת לוודא כי האדם שבגינו הם עומדים לבצע את ההריסה הוא אכן קרוב משפחה. די להם באותן ראיות מינהליות.

גם בנוגע לדרישת התשלום עבור זיהוי הגופות נוקטת ישראל במדיניות לא עקבית. בתחילת נובמבר 2004 נודע למוקד כי המדינה מתעתדת להחזיר את גופותיהם של מספר פלסטינים מרצועת עזה. 15 גופות של תושבי הרצועה הושבו בפברואר 2005, ככל הנראה במסגרת מה שישראל מכנה "מחוות" לאוכלוסייה הפלסטינית.¹⁴⁴ ישראל שילמה עבור בדיקות הזיהוי שנערכו לגופות טרם העברתן לידי הרשות הפלסטינית ברצועת עזה.¹⁴⁵ עבור משפחות פלסטיניות רבות, דרישת התשלום עבור בדיקת DNA מהווה חסם בלתי-עביר לקבלת הגופה.

אך נמנעה מלפרסם כי הוחלט גם שלא להשיב גופות פלסטינים למשפחותיהם. הדבר נחשף רק ב-2004, במסמכי התשובה של פרקליטות המדינה לעתירות המוקד. בהסתמך על אותה החלטת ממשלה סירבה הפרקליטות להחזיר את גופותיהם של שלושה פלסטינים.¹⁴²

בדומה לטענותיה בעניין הריסת בתים, טענה ישראל כי באי-השבת גופותיהם של מי שפעלו כנגדה או שחשודים בכך, יש בכדי להרתיע אחרים מלבצע פעולות דומות בעתיד. המדינה טענה כי ישנו גם טעם מניעתי באי השבת הגופות, שכן הלוויות של פעילי הארגונים הפלסטיניים הופכות לעיתים תכופות להפרות סדר ומשמשות גם מוקד לגיוס פעילים נוספים ולעיבוד פעילות אלימה כנגד ישראל. בנוסף לכל אלה, טענה המדינה כי היא מחזיקה בגופות כיוון שיוכלו לשמש בעתיד כקלף מיקוח במהלך דיונים על חילופי שבויים.

בתגובתו באחת העתירות קבע המוקד כי המדינה מנהלת "סחר מכר בגופות" וכי הפעולות המיוחסות לאותם מתים אינן יכולות להצדיק את הפגיעה בזכויותיהן של המשפחות ובכבוד המת. השופטים הביעו גם הם את אי שביעות רצונם מעמדת המדינה והורו לה לשקול אותה שנית. ואכן, השינוי לא איחר לבוא. בדצמבר הודיעה הפרקליטות למוקד כי לאחר בחינה מחדש של המדיניות הוחלט לבטלה. מעתה, כך נאמר, יושבו הגופות לידי המשפחות, למעט במקרים חריגים.¹⁴³ מהם אותם מקרים חריגים לא פורט, אך המדינה חזרה בה מכל שלושת הסירובים שהתקבלו במחצית הראשונה של השנה.

הצבא נוהג להציב שני תנאים לאישור החזרתן של הגופות, האחד כי יישמר הסדר לכל אורך תהליך העברתן והבאתן לקבורה והשני, כי ייערך זיהוי מדעי על מנת לקבוע בוודאות את זהות הגופה. כאשר לא ניתן לבצע זיהוי מדעי באמצעות נתונים קיימים, כגון צילומי רנטגן,

ב-2004 הסתיים, בלא תוצאות, מאבק בן תשע שנים להשבת גופתו של ר"ג לידי משפחתו במזרח ירושלים. ר"ג נהרג ב-1968, בהיותו בן 13, שעה שניסה

להניח מטען במלון אמבסדור בירושלים, אז מקום מושבו של המושל הצבאי. גורל גופתו לא נודע.

ב-1995 ביקשה אמו של ר"ג את סיועו של המוקד באיתור גופת בנה ובהבאתה לקבורה. קרוב לשש שנים גילגלו הרשויות את הטיפול באיתור גופתו של ר"ג ביניהן. משרד הביטחון טען כי התייעוד היחיד שנמצא היה רישום נתיחת הגופה במכון לרפואה משפטית באבו כביר. הצבא טען כי נושא קבורתם של "חללי אויב" היה בתקופה המדוברת באחריות המשטרה. המשטרה לא הצליחה למצוא כל תיעוד. ב-2001 הגיש המוקד עתירה לבג"ץ בה דרש כי המדינה תאתר את הגופה ותשיבה למשפחה.¹⁴⁶

בעקבות העתירה מינתה המשטרה קצין בודק לבירור גורלה של גופת ר"ג, אולם הדו"ח שהגיש מעורר תהיות קשות. הקצין הבודק טען כי פנייתו למכון לרפואה משפטית העלתה כי מסמכיו מ-1968 בוערו וכי במחשבו אין כל זכר לשמו של ר"ג. הקצין הבודק ניסה להתחקות אחר עקבותיו של תיק החקירה המשטרתית של אחיו של ר"ג, שנחשד כי היה שולחו, אולם הבדיקה העלתה רק את כריכתו הריקה של התיק. המסמכים שהיו בתוכו, נמסר מן המשטרה, הועברו לידי הצבא. הקצין הבודק פנה אל הצבא וזה השיבו כי בירור שנערך העלה כי אין כל מסמכים הקשורים לר"ג. טיב אותו בירור נותר תעלומה. הקצין לא טרח כלל לציין אם נערכה בדיקה בארכיון הצבא אם לאו.

הקצין הבודק פנה למשטרת ירושלים שחקרה את האירוע בזמנו. קצינים בדימוס שראיין מסרו כי למיטב זכרונם גופות פלסטינים בהן טיפלו הועברו למשפחותיהם לאחר זיהוי במכון לרפואה משפטית. הקצין הבודק ביקש ממשטרת ירושלים "להפעיל מודיעין על מנת לגלות מידע שיסייע באיתור

הגופה".¹⁴⁷ הקצין שמונה כרכז מודיעין מסר כי גופתו של ר"ג הועברה למשפחתו ונקברה בבית הקברות המוסלמי בהר הבית; בלוויה נכחו אמו ואחיו של ר"ג ולפחות עוד שני אנשים שבשמותיהם נקב רכז המודיעין; וכן כי ר"ג נקבר בקבר אחים בו קבורות גופות רבות ללא כל אמצעי זיהוי. מן הכתוב בדו"ח עולה כי הפרטים המדויקים הללו הגיעו ממקור אחד בלבד, שזהותו נותרה חסויה.

בהמשך הדו"ח דיווח הקצין הבודק כי ראיין את שני האנשים שלכאורה השתתפו בלוויה, זאת על אף ששמו של אחד המרואיינים כלל לא תאם את השמות שנמסרו על ידי המקור המודיעיני. הקצין הבודק דיווח כי בראיונות עימם מסרו השניים כי הם זוכרים שר"ג נהרג, אך אינם זוכרים דבר על קבורתו. המוקד איתר את אותם אנשים - האחד אישר כי הוא זוכר שר"ג מת אך אינו זוכר דבר אודות קבורתו. השני טען שכלל לא היה באזור באותן שנים. בין 1964 ל-1971 התגורר בכווית.

מסקנותיו של הקצין הבודק הסתמכו בעיקר על המידע שמסר המקור המודיעיני המסתורי. ר"ג, קבע הקצין, נקבר בקבר אחים. על מנת לבדוק אם הוא אכן קבור

¹⁴² בג"ץ 3417/03, עלאן נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית; בג"ץ 1900/04, מוגריב ואח' נ' המכון הלאומי לרפואה משפטית באבו כביר ומפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית; בג"ץ 9893/03, גאנס נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית.

¹⁴³ הדברים נמסרו לבה כוחו של המוקד בעל פה. בקשותיו לקבל התחייבות זו בכתב נתקלו בסירוב הפרקליטות.

¹⁴⁴ אלוף בן, גדעון אלון, יובל אולאלי, עמוס הראל, "15 גופות מחבלים עוברות מישראל לרשות", הארץ, 14.2.05.

¹⁴⁵ הדברים נמסרו למוקד בעל פה מטעם משרד הבריאות של הרשות הפלסטינית.

¹⁴⁶ בג"ץ 7047/01, ג'אבר נ' מדינת ישראל.

¹⁴⁷ בג"ץ 7047/01, ג'אבר נ' מדינת ישראל, דו"ח קצין בודק, נספח להודעה משלימה מטעם פרקליטות המדינה, 20.11.02.

המדינה להבהיר את התמיהות שעורר הדו"ח
נתקלו במבוי סתום. בפברואר 2004 לא נותר
אלא לגנוז את העתירה. (תיק 7213)

שם יהיה צורך לנתח את כל הגופות הקבורות
באתר והדבר אינו אפשרי.
ניסיונות נוספים של המוקד לחייב את

הריסת בתים

"אסור למעצמה הכובשת להחריב נכסי מקרקעים... השייכים ליחיד... אלא אם כן היו פעולות צבאיות מחייבות לחלוטין את ההחרבה..."

אמנת גינבה בדבר הגנת אזרחים בימי מלחמה, סעיף 53

בדבר הכוונה להרוס את בתיהן ולאפשר להן להשמיע את טיעוניהן, והניח לצבא החליט מי יוכל להגיש השגה על הריסת ביתו ומי לא. במקרים המעטים שהגיעו להתדיינות בפני בג"ץ, אישרו השופטים את ההריסה.

הצבא עשה שימוש נרחב בחופש הפעולה שהעניק לו בית המשפט העליון. מרבית הבתים נהרסו באישון לילה, ללא התרעה מוקדמת, ללא צו וללא שניתנה למשפחה שהות להוציא את חפציה מן הבית.

למרות ההכשר שנתן בג"ץ להריסות הבתים, הוסיף המוקד להגיש השגות למפקד הצבאי ולעתור לבג"ץ בכל פעם שעלה חשש ממשי כי בית מסוים עומד בפני הריסה. ב-2004 נוסף נדבך נוסף למאבקו המשפטי של המוקד, כאשר הוגשה תביעה ראשונה לפיצויים בגין נזק לרכוש שנגרם בעת הריסת בתים.

ביוני 2002 החליט הקבינט הביטחוני על שורה של צעדי עונשין כנגד בני משפחותיהם של פלסטינים שביצעו, או תכננו, התקפות כנגד ישראלים, או שהם חשודים בכך. מטרתה המוצהרת של הפגיעה בבני המשפחות היתה הרתעת פלסטינים מהשתתפות בפעילות כזו. אחד הצעדים עליהם הכריז הקבינט היה הריסת בתי משפחותיהם. הריסת בתים למטרות עונשין אינה תופעה חדשה. ישראל השתמשה בצעד זה עד 1997 וחזרה להשתמש בו עוד באוקטובר 2001, אך החלטת הקבינט נתנה לצבא אור ירוק להרחבת הריסות העונשין - מספר הבתים שהרס הצבא עלה מ-22 בחצי השנה שקדמה להחלטה לממוצע של 126 בכל חצי שנה מאז קבלתה ועד סוף 2004.¹⁴⁸

עם קבלת החלטת הקבינט התגייס המוקד למאבק משפטי כנגד הריסת הבתים. בית המשפט הגבוה לצדק, שבעבר קבע מגבלות וכללים שהצרו במקצת את יכולתה של המדינה להשתמש בצעד זה, נתן לה הפעם יד חופשית. בג"ץ הפך על פיו את הכלל שקבע הוא עצמו, לפיו המדינה חייבת ליידע מראש את המשפחות

4-ב באוגוסט 2002 הגיעו חיילים למתחם מגורים בכפר סילת

¹⁴⁸ על פי נתוני בצלם, www.btselem.org, כניסה אחרונה 2.6.05

לבית שנהרס. טרם הריסת המבנה ניתנה שהות לתושבי בית משפחת [ט'] להוציא חפצים מבתיהם... באם קיימת טענה, בדבר נזק אשר נגרם למבנים סמוכים, הרי שבאפשרותם לפנות בתביעה לפיצוי...¹⁴⁹.

באוגוסט 2004 הגיש המוקד תביעה לפיצויים הן בגין הנזק שנגרם למבנים הסמוכים והן בגין אובדן הרכוש בכל הבתים. בתביעה עמד המוקד על ערכו המוסף של רכוש המשפחה: "ערכו של הרכוש שנהרס... אינו מסתכם בערכו הכלכלי, במחיר השוק שלו. מדובר בכל אותם חפצים קטנים וגדולים שמקיפים את האדם ומעניקים לו תחושת שייכות וביטחון. מדובר בכל אותם חפצים קטנים וגדולים שמשתלבים עם התפתחות חייו של האדם, עם זכרונותיו, שמתקשרים לאירועים שחלפו ולאנשים שנפטרו. אין ערוך לערכם הרגשי והסנטימנטאלי של חפצים מעין אלו. אין ערוך לפגיעה שהופכת אדם לא רק חסר קורת גג אלא גם חסר בית ומופשט מכל אותם חפצים שהיו חלק אינטימי מעולמו".

בכתב ההגנה שהוגש במרץ 2005, טענה המדינה כי הריסת ביתה של מ"ט היתה פעולה מלחמתית. המדינה גם ביקשה לצרף את מ"ט כצד ג' לתביעה, בתואנה כי היא ידעה על כוונתו של בנה לבצע את ההתקפה וכי לא הודיעה על כך לכוחות הביטחון ולא מנעה מבנה לבצע את ההתקפה. הריסת הבית נעשתה כתוצאה מאותה התקפה ולכן מ"ט נושאת בחלק מן האחריות לכך שביתה נהרס. התביעה עדיין מתנהלת בבית משפט השלום בירושלים.

(תיק 33764, ת.א. (ירושלים) 9326/04)

כאמור, מוסיף המוקד לפעול גם במסגרת בג"ץ. במהלך 2004 הוגשו 12 עתירות כנגד הריסת בתים. רק שתיים מהן הגיעו להכרעת השופטים. באחת אישרו השופטים את

אלחורתייה ובו חמישה בתים השייכים לבני משפחת ט' ובית נוסף השייך לסי', שאינו קשור למשפחה. החיילים הורו לכל בני משפחת ט' הגרים במתחם לצאת מבתיהם, הודיעו להם כי בכוונתם לפוצץ את אחד הבתים והרחיקו אותם מן האזור. הם לא התירו לאיש מבני המשפחה לקחת חפצים מביתו. לאחר שהדיירים הורחקו פוצצו החיילים מבנה ובו שלוש דירות. באחת מהן התגוררה מ"ט, אלמנה, עם שלושה מבניה. שני בנים נוספים התגוררו בשתי הדירות האחרות. בן אחר של מ"ט ביצע פיגוע התאבדות בעפולה במרץ אותה שנה.

המבנה בו התגוררה מ"ט נהרס כליל, אך הפיצוץ גרם לנזקים כבדים גם לבתים האחרים במתחם. בתיים של שני בני משפחה נוספים ספגו נזקים כבדים מן ההדף. בית גיסתה של מ"ט, הצמוד לבית שנהרס, ניזוק כה קשה עד כי הפך מסוכן ולא היה מנוס מלהרוס את כולו. חלק מביתו של ס"ז הפך לבלתי ראוי למגורים עקב הנזק שגרם פיצוץ הבית השכן.

בנוסף לנזקים שנגרמו למבנים עצמם, גרם הפיצוץ נזק רב לרכוש. כל הרכוש שהיה בשלוש הדירות של מ"ט ובניה נקבר תחת ההריסות: מוצרי חשמל, מיטות, ארונות על תכולתם, שני מטבחים על כל הציוד שבהם, שתי מכוונות כביסה ועוד. רכוש רב שהיה בתוך הבתים שנותרו עומדים על תילם ניזוק אף הוא. מכוניתו של אחד מבני המשפחה נהרסה כליל. בחצרו של השכן הושחתו בשל הפיצוץ עצי פרי וסככה. הפיצוץ לא פסח גם על בעלי החיים שהיו במתחם. ציפורי נוי שהיו באחד הבתים שנהרסו וארנבות ויונים שהחזיק השכן בסככתו נהרגו.

בתגובה לפניית המוקד מסר הצבא כי "הריסת המבנה בוצעה באמצעות קצין הנדסה שהשתתף בפעילות, תוך מתן דגש לעובדה כי לא ייגרם נזק למבנים סמוכים וצמודים

ההריסה ובשנייה, באופן יוצא דופן, הורו למדינה להסתפק באטימת חדרו של האדם בניגוד הוחלט להרוס את הבית. במקרה נוסף הרס הצבא את הבית לאחר הגשת העתירה.

המדינה כי עקב השינוי במדיניות אין עוד כוונה להרוס את הבתים.

מידת יעילותה של מדיניות הריסת הבתים אינה מעלה או מורידה לגבי שאלת חוקיותה. הריסת הבתים אינה חוקית, בין היתר, משום שהיא מהווה ענישה קולקטיבית האסורה על פי הדין הבינלאומי¹⁵² ועומדת בניגוד מוחלט לעקרון המוסרי הברור הקובע כי "איש בחטאו יומת".¹⁵³

הצבא, לעומת זאת, טוען כי הריסת בתים נחוצה לצורך הרתעה וכי ההרתעה היא צורך צבאי. אחד הטיעונים העיקריים בהם השתמש להצדקת המדיניות היה יעילותה. בכל פעם שנדרש להגן על החלטתו להרוס בית מסוים, שב הצבא והצהיר כי יש אינדיקציות לכך שהריסת הבתים אכן מרתיעה פלסטינים מלקחת חלק בתכנון וביצוע התקפות על ישראלים ומובילה אחרים להסגיר את קרוביהם העוסקים בכך. פרסום הצבא מפרברואר 2005 מצביע על כך שטענה זו, עליה נשענה המדיניות כולה, מעולם לא נבדקה כראוי. משנבדקה, גילה הצבא כי טעה בהערכתיו וחזר בו מן המדיניות. עד שהתבררה הטעות הספיק הצבא להרוס 666 בתים.¹⁵⁴

ב-21 לאוקטובר 2004, בשעה 2:00 לפנות בוקר, קיבל עובד המוקד פנייה בהולה ממ"ד, תושב קלקיליה. חיילים הגיעו לביתו והודיעו כי הם עומדים להרוס אותו. הם לא הציגו בפני בני המשפחה צו הריסה והעניקו להם רק 15 דקות לאסוף את חפציהם ולצאת מן הבית. פרקליטה מטעם המוקד יצרה מיד קשר עם לשכת היועץ המשפטי לגדה המערבית ולאחר שאישר כי הצבא אכן מתכוון להרוס את הבית, הגישה עתירה לבג"ץ באמצעות הפקס. ב-2:45 לפנות בוקר התקשר עובד המוקד למ"ד על מנת לעדכנו בדבר הגשת העתירה. מ"ד מסר כי הבית כבר נהרס. (תיק 35693)

בדיעבד התברר, כי בעוד חיילים הורסים את ביתו של מ"ד, בוחר הצבא את כדאיותה של מדיניות הריסת הבתים. באמצע פברואר 2005 פרסם הצבא באופן רשמי כי כארבעה חודשים קודם לכן מינה הרמטכ"ל ועדה שתפקידה לבחון את מדיניות הריסת הבתים. בעקבות המלצותיה הוחלט לחדול מהריסת בתי פלסטינים החשודים במעורבות בהתקפות על ישראלים.¹⁵⁰ בפרסום, שהופיע באתר דובר צה"ל, לא הוזכרו הסיבות שהובילו את הוועדה להמליץ על השינוי במדיניות, אך בעיתונות פורסם כי הוועדה הגיעה למסקנה שהנוק שגורמת הריסת הבתים עולה על התועלת שבה. במקום להרתיע, מלבות הריסות הבתים את השנאה והאיבה.¹⁵¹ בעת פרסום הדברים הללו היו שמונה עתירות כנגד הריסת בתים שהגיש המוקד ב-2004 תלויות ועומדות בבית המשפט העליון. בכל העתירות הללו הודיעה

¹⁴⁹ מכתב מסרן פסו, עוזר היועמ"ש בשם היועמ"ש למוקד להגנת הפרט, 1.3.04.

¹⁵⁰ החלטת שר הביטחון והרמטכ"ל לשינוי מדיניות הריסת בתי מפגעים, אתר דובר צה"ל, www.idf.il, 17.2.05. כניסה אחרונה 1.6.05.

¹⁵¹ עמוס הראל, "יועדה שמינה הרמטכ"ל: להפסיק הריסת בתי מחבלים - גורמת יותר נזק מתועלת", הארץ, 17.2.05.

¹⁵² אמנת ג'נבה (הרביעית) בדבר הגנת אזרחים בימי מלחמה, 1949, סעיף 33; אמנת האג בדבר הדינים והמנהגים של מלחמה ביבשה, 1907, סעיף 50.

¹⁵³ ר' דעת מיעוט של השופט מישראל חשין בבניץ 2006/97, ג'נימת נגד אלוף פיקוד מרכז - עוזי דיין.

¹⁵⁴ זאת מאז שבה ישראל להרוס בתים באינתיפאדה הנוכחית ועד פרסום ההחלטה. על פי נתוני בצלם, www.btslem.org, כניסה אחרונה 2.6.05.

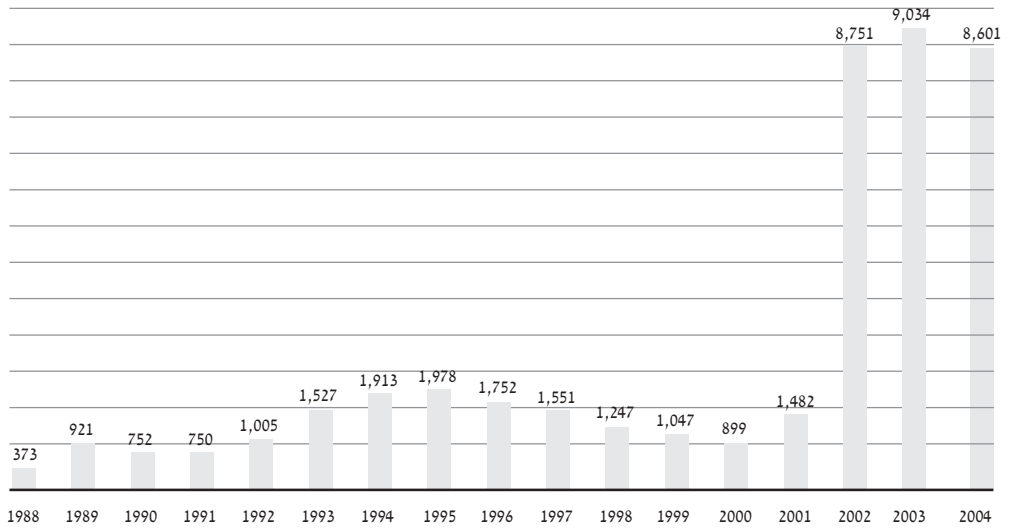
נספחים

נתונים

פניות חדשות שנתקבלו במוקד בשנים 2003 ו-2004 על-פי נושאים

שנת 2003		שנת 2004			
מספר הפניות	אחוז מסך הפניות	מספר הפניות	אחוז מסך הפניות		
5,077	56.2	5,484	63.8	איתור עצירים	זכויות כלואים
106	1.2	78	0.9	מעצרים מינהליים	
11	0.1	16	0.2	תנאי מעצר	
84	0.9	35	0.4	ביקורי משפחות	חופש התנועה
238	2.6	363	4.2	מהשטחים ואליהם	
1,941	21.5	2,185	25.4	בתוך השטחים	
206	2.3	87	1.0	ירושלים	תושבות
4	0.0	25	0.3	גדה	
1,314	14.5	287	3.3		אלימות ונזק לרכוש
24	0.3	23	0.3		הריסת בתים
21	0.2	11	0.1		כבוד המת
8	0.1	7	0.1		אחר
9,034	100	8,601	100		סה"כ

31.12.2004-1.7.1988 בניית חדשות שנתקבלו במוקד במהלך התקופה

תורמים

המוקד להגנת הפרט מבקש להודות לתורמים הבאים על תמיכתם:

אה.אה.דה., גרמניה

האגודה לידידות בין העמים יהודי-פלסטיני, שוויץ

המשרד הפדרלי לענייני חוץ, שוויץ

המשרד לענייני חוץ, אירלנד

המשרד לענייני חוץ, הולנד

הנציבות האירופית

הקרן החדשה לישראל

מיזאור, גרמניה

נציבות בינלאומית של משפטנים, שבדיה

סי.סי.אף.דה, צרפת

קרן גיוסאקה, בריטניה

קרן כנסיות עולמיות, הולנד

קרן ס.א.ס, בריטניה

קרן פורד, ארה"ב

שגרירות בריטניה, תל-אביב

שגרירות נורווגיה, תל-אביב

שגרירות קנדה, תל-אביב

ולאנשים הרבים שהביעו את תמיכתם בהתנדבות ובתרומה.